

כי לחיות רצינו

סיפורו של יוסל (יוסף) ויס

כי לחיות רצינו

סיפורו של יוסל (יוסף) ויס

For We Wanted to Live
The Story of Yossel (Joseph) Weiss

עריכה: שירן גבאי דמרי
עיצוב כריכה ועימוד: יריב יוחאי

הופק על ידי: רובין הוצאה לאור
אנצו סירני 15 גבעתיים
טל': 054-6533672
hello@robinbooks.co.il
www.robinbooks.co.il

© תשפ"ו 2025 כל הזכויות שמורות לדבורה שוימר.

כל התמונות המופיעות בספר זה נלקחו מאלבומי המשפחה.
ספר זה נערך על בסיס מידע שנמסר מאת דבורה שוימר. שירן גבאי דמרי ורובין הוצאה
לאור אינן אחראיות על תוכן הספר, לרבות המיוחס לצדדים שלישיים, או על התמונות
המופיעות בו.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל
דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת
בכתב מדבורה שוימר ו/או מרובין הוצאה לאור.

נדפס בישראל 2025

Printed in Israel 2025

כי לחיות רצינו

סיפורו של יוסל (יוסף) ויס

תוכן העניינים

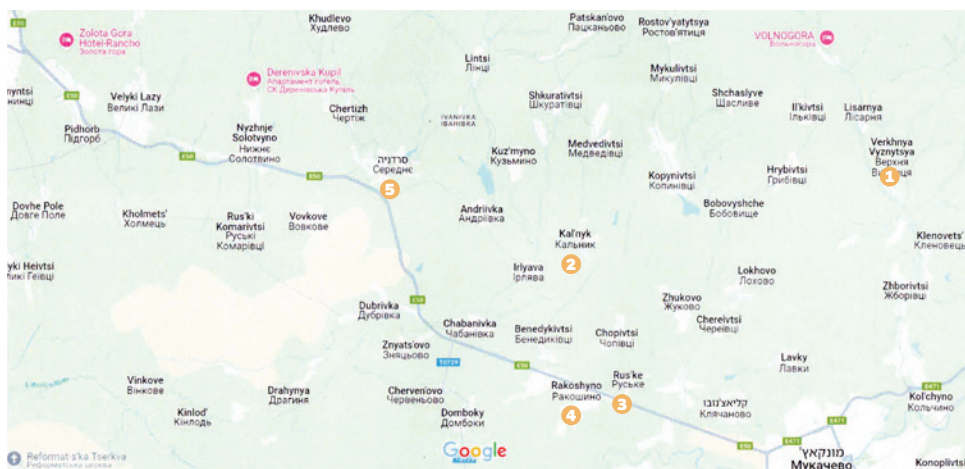
7	הקדמה
9	פרק 1: שידוך ראוי
14	פרק 2: משנה מקום, משנה מזל
19	פרק 3: מעשה אבות סימן לבנים
26	פרק 4: יהודים החוצה!
39	פרק 5: אבל נופל על משפחתנו
42	פרק 6: נדודים עם הצבא ההונגרי
47	פרק 7: אל הלא נודע
56	פרק 8: בגטו מונקטש
60	פרק 9: הנה ההורים יוצאים בעשן
65	פרק 10: האלף השישים ושבע
71	פרק 11: כי לחיות רצינו
79	פרק 12: זה יעבור מתישהו
84	פרק 13: גם למות זה לא כל כך קשה
90	פרק 14: יוצאים, אבל לאן?
96	פרק 15: ארוחה ראשונה כבני חורין
102	פרק 16: לידה מחדש
110	פרק 17: זכות קיום לעולם
118	פרק 18: ישראל
130	פרק 19: חף מפשע
142	פרק 20: האיחוד
159	סוף דבר

הקדמה

ספר זה נערך על בסיס תמלול עדות שמסר יוסל (יוסף) ויס ל"יד ושם" בשנת 1994, לצד עדויות שנמסרו בסמוך על ידי שני אחיו, בניומין ויס וברוך ויס, וקובצו על ידי דבורה, בתו של יוסל.

בחמישה במרץ 2000 (כ"ח אדר א' תש"ס) הלך לעולמו יוסל, ובארבעה בינואר 2017 (ז' טבת תשע"ז) הלך לעולמו בניומין, האח הבכור לבית ויס. ברוך אחיהם, שיבדל לחיים ארוכים, נותר עד יחיד מבין השלושה, לשאת את סיפור משפחתם וסיפור יקיריהם שלא שרדו את מלחמת העולם השנייה, ובעיקר את סיפור שותפות הגורל האמיצה שחלקו שלושת האחים ששרדו.

הספר שלפניכם, המובא בקולו של יוסל, מספר את סיפורם, כשם שהוא מספר את סיפורו.

1. ויזניצה, 2. קאלניק, 3. ריסק, 4. רקושין, 5. סרדנה

פרק 1 | שידוך ראוי

ר יזניצה של סוף המאה התשע עשרה היה כפר קטן במחוז זקרפטיה (קרפטו-רוס), אשר עד למלחמת העולם הראשונה, היה חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית.¹ מחוז זקרפטיה שפע יהודים, וקיימות עדויות כתובות להימצאותם באזור כבר במאה השבע עשרה. שם, בוויזניצה של האימפריה האוסטרו-הונגרית, נולד בשנת 1898 אבי, שמואל ויס, לברוך ויס גוטסמן, ולפייגא לבית שפיגל. מחוז זקרפטיה בו גדל היה מחולק לשלושה עשר מחוזות משנה ולהם חמש ערי מחוז: בירת מחוז זקרפטיה - אוז'הורוד (וביידיש אונגוואר), וערי המחוז ברהובה, צ'ופ, חוסט ומונקטש (מוקצ'בו). כל עיר מחוז שימשה כמרכז מנהלי של המחוז אליו הייתה משויכת. עיר המחוז מונקטש שימשה מרכז יהודי חשוב. בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, מחצית מתושביה היו יהודים, ומרכז חייהם התקיים ברחוב שכונה "רחוב היהודים", שסביבו התגוררו המוני יהודים בצפיפות. החיים בעיר פעלו בשני קצוות - בקצה אחד הייתה חסידות מונקטש המפוארת שבראשה עמד האדמו"ר חיים אליעזר שפירא, ובקצה השני,

1 כיום המחוז הוא חלק מאוקראינה.

יהודים שהחלו להיחשף לעולם המודרני ועזבו את חיי הדת.² בית משפחת ויס בוויזניצה היה קטן ודל וחיהם קשים. הייתה זו משפחה חרדית חסידית מרובת ילדים, ולשמואל הבכור היו עוד עשרה אחים ואחיות: רוזה, שיינדל, היינצ'ה, ייטה, אידה, אסתר, גולדה, איידל, חיים-מרדכי ורצ'ה. אחרי הגיעו למצוות, שמואל נשלח לעיר סרדנה, ששכנה בין עיר המחוז מונקטש לבירת המחוז אוז'הורוד, כדי ללמוד בישיבה שנוסדה והונהגה על ידי ראב"ד רבי יואל אדלר.

משמעות לימודים בישיבה באותם ימים, כשזו שכנה בעיר אחרת מעיר מגוריו של התלמיד, הייתה התארחותו של התלמיד בביתו של משפחת יהודיות אמידות בקרבת הישיבה, אשר הסכימו להאכיל את התלמיד בתמורה לכך שיהיה תלמיד חכם ושקדן, הלומד ומשקיע בלימודי הגמרא. למנהג הזה קראו בשם "עסען טאייג" - אכילה לפי ימים. כך, תלמידי הישיבות היו אוכלים בכל יום בבית משפחה אחרת, לפי סדר קבוע, ומוכרחים להתמיד בלימודיהם, שכן בעלי הבתים היו מתעניינים בלימודיהם, ובעת סעודות השבת אף בוחנים אותם על החומר שלמדו במהלך השבוע. כך יכלו לוודא שהשקעתם משתלמת, וכך, פעמים רבות, גם נמצא שידוך טוב לתלמיד. לעיתים רחוקות נסעו התלמידים הביתה לביקורי משפחה.

אלה היו ימיו של שמואל הנער מגיל ארבע עשרה ועד שמלאו לו שמונה עשרה. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, בקיץ 1914, שמואל גויס עם כל בני גילו היהודים והלא יהודים לצבא האוסטרו-הונגרי של הקיסר פרנץ

2 במונקטש אף פעלה הגימנסיה העברית בראשות ד"ר חיים קוגל, חבר הפרלמנט הצ'כוסלובקי בפראג, שנועד למשפחה מ"חובבי ציון" והיה מפעילי תחיית השפה העברית. האדמו"ר שפירא וחסידיו, שהתנגדו לתנועה הציונית ולפעולותיה, החרומו משפחות ששלחו את ילדיהן ללמוד בגימנסיה העברית, אך יחד עם זאת, כל הזרמים השונים בעיר היו מעורבים בחיי הקהילה היהודית. תיעוד לקיומה של הקהילה התוססת שהתקיימה במונקטש באותם ימים, נשמר הודות לצוות צילום אמריקאי שהגיע למונקטש במרץ 1933, כדי לסקר את חתונת חיה, בתו של האדמו"ר, עם ר' ברוך יהושע רחמיאל רבינוביץ, שנחשבה לאחד האירועים המשמעותיים שהתקיימו בעיר.

יוזף. הוא הוצב כחייל באזור הרצגובינה שביוגוסלביה ושירת שם במשך מספר שנים. תחילה למד את מלאכת הסנדלרות ועבד כשוליה בבית חרושת לנעליים שהיה בבעלות יהודית. היה זה תפקיד עורפי אמנם, אך משמעותי, שכן בבית החרושת ייצרו ותיקנו נעליים ומגפיים עבור חיילים. משם הועבר לבית חרושת ליציקת תחמושת כבדה, ושם עבד כמעט עד סוף המלחמה. המפה המדינית העולמית השתנתה באופן דרמטי בעקבות המלחמה. כך למשל, בשנים 1918-1919 עבר מחוז זקרפטיה לידי הונגריה ורומניה, ולבסוף צורף לצ'כוסלובקיה, המדינה החדשה שנוצרה באותם ימים כתוצאה מהתפרקות האימפריה האוסטרו-הונגרית במלחמה.³

כשהמלחמה הסתיימה, שמואל התחיל לכתת רגליו לכיוון ביתו שבוויזניצה, שעתה, כאמור, היה חלק מצ'כוסלובקיה. במהרה פגש מכר מהעיר, והם המשיכו לצעוד יחד בדרכים. בשלב מסוים מצאו זוג שוורים רתומים לעגלה, אימצו אותם לעצמם, ובהמשך הדרך העמיסו על העגלה מצרכי מזון בסיסיים שנקרו בדרכם, כמו קמח ואורז, במטרה להביאם הביתה למשפחותיהם, ואף לסחור בהם בדרכם ולהרוויח מעט כסף לצרכי קיומם (אחרי המלחמה, כל דבר מזון היה יקר ערך וקשה להשגה). ואולם, במהלך הדרך הם נשדדו ונשארו חסרי כל, מה ששיבש את תוכניתם. בסופו של דבר הצליחו להגיע לבודפשט שבהונגריה כשהם בריאים ושלמים, שם עלו על רכבת שלקחה אותם עד לעיר המחוז מונקטש. משם, לא הייתה להם דרך אחרת להגיע לוויזניצה מלבד לצעוד שוב.

עתה, כששמואל חזר שוב לחיות בקרב משפחתו, הבינו הוריו ברוך ופייגא שבכורם הגיע לפרקו וכי הגיעה העת לחפש לו שידוך ראוי. באחד הימים הגיע לבית המשפחה קרוב משפחה רחוק בשם אברום-בייער קליינברט, שנישא לסימה לבית שפיגל. בפיו הייתה הצעה מעניינת

3 מלבד חבל זקרפטיה, המדינה החדשה כללה שלושה חבלי ארץ נוספים: חבל הסודטים, צ'כיה וסלובקיה.

לשירדוך עבור שמואל. הוא סיפר על גיסתו אסתר, אחותה של סימה, נערה מוכשרת ונאה המתגוררת בכפר הסמוך לינץ, יחד עם אביה האלמן, דוד שפיגל. אחרי שתשאלו את אברום-בייער על אודות הנערה, ברוך ופייגא נתנו את הסכמתם לשירדוך, אבל שמואל רצה לבחון במו עיניו את הכלה המיועדת. הוא צעד אל לינץ וביקר בבית משפחת שפיגל. כשהגיע, אסתר הצעירה בדיוק הכינה בצק ל"שלישקעס".

"אמרי לי בבקשה, שמואל פנה אליה, "האם ניתן להכין מזה גם קרעפלאך?"

"כן, בוודאי," אסתר השיבה במבוכה, "אתה מעוניין שאכין לך?"

שמואל שמח בהצעה. אסתר מצאה חן בעיניו. "כן, בבקשה," השיב. והנה, אסתר הכינה קרעפלאך לבחור הצעיר, החסון ונעים ההליכות שלפניה, מה שהיה כהבעת נכונותה להיעתר לחיזורו.

כך נוצר לו השירדוך בין הוריי. לאחר מספר פגישות הוחלט על מועד החתונה, שלאחריה, שמואל ואסתר עברו לגור בלינץ עם אביה של אסתר, דוד שפיגל, ועם אחותה הצעירה שטרם נישאה, רחל-לאה. באותם ימים היה נהוג שהבן או הבת הצעירים במשפחה נשארים לגור עם ההורים לאחר חתונתם, כדי לטפל בהוריהם המתבגרים ולסעוד אותם לעת זקנתם. לימים נישאה האחות רחל-לאה לכורך ספרים ועברה איתו לעיר מונקטש.

שמואל ויס כחייל במלחמת העולם הראשונה,
תחת הקיסרות האוסטרו הונגרית.

פרק 2 | משנה מקום, משנה מזל

כעת בליניץ, בביתו של סבי, דוד שפיגל, סייעו הוריי שמואל ואסתר בפרנסת המשפחה. סבי העביר אליהם את האחריות על רוב העבודות במשק המשפחתי, ובהן הפעלת טחנת הקמח שפעלה באמצעות מים וטחנה קמח לכל איכרי הסביבה, יהודים ולא-יהודים גם יחד. היו גם שדות, פרות, ובחצר אווזים ועופות, כרם ענבים ומרתף יין. העבודה במשק של משפחת שפיגל הייתה רבה, קשה ותובענית, אך הפרנסה מצויה בצידה. היה זה השמונה בפברואר 1922 (י' שבט תרפ"ב), כשהם הפכו לראשונה להורים. ביום חורף קר, בכפרם ליניץ, נולד אחי הבכור בנימין - ובידיש ובפי כול: בניומין. שמו ניתן לו על שם אבי סבתנו, אמה המנוחה של אמנו אסתר. תמונה מימי ילדותו המוקדמים נחקקה בזיכרוננו של בניומין - תמונת סבא דוד, המתקן את גלגלי העץ של טחנת הקמח. בניומין אהב ללוות אותו ולהתבונן בו בעבודתו, אך זיכרונות מעטים נותרו לו ממנו, שכן סבא דוד הלך לעולמו לפני הגיעו של בניומין לגיל שנתיים. הוא נפטר בשיבה טובה ונקבר בבית הקברות הסמוך לכפר.

באותה עת, אמנו הייתה בהיריון, וקרובה ללדת בן שני. כשנולד, בשנת 1924, ברור היה שייקרא על שם סבו המנוח דוד. שמחת הלידה הייתה מהולה בעצב.

מותו של סבי דוד הביא צרות לפתחה של המשפחה. הגיסים של אמי אסתר, ובראשם פאוול, בעלה של חנה אחותה, הגיעו ודרשו את חלקם

בירושת דוד. פאוול רצה את טחנת הקמח לעצמו וכעס מאוד שאסתר הייתה מי שירשה אותה. הוא הצליח להמריר את שאר הגיסים והאווירה בסביבת המשפחה השתנתה באחת. הגיסים החלו להגיע לטחנת הקמח, הפריעו לפעילותה והטו את תעלת המים שהייתה נחוצה להנעת גלגלי הטחנה. הם נכנסו לבית המשפחה, שברו חפצים ופירקו את קרשי התקרה, הרסו וחיבלו גם ביבולי השדות. כך, במשך תקופה ממושכת, הלך המצב ונעשה בלתי נסבל. הפרנסה הייתה בשפל והמשק החקלאי נחרב.

יום אחד הגיע ללינץ גיס נוסף של אמי, יעקב-לעב קליינברגר, שהתגורר בעיירה קאלניק. יעקב-לעב כנראה שמע על מסכת הצרות שהוריי עוברים, והציע שיעזבו הכול ויעברו לקאלניק, שם יחיו חיים שקטים ושלווים, הרחק מכל הצרות ועוגמת הנפש. לשמואל אבי אף הובטחה משרה כבלן במקוה טהרה בקאלניק, ומשרה זו כללה גם מקום מגורים.

הוריי שמעו בעצתו של הגיס. הם עזבו הכול, את המקום בו הקימו את משפחתם, את הרכוש, ובעיקר את הסכסוכים המשפחתיים. עבור אמי, שגדלה בלינץ, היה המעבר קשה מאוד. הוא אילץ אותה, לראשונה בחייה, להיעקר למקום זר לחלוטין ולהתחיל הכול מחדש. אבל אמי הבינה שזוהי הברירה היחידה שבידיה, שתביא לרגיעה ולשקט נפשי עבורה ועבור משפחתה. היא ואבי לקחו את משפחתם הקטנה ועזבו את לינץ לתמיד, בבחינת משנה מקום משנה מזל.

קאלניק הייתה עיירה קטנה, צפונית מערבית למונקטש. מונקטש, עיר המחוז, שירתה את כפרי הסביבה - משרדי המועצה המקומית שכנו בה, ובמרכזה פעלו חנויות, בעלי מלאכה ומסחר זעיר, ובית מרזח שאליו הגיעו תושבי הסביבה כדי לשתות מדי ערב ובעיקר בימי ראשון. השלטון באזור השתנה תכופות והאוכלוסייה המקומית קיבלה את המצב

בהכנעה וזרמה עם השינויים החיצוניים. לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאמור, היה האזור תחת שליטת צ'כוסלובקיה, שהייתה מדינה חדשה, דמוקרטית ומפותחת. שלט בה הנשיא טומאש מאסריק שהיה סוציאליסט מובהק וידיד העם היהודי שהתנגד לכל גילוי אנטישמיות בארצו. היהודים בצ'כוסלובקיה היו בעלי זכויות מלאות, ופעלו בה אישים בעלי שם בכל תחומי החיים. לאחר פרישתו של מאסריק, מונה תלמידו אדוארד בנש לנשיא. התקופה שבין שתי מלחמות העולם, הייתה תקופה של פריחה ושגשוג באזור. אבל עליית היטלר לשלטון בגרמניה עמדה לשנות הכול. פירוק צ'כוסלובקיה היה אחת ממטרותיו.

האוכלוסייה בקאלניק הייתה מעורבת, יהודים וגויים גרו יחד בעיירה, ובהשוואה ללינץ, מספרם היה גדול יותר – כשישים ושתיים משפחות יהודיות, מתוך כחמש מאות עד שש מאות תושבים בסך הכול. יתר תושבי העיירה היו נוצרים אורתודוקסים שביקרו בכנסייה מדי יום ראשון, אבל לעיירה היה אופי יהודי, שכן הקהילה היהודית בה הייתה חמה ופעילה מאוד. כך למשל, היות שכל החנויות בעיירה היו בבעלות יהודית, הן היו סגורות בשבתות.

המשפחות היהודיות היו חרדיות כולן והשתייכו לחסידויות שונות של אדמו"רים מהסביבה, ובהן חסידות מונקטש שבצ'כוסלובקיה, חסידות בעלז שבפולין וחסידות סאטמר שברומניה. בחגים, ובעיקר בתקופת "הימים הנוראים", היו החסידים נוסעים אל מקום מושבו של האדמו"ר, שוהים ומתפללים שם.

בקאלניק היה בית כנסת גדול שפעל יום-יום והיווה את לב ליבה של הקהילה החסידית. כשישה מנייני תפילה התקיימו בו מדי יום, ובשבת הגיעו אליו היהודים לתפילות ולשיעורי פרשת השבוע. גם ילדי העיירה היהודים בילו הרבה מזמנם בשיעורים בבית הכנסת. את שיעורי פרשת השבוע לילדים בשעות אחר הצהריים של שבת, היה מעביר השוחט היהודי של קאלניק, שפרנסתו הגיעה מכל יהודי העיירה. השוחט שימש גם כ"בעל קורא" בבית הכנסת במהלך השבוע, בשבתות ובחגים, ואף היה "דורש"

בפרשת השבוע וענייני דיומא לכל הקהילה. בשאר ענייני הלכה היו פונים בני הקהילה אל האדמו"ר מעיר המחוז הסמוכה מונקטש, הרב שפירא. אברום בייצר-קליינברט, הגיס של הוריי, היה גם הוא חבר משמעותי בקהילה. הוא היה אדם מלומד ומוכשר מאוד, דרשן מקובל ומצטיין, ואהוב על יהודי הקהילה, שהתייעצו איתו ואהבו לשמוע אותו מלמד ודורש בבית הכנסת. הפרנסה באזור הגיעה בעיקר מחקלאות. ככל שבבעלותו של אדם היו יותר קרקעות, הוא נחשב עשיר יותר, ובקאלניק היו משפחות יהודיות, בעלות קרקעות, שנחשבו אמידות. לכל משפחה בעירה היה בית עם חצר קטנה, בה יכלו לגדל גידולי חקלאות לצריכה עצמית. בחצרות הסתובבו עופות - תרנגולות וגם אווזים, שסיפקו ביצים ובשר למאכל, והיו גם בעלי חיים נוספים כמו עיזים או פרות, שסיפקו חלב, ממנו הכינו גם מוצרי חלב, גבינות וחמאה לצריכה עצמית או למכירה לשם פרנסה. בחצרות גדלו גם עצי פרי רבים שהניבו פירות כמו אגוזים, תפוחים, אגסים ושזיפים.

כאמור, לקראת המעבר לקאלניק, הובטחה לשמואל אבי משרה כבלן המקווה בעיירה. לא הייתה זו משרה עם הכנסה גדולה בצידה, אבל אבא לא יכול היה לוותר עליה והאמין שתהיה זו התחלה טובה לשם עתיד רגוע עבורו ועבור משפחתו הקטנה שנעקרה ממקומה.

עיקר תפקידו היה לדאוג לניקיון המקווה ולכך שתמיד יהיו בו מים חמים, בכל ימות השבוע, מדי ערב ואפילו בשבת, לרווחת הטובלים. הוא עבד בחריצות ודאג שתמיד יהיו במקום עצים להסקה. עצים אלה נקנו מהגויים בסביבה, שהובילו אותם על עגלות. היו אלה, למעשה, גזעי עץ שאורכם כחמישה מטרים, שנדרש לקצצם. אבא היה מנסר כל גזע ארוך לגזעים קצרים יותר בעזרת מסור יד, ועורם אותם בערמות מסודרות לתצרוכת היומית הקבועה, ואף כהכנה לחורף הקרב.

הייתה זו עבודה פיזית קשה מאוד, אבל היא הבטיחה עצים בחינם גם להסקת בית המשפחה ובישול עבור בני הבית, שכן המקווה והבית של משפחתנו היו תחת אותה קורת גג. הבית הקטן היה מחובר למקווה, והיו בו

חדר אחד למגורים ועוד חצי חדר ששימש כמטבח ובו תנור בישול שהוסק בעץ. המקום הצנוע התאים לשמואל, אסתר, ושני ילדיהם הקטנים. עם הזמן, המשפחה התרחבה ובנים נוספים נולדו לבני הזוג. בעשרים וחמישה בדצמבר 1925 נולדתי אני, יוסף-יוסל. כעבור שנתיים, בשבעה בדצמבר 1927, נולד ברוך אחי, שנקרא על שם סבא שלנו, אביו של אבינו שמואל. אחר כך נולד שלום (1932) ואחריו צעיר האחים, אברהם-לוי (1934 לערך). היינו שישה בנים שובבים לתפארת, ללא אחות שתוכל לעזור להורינו ולאימא במיוחד במלאכות הבית. ביתנו הקטן היה תמיד חמים, ונעים היה לשהות בו. אהבנו את הישיבה יחד בבית במיוחד בימות החורף הקרים והארוכים. אבא נהג לספר סיפורים ומעשיות, ותוך כדי סיפור היה תופר נעליים ומגפיים לאנשים לפי הזמנות מראש. באותה הזדמנות, גם אנחנו היינו זוכים לנעליים חדשות או מגפיים חדשים משאריות העור שנותרו ממה שתפר לאחרים.

אבינו התפרנס מכל מה שאפשר, ואנחנו הילדים עזרנו בכל מה שיכולנו, לו ולאימא, לרבות במלאכות הבית. בחצר הקטנה הצמודה לביתנו גדלו כל מיני גידולי עונות לתצרוכת הביתית שלנו. היו שם עגבניות, בצל, פלפל, פטרוזיליה, תירס בקיץ, שעועית ותפוח אדמה. לא היו לנו שדות משלנו, אבל היו סביבנו אנשים עשירים בעלי שדות רבים שלא הצליחו לעבד את כולם. הם היו נותנים לנו לעבד חלקת שדה זו או אחרת, ואנחנו היינו מדרשנים ומגדלים גידולי שדה ובכך מגדילים את פרנסת הבית.

גם בהמות היו לנו. פעם הלך ברוך אחי עם אבא לעיר סרדנה, שם היה מתקיים יריד גדול אחת לשבוע - מן שוק למכירה וקנייה של כל מיני סחורות שנמכרו על ידי הכפריים המקומיים לרבות בהמות. הם קנו שם עיזים וחזרו איתן הביתה ברגל. כך גדלו בחצרנו עיזים, וגם פרות. עבור הבהמות בנינו רפת קטנה שתגן עליהן מפני הגשם והקור בחורף. אנחנו הילדים עבדנו במשק בעיקר בקיץ, בזמן החופשות מבית הספר. חיינו היו טובים. עבודה לא חסרה והפרנסה הייתה מצויה בביתנו.

פרק 3 | מעשה אבות סימן לבנים

אמנו אסתר הייתה עדינה ורגישה לכל דבר. היא הייתה גם חולנית וחלשה והרבתה לשכב במיטה. אנו הבנים, היינו צריכים לעזור לא רק בעבודות המשק החקלאי שמחוץ לבית, אלא גם בכל מלאכות הבית. גם בהכנת בצק ולישתו לאפיית הלחם עזרנו, ובכל ההכנות האחרות לבישולים ולאפייה עבור המשפחה. כולנו למדנו את המלאכות וידענו לתת כתף בהן.

אימא, בשוכבה במיטה, הייתה נותנת הוראות, כיצד יש ללוש את הבצק בלי ללכלך ולבזבז קמח. למשך תקופה מסוימת הייתה מגיעה אלינו בת השכנה, אשר נשלחה על ידי אמה לסייע לאימא החולה בהכנת הבצק לחלות לכבוד שבת קודש. אך הנערה הכינה את הבצק כשכל ידיה מלאות בבצק ובקמח, עד למרפקי זרועותיה, וכל המטבח היה מבוילגן, מה שמאוד הפריע לאימא. היא לא אהבה להזדקק לעזרת הזולת, ולכן החליטה ללמד אותנו, בניה, את המלאכה. אני זוכר שהייתי לש את הבצק לפי הוראותיה, ומשתדל לעשות הכול בדיוק בהתאם למה שאמרה. כך, בזכותה, כולנו למדנו את מלאכות האפייה והבישול, מה שעזר לנו אחר כך בכל אחת מתחנות חיינו.

אני זוכר את צניעותה הרבה של אימא. הנשים היהודיות בסביבתנו היו חרדיות המקפידות קלה כבחמורה, והנשואות שביניהן הקפידו בכיסוי ראש מרגע חתונתן. הנשים כולן כיסו את ראשן במטפחת או בשביס, ואימא,

כמנהג הנשים ההונגריות, אף הייתה מגלחת את שיער ראשה במכונת מספריים, כי כך יאה וכך נאה לנשים צדקניות וחסודות. היו פעמים שאני עזרתי לאימא במלאכת התספורת הזו. היא מעולם לא הורידה את כיסוי הראש וגם במהלך התספורת שמרה על צניעותה: כשהייתי מספר את ראשה בצד ימין, הייתה מסיטה את הכיסוי לצד שמאל. אחר כך הייתה מסיטה את הכיסוי לצד המגולח ואני הייתי מספר את הצד השני. כזו הייתה אימא. יש לי זיכרונות גם מסבא ברוך ויס, אביו של אבא שמואל. כשהיינו מגיעים לבקרו בוויזניצה, היה מניח רגל אחת שלו על השנייה ואז מושיב אותי על כף רגלו כאילו היא סוס, ומנדנד אותי בקריאות "הינטה פולינטה"⁴. נהגנו לבקרו גם במהלך חג החנוכה, ותמיד ביום שהגענו, חבורה של גברים - מכרים, ידידים וקרובי משפחה, הייתה מתאספת למשחק קלפים. בדרך כלל אלה היו אברום, שלמה, הדוד יוסל ומשה-לייב בעייר. תפקידי היה לסדר את הקופה, וגם לספור ולחלק את הקלפים לכל אחד מהמשתתפים. לימים, הבנו שמשחק הקלפים הזה של המבוגרים התקיים ביום חג המולד, כי מנהג היהודים החסידים היה שלא ללמוד תורה ביום זה. כך נהגנו גם לימים בארץ ישראל, כשגרנו במושב בית גמליאל: היינו מתאספים באחד מערבי חנוכה הקרים ליד התנור החם, אחרי העבודה ברפת, מדברים, שותים תה חם ומשחקים בקלפים. מעשה אבות סימן לבנים.

חיינו בקאלניק היו שלווים ושקטים. הגויים סביבנו היו בעיקר רותניים, בדומה לרוסים-אוקראינים שנקראו רוסיניים. הם למדו בבית ספר רותני-רוסי, ואנחנו היהודים למדנו בבית ספר שונה לחלוטין - בית ספר צ'כי עם מורים צ'כיים. מעניין שבכל דבר שונה יש גם יתרון, כי נסיבות אלה הביאו לכך שידענו מספר שפות, שלימים היו לנו כנכס. אנו הילדים למדנו רוסית משיחות עם ילדי הגויים, צ'כית מהמורים בבית הספר, יידיש כשפת אם שכל היהודים דיברו בבית וב"חידר", ואת לשון הקודש מתפילה ולימוד

תורה וגמרא. מי ששימשה בביתנו כ"גויה של שבת", ותפקידה היה לחמם עבורנו את האוכל בשבת, דיברה גם היא יידיש כאחת מאיתנו. היא הייתה ממש בת בית אצלנו ואפילו הייתה אומרת-מתפללת איתנו "מודה אני" בכל בוקר.

מדי בוקר היינו משכימים מוקדם, בערך בארבע וחצי בבוקר, כשבחויץ עדיין חשוך וקר. היום, כשאני נזכר באותם ימים, נעשה לי קר רק מהמחשבה על שעת בוקר מוקדמת ועל כמה ימי החורף היו קרים וקפואים. כך היינו משכימים בכל יום מימות השנה. לכל ילד היה נר שהודבק בתוך קופסה שקופה, שהיה מאיר עבורו את הדרך באפלת הבוקר. כך הלכנו יחד ללמוד ב"חיידר", שם המלמד (המורה) היה מלמד אותנו לקרוא ולכתוב ביידיש. לקראת כל חג גם היה מלמד אותנו, בשפת הקודש, את התפילות ואת מנהגי ומצוות החג הקרב ובא. לפני פורים, למשל, למדנו את מגילת אסתר בקריאה ובתרגום ליידיש. לפני פסח למדנו את ההגדה. לפני שבועות למדנו את הפיוט "אקדמות", לרבות המנגינה, והכול בקריאה בשפת הקודש ובתרגום ליידיש.

כל זה התקיים תמיד בשיעור הראשון. בשיעור השני למדנו בדרך כלל את פרשת השבוע, מרש"י עם תרגום ליידיש. את טעמי המקרא למדנו לשם גיוון, פעם או פעמיים בשבוע. כך למדנו מדי יום עד השעה שש וחצי בבוקר. אחר כך התפללנו את תפילת שחרית עד שבע לערך, ומיהרנו הביתה לארוחת הבוקר.

מיד אחרי ארוחת הבוקר בבית הזדרזנו להגיע לבית הספר הצ'כי, שם למדנו מקצועות חול: לשון, ספרות, מתמטיקה, היסטוריה, גיאוגרפיה, ושאר המקצועות. חזרנו הביתה לארוחת צהריים, ולאחר מכן חזרנו שוב ל"חיידר" להמשך לימודים, עד הערב. הגענו הביתה לארוחת ערב ולישון, וזהו, נגמר היום.

המורים בבית הספר הצ'כי מאוד אהבו אותנו, הילדים היהודים, כי ידענו ללמוד - הרי מבוקר עד ערב היינו עסוקים בלמידה כל העת. בנוסף,

ההישגים שלנו היו תמיד טובים יותר משל האחרים.

בבית הספר הצ'כי אסור היה לדבר יידיש, אלא אך ורק צ'כית. פעם אחת "החליק" לי, דיברתי ביידיש בלי כוונה והמורה שמע אותי. הוא קרא לי ונזף בי קשות בפני כל ילדי הכיתה ואמר: "כאן לא מדברים יידיש! בבית ספר מדברים רק צ'כית! לכן עליך לכתוב מאה פעמים 'בבית ספר מדברים רק צ'כית'". העונש הזה חזר על עצמו הרבה פעמים, כי לא פעם יצא לנו לדבר בטעות ביידיש בשיחות בין חברים, אבל השתדלנו מאוד להימנע מלהרגיז את המורים, ולא לדבר יידיש בבית הספר אלא אך ורק צ'כית.

זכור לי שבכיתה ב' הייתה לי מורה צעירה שאהבתי מאוד. פעם, כשחליתי בדלקת ריאות, ונעדרתי לזמן מה מבית הספר, המורה שלחה לי שני תפוחי-זהב כאות לכרכת רפואה שלמה. אני זוכר שהתרגשתי מאוד מהמעשה הזה שלה, שכן תפוזים היו דבר יקר מאוד, פרי זה כלל לא גדל באזורנו. אני משער שהיא קנתה אותם במיוחד עבורי ושילמה עליהם הרבה. זאת הייתה מחווה מיוחדת מאוד בעיניי, והפרי היה חדש עבורי. טעמו לא כל כך ערב לחיכי, אבל אף על פי כן אהבתי את הפרי בזכות המורה, כי התרגשתי מאוד מעצם זה שהיא שלחה לי אותו. המחשבה הזו חיממה את ליבי וזכר המחווה הזו המשיך וליווה אותי כל חי.

כפי שציינתי קודם, בסיום יום הלימודים בבית הספר היינו חוזרים הביתה לארוחת צהריים ואז שוב יוצאים ללמוד ב"חיידר". יום אחד, דודנו ר' חיים-מרדכי בא לביקור אצלנו, ולפני יציאתו לדרך הוביל את אחי בנימין ללמוד ב"חיידר". אבל בנימין, במקום להיכנס ללמוד, נשאר לשחק עם חבריו בחוץ. הדוד קרא לו ונזף בו קשות, כעס עליו ואף היכה אותו במקל. בנימין סיפר שעבורו היה זה שיעור לחיים, ומאז, הקפיד שלא לעשות שוב מעשים כאלה, ובחר ללמוד במקום לשחק.

אני זוכר שכילד, אהבתי מאוד לשבת בחברת המבוגרים ולשמוע את סיפוריהם וחוויותיהם. זה היה מאוד מעניין בעיניי, לשמוע וללמוד מסיפורי החיים של אחרים מהעולם הגדול. בדרך כלל זה קרה בחצר בית

הכנסת בימות החורף, בין תפילת מנחה לתפילת מעריב. ר' דווידל היה מספר סיפורים ממלחמת העולם הראשונה ומתאר מה שעבר עליו באותם ימים. אחרים היו מספרים סיפורים מהעולם הגדול, דברים שראו או שמעו, והעבירו מפה לאוזן. היו שם סוחרי סוסים וסוחרי מזון, והמפגשים עימם היו מרתקים מאוד.

בבית היינו, כאמור, שישה בנים שובבים. עשינו הרבה מעשי קונדס וחטפנו על כך לא מעט. ברוך אחי מאוד אהב סוסים ואף היה רוכב עליהם. אבל אבא מאוד לא אהב את זה וכעס עליו. בחורף, במקום לחזור הביתה אחרי הלימודים, ברוך היה הולך להחליק על הקרח או לגלוש על השלג במגלשיים שהכנו בעצמנו מעץ. כולנו אהבנו סקי, ואבא אפילו הכין לנו מזחלת עץ ששימשה אותנו למשחקי חורף על השלג והקרח. פעם אחת, בשבת אחר הצהריים, ברוך הלך להחליק על הקרח וכשנודע לאבא על כך הוא כעס עליו מאוד. להחליק בשבת? לא מתאים. ברוך גם אהב לקצר דרכים ולקפוץ מעל פלגי מים ונהרות במקום ללכת בשבילים הרגילים. לא פעם גם נפל למים הקפואים, מה שלא היה תענוג גדול כלל. הוא היה מגיע הביתה רטוב עד לשד עצמותיו כמו חתול, ומכעיס את אבא ואימא ונענש בכל פעם מחדש.

אנחנו הילדים היינו ממציאים משחקים לפי עונות השנה והחגים. היה עלינו להיות יצירתיים, כי למי היה כסף לקניית משחקים? אם רצינו לשחק, אלתרנו ויצרנו לעצמנו כל מיני שעשועים, והכול מחפצים שהיו לנו בסביבה, או שצמחו בסביבה הטבעית לנו. בפסח, למשל, נהוג היה לאכול חרובים, אז היינו משחקים עם גרעיני החרובים: היינו חופרים בור קטן באדמה ובעזרת האצבע והאגודל מנסים לקלוע את הגרעינים לבור. המנצח היה זוכה בכל הקופה, כלומר - בכל הגרעינים שבבור, כמו שהיום משחקים בגולות. חג הסוכות חל בעונת האגוזים, אז היינו עורכים אגוזים בשורה אחת מסודרת, ומנסים לקלוע ממרחק בעזרת גולה גדולה מזכוכית. מי שפגע בראש השורה זכה בכל האגוזים, מי שפגע באמצע לקח מחצית

מהאגוזים. היינו אלופים באלתור משחקים, ולמרות שסדר היום שלנו היה מאוד צפוף ותובעני, תמיד מצאנו זמן גם לכך.

יוסל בכיתה ב' (מסומן בעיגול), בית הספר הצ'כי בקארלינק.

יוסל בן אחת עשרה (שורה אמצעית, שלישי משמאל), בכיתת הלימוד ב"חידור" עם שאר חבריו היהודים.

פרק 4 | יהודים החוצה!

נת 1938 הייתה שנה של טלטלות חיצוניות ומקומיות. ממנה והלאה, הדברים רק התדרדרו.

אדוארד בנש, נשיא צ'כוסלובקיה, נשאר ללא תמיכתן של בעלות בריתה של צ'כוסלובקיה - צרפת ואנגליה - שלא עמדו בלחץ מול גרמניה הנאצית. הוא התפטר וברח ללונדון, מה שהשאיר את המדינה ללא מנהיג חזק מול גרמניה, כך שחיסול צ'כוסלובקיה היה קל. התחלפות הממשלה ומדיניות ההתרפסות מול גרמניה הביאו להתפוררותה במהירות רבה.

ואמנם, בספטמבר 1938 נחתם הסכם מינכן במסגרתו הסכימו גרמניה, צרפת, בריטניה ואיטליה, כי גרמניה תספח אליה את חבל הסודטים שבצ'כוסלובקיה, היות שרוב תושבי החבל היו ממוצא גרמני. הסיפוח הוביל לכניסת הצבא הגרמני אל חבל הסודטים, ואף הביא להתגברות הדרישות הלאומיות של המיעוטים במדינה באותה העת, שכן קבוצות אלה הרגישו שזהו הזמן הנכון להן, וכל קבוצה רצתה לספח את חלקה שנכבש במלחמת העולם הראשונה. כך, ההונגרים דרשו חזרה את סלובקיה ואת זקרפטיה, ובתחילת נובמבר 1938 צ'כוסלובקיה אכן נאלצה למסור חלק מהשטחים הללו להונגריה. הצבא ההונגרי נכנס לאזורים אלה והצבא הצ'כי נסוג לשרידי המדינה.

בתקופה מבולבלת זו, הייתי אני תלמיד כיתה ח'. הייתי בשנתי האחרונה

בבית הספר העממי, אבל בית הספר הצ'כי בו למדנו אני ושאר הילדים היהודים, נסגר, שכן כל המורים ברחו ממנו. אנחנו, הילדים היהודים, נאלצנו לעבור ללמוד בבית הספר הרוסיני-אוקראיני, יחד עם ילדי הגויים. המעבר לבית הספר החדש חייב גם למידה של שפה חדשה לגמרי: בשפה הרוסית נעשה שימוש באותיות קיריליות ולא לטיניות. נאלצנו ללמוד את כל המקצועות בשפה חדשה לנו, כשאנחנו לומדים לקרוא ולכתוב בה ממש מההתחלה. בסופו של יומנו הראשון ללימודים, עברנו ליד ביתו של אחד מהמורים הצ'כיים הקודמים שלנו. ראינו את המורה שהיה בחצרו ושרף ספרים. באותו היום ניגשנו אליו, שוחחנו והבענו את געגועינו אליו ולבית הספר הצ'כי בו למדנו, אבל כעבור זמן מה כבר לא ראינו אותו יותר. ייתכן שברח.

באותם ימים התחלנו להרגיש אנטישמיות. בבית הספר היינו מיעוט - בסך הכול שישים וחמישה יהודים והשאר גויים, אותם לא הכרנו כי הגיעו מכל הכפרים והעיירות בסביבה. למזלנו, היינו תלמידים טובים והמורה שלנו פשוט אהב אותנו, לא משום שהיינו יהודים, אלא משום שאהב תלמידים טובים שיודעים גם ללמוד, ובמקרה, הוא גם לא היה אנטישמי, היו לו גם חברים יהודים, כך שהיה נחמד אלינו וגם השתדל להיות הוגן כלפינו. בכל ריב או קטטה שהיו לנו הנערים, כשאחרים היו מתלוננים נגדנו היהודים, היה מטיף להם ואומר: "איך ייתכן שהם עשו לכם כך וכך, והרי הם מעטים ואתם רבים מהם? לא ייתכן שהם מציקים לכם". לפעמים זה היה מרגיע את הרוחות ולפעמים לא כל כך, אבל רוב הזמן הסתדרנו. הרבה פעמים, בדרך הביתה מבית הספר נקלענו למכות עם הנערים הגויים. לריבים וקטטות כאלה כבר התרגלנו, היינו מלוכדים בינינו תמיד והשתדלנו לעזור זה לזה.

במרץ 1939 סופחו על ידי הונגריה שאר חלקיה של צ'כוסלובקיה אותם דרשה בחזרה, ובהם אזור מגורינו. בכך גם הושלמה ההשתלטות ההונגרית על מערכת החינוך של צ'כוסלובקיה. שוב נדרשנו ללמוד בשפה חדשה

לגמרי, הפעם ההונגרית. באותה תקופה נוספה עוד גזירה: היהודים נדרשו לשאת על בגדיהם, בכל יציאה לרחוב, טלאי צהוב - מן כוכב או מגן דוד צהוב שנתפר על הבגד העליון. גם לבית הספר חויבנו להגיע כך.

כעבור זמן מה, לאחר הבר-מצווה, עברתי ללמוד בישיבה. כמו שמואל אבינו בנעוריו, כל אחד מאיתנו, הבנים הגדולים - בניומין, דוד ואני - נשלחנו ללמוד בישיבה בסדרנה אחרי הגיענו לגיל מצוות. סדרנה הייתה מרוחקת כשישה ק"מ מביתנו. היו עוד ישיבות שילדים מהסביבה הלכו אליהם - במונקטש או בסולוטבינו, היו אף כאלו שהרחיקו לברטיסלבה שבסלובקיה ועוד. אבל סדרנה, אליה נשלחנו אנחנו, הייתה עיר גדולה שבה חיו הרבה יהודים, ורב הישיבה שם היה חבר של אבינו שלמד איתו בישיבה כשהם בעצמם היו נערים.

הלימודים בישיבה נחלקו לחצאי שנים ("חצאי זמנים") - מסוכות עד פסח מחצית אחת; ומלאחר פסח ועד ראש השנה מחצית שנייה. כנהוג, מדי יום אכל כל בחור ישיבה אצל משפחה אחרת בסביבת הישיבה, לכבוד שבת היה חוזר לביתו ולמשפחתו שבקאלניק, וביום ראשון היה שב וחוזר ללמוד בישיבה. היה לי מאוד קשה עם ה"עסען טאייג" (מנהג זה של אכילה לפי ימים). פעמים רבות לא יכולתי לאכול מה שהגישו, או שלא היה לי נעים להשאיר אוכל בצלחת, כי מה יגידו בעלי הבית? האישה שבישלה תיעלב. לרוע המזל, הייתי מאוד מפונק בעניין האוכל, הייתי בררן ולא אהבתי כל מיני מאכלים. כאשר הגישו משהו שלא נראה לי, מה עשיתי? כשלא שמו לב, הייתי דוחף את האוכל לכיסים וכשהייתי יוצא מהבית הייתי מרוקן את הכיסים מכל מה ששמתי בהם וזורק ומנקה אותם. גם השתדלתי מאוד לא לחזור שנית לבית שבו הארוחה לא הייתה לטעמי, אך לא תמיד הצליח הדבר. היו חוויות לא נעימות, ברירה גדולה לא הייתה, אבל שרדתי גם את זה.

ברוך אחינו לא זכה לחוויות כאלה, כי כשהגיע לגיל מצוות הזמנים כבר השתנו והוא לא נשלח ללמוד מחוץ לבית. בניומין העביר שנתיים בישיבה

בסדרנה, שלאחריהן עבר לישיבה גבוהה בצ'ופ, ששכנה על גבול סלובקיה וזקרפטיה, במרחק של כמאה ק"מ מהבית. הוא העביר שם שלושה "חצאי זמנים", כלומר - שנה וחצי, במהלכן הגיע לביתנו רק בחגים.

חזרת ההונגרים לחבל הארץ שלנו לא נתפסה בהכרח כשלילית, לפחות לא עבור היהודים, שרובם שמחו בחזרת השלטון החדש-ישן. אך אכזבתם הגיעה מהר מאוד, כי חיי היהודים הפכו הפקר תחת השלטון ההונגרי. בינתיים, באזור הכפרי שלנו, מי שידעו הונגרית היו בעיקר היהודים, כך שהז'נדרמנים ההונגרים נאלצו להיעזר ביהודים על מנת לתקשר עם כלל האוכלוסייה. כפי שצינתי קודם, בכפר שלנו היו כחמש מאות עד שש מאות תושבים, מתוכם שישים ושתיים משפחות יהודיות. המצב אצלנו עד כה היה סביר.

כוחות השיטור הגיעו לעיירה שלנו והשתכנו בה, וממנה היו יוצאים לסוירים בכפרי הסביבה. כך התנהלו חיינו, ולאט לאט, התחילו להתפרסם הגבלות נוספות על היהודים, למשל: איסור מכירת משקאות חריפים. איסור ניהול בית מרזח. איסור על האוכלוסייה לקנות בחנויות של יהודים. השלטונות לא נתנו ליהודים רישיונות מכירה חדשים, ואת הרישיונות הקיימים שללו מבעליהם, כך שיהודים לא יכלו לעסוק במסחר. עקב כך, יהודים רבים איבדו את מקורות פרנסתם. גם תנועתם של היהודים הוגבלה ונאסר עליהם ללכת מכפר לכפר. זאת הייתה בעיה רצינית כי בימי שני היה "יום שוק" במונקטש, וכל תושבי האזור היו מגיעים לשם לקנות ולמכור ולעשות סידורים כלליים לפי צורכיהם.

יום אחד אבא נסע לסידורים בשוק כהרגלו ולא חזר. התחלנו לדאוג מאוד, ניסינו לברר אם מישהו ראה או שמע משהו, אבל אף אחד לא ידע כלום. התברר שכל מי שנסע לשוק במונקטש באותו יום לא חזר, לכן החשש גבר

עוד ועוד ולא ידעו מה קורה, לא הגיע אף מידע והדאגה גברה מרגע לרגע. רק למחרת בצהריים אבא חזר הביתה כשהוא חבול בכל חלקי גופו לרבות ראשו. שמחנו לראות שחזר הביתה אך הדאגה התחלפה בבהלה גדולה. הוא סיפר שבגשר הכניסה למונקטש, במקום בו היו גובים מיסי מכס ולעיתים מאוד רחוקות היו עורכים גם בדיקת מסמכים, היו הפעם אנשי משמר הגבול שעצרו כל אחד ואחד ובדקו את מסמכיו. אבל היות שהאנשים שנהגו לנסוע לשוק מדי שבוע הכירו זה את זה, וכך גם בודקי המסמכים, הכירו את האנשים ולא הקפידו בבדיקת מסמכים - התושבים לא טרחו לקחת איתם את מסמכיהם. לרוע המזל, הפעם כאמור היו אלה אנשי משמר הגבול, והם בדקו בדקדקנות את העוברים וביקשו תעודות. את כעסם על היעדר המסמכים הוציאו על היהודים כמובן. הם לקחו משם את כל היהודים והיכו אותם עד חצות בערך, ורק אז הכניסו אותם לתאי-מעצר ליד בניין העירייה. כעבור שעות, אחרי תחקורים, התעללויות ומכות, התחילו לשחרר אותם, אחד-אחד. מפאת השעה המאוחרת, אבא נשאר ללון אצל חבר שהתגורר ברסריגב. הוא פחד להסתובב בלילה כדי לחזור הביתה, לכן רק עם אור הבוקר יצא כשפניו לקאלניק.

מאז, היהודים פחדו להסתובב מחוץ לכפר. קל היה לזהות אותם כיהודים, שכן הם היו בעלי זקנים, וכן היה עליהם לשאת את הטלאי הצהוב על בגדיהם, כך שהיו מתעללים בהם ומחפשים להציק להם ולהכות אותם בכל הזדמנות וללא כל סיבה נראית לעין. אף אחד לא היה עוזה, ולהתלונן על התנהגויות אלו היה מחמיר את המצב וגורר יותר מכות ויותר סבל, לכן היהודים פשוט השתדלו שלא לבלוט ולא להסתובב ברחובות.

בינתיים פרצה מלחמת העולם השנייה והמצב הלך והתדרדר. יהודים שהגיעו לגיל גיוס לצבא גויסו לעבודות כפייה, שהיו עבודות כפיים קשות במסגרת הגיוס הצבאי של כלל האוכלוסייה, או שנשלחו למחנות עבודה בחזית המזרחית - ההונגרים לצד הגרמנים, מול הרוסים. רדיפת היהודים הפכה לגלויה, ואף רבו הקולות שהאשימו את היהודים במצב

אליו הגיעה צ'כוסלובקיה. קולות אלה נשמעו יותר ויותר, מה שהחריף את רמת האנטישמיות ואת הרדיפות נגד היהודים הרבה יותר ממה שהיה מוכר בעבר.

בזמן הלימודים ביישוב, היינו חשופים להרבה מקרים של אנטישמיות. היו כתובות נגד יהודים על הכבישים ובכל מקום ציבורי. "יהודים החוצה!", "יהודים לפלשתינה! אין לכם מה לחפש כאן", ועוד כהנה וכהנה סיסמאות בכל מיני מקומות ציבוריים. היו מקרים רבים שלא הסתיימו רק בדיבורים, אלא במכות קשות ונמרצות רק כי אתה יהודי. האווירה הייתה קשה.

ב-1941 התקבל חוק חדש: על כל היהודים להוכיח שהם אזרחי הונגריה, שניים עד שלושה דורות אחורה. כלומר, כל אחד צריך היה להוכיח שסבא שלו, לכל הפחות, היה בעל אזרחות הונגרית ונולד באזור השייך להונגריה. הוראות מסוג זה התקבלו בדרך כלל באמצעות כרוז הכפר, הוא היה מסתובב עם תוף ומתופף בו כדי לקבל את תשומת ליבם של האנשים. כך היה עובר מרחוב לרחוב ומוסר את ההוראות החדשות לציבור.

התחילו התרוצצויות רבות בחיפוש אחר מסמכים מתאימים, ולרבים לא היו מסמכים כאלה, מכל מיני סיבות. היו למשל, יהודים שמסמכיהם אבדו ונאלצו לשלם הרבה כסף כדי להשיג מסמכים חדשים. כאלה היינו אנחנו: מאחר שלא נמצאו מסמכים המעידים על אזרחותנו ההונגרית במשרד הפנים, אבא נסע עד לוויזניצה, מקום הולדתו, כדי להוציא שם תעודות מתאימות, אך התברר ששריפה שהייתה שם כילתה את כל המסמכים. הרשם הראשי שם, שהיה גוי הונגרי, ניצל את המצב - הוא שלח את אבא הביתה ואמר לו "אין לך מה לדאוג, כאשר יבקשו את המסמכים שלח את האנשים אליי". אבא הבין את הרמז, שילם לו סכום נכבד, וביקש שימשיך לטפל במסמכים. אבל בכל פעם שאבא חזר אליו, קיבל את אותה התשובה: "המסמכים לא הגיעו עדיין". כך נאלץ אבא לשוב אליו, לשלם עוד, ולחזור הביתה פעם אחר פעם בידיים ריקות, תרתי משמע - בלי המסמכים הנדרשים ובלי הכסף ששילם לפקיד.

בתוך כל המהומה הזו, המשטרה ההונגרית ערכה מצוד אחר יהודים חסרי אזרחות. משפחות גורשו ונשלחו לאוקראינה הכבושה על ידי הגרמנים, ולא נודע מה עלה בגורלן, כי מעולם לא חזרו משם. היו מקרים בהם הפרידו בין משפחות, כי גירשו רק חלק מהן. היו למשל, מקרים של זוגות צעירים בהם הבעל היה בצבא, אז גירשו את האישה והבעל נשאר עם הילדים. או שהיו נערים בוגרים שנלקחו ממשפחתם ומעולם לא שבו. נער אחד שהכרתי דווקא כן חזר. הוא היה מכפר אחר באזור שלנו. הפעם הבאה שפגשתי אותו הייתה במחנה. "אם ידעת מה קורה, למה חזרת?" שאלתי אותו. לא היה לו מה לומר. לימים, התברר כי רבים מהיהודים שגורשו ונשלחו לאוקראינה, נרצחו באתר הריגה ליד קמניץ-פודולסקי.

בשנים 1941-1942 כל המצרכים חולקו לציבור באמצעות תלושים, מה שהביא לתופעה של תורים ארוכים בכל מקומות החלוקה. מקום החלוקה של סוליות נעליים למשל, היה בבית הספר הצ'כי לשעבר. האחראי לחלוקה היה מורה לשעבר בשם סידור, איש אנטישמי וגס רוח. בעמידה בתור היו אנשים שצעקו ודחפו בזמן ההמתנה, וכדי להרגיע את הרוחות, היה סידור האנטישמי צועק לעברם "מי שנדחף, צריך לתת לו מכה בראש, ואם זאת אישה, לתת לה בישבן". הייתי המום מגסותו. כמובן שלנו היהודים לא ניתנו תלושים ונאלצנו לשלם כסף עבור כל המצרכים כולל סוליות העור עבור תפירת נעליים.

תלושים ניתנו גם לקמח וללחם, ומי שהתלושים לא הספיקו לו, נאלץ לקנות מצרכים אלה בשוק השחור. שם ניתן היה להשיג מצרכים במחירים מופקעים, וגם להסתכן בהפרת החוק - סיכון עבור המוכר והקונה גם יחד. באחד מימי חמישי, בחורף הקר, ברוך ואני ניסינו להשיג קמח להכנת חלות לכבוד שבת. הלכנו לריסק, כפר סמוך לכפרנו, על אם הדרך, בכיוון

מונקטש. כשהגענו לטחנת הקמח, בעל הבית הבטיח שייתן לנו קצת קמח, אבל בערב, כשאף אחד לא נמצא, אחרי שיסיים לחלק את הקמח שהוא מחויב לספק לכל האנשים שמגיעים עם תלויים. לנו, שהגענו ללא תלויים, הוא פחד למכור קמח. החלטנו לחכות, אבל בינתיים, לרוע מזלנו, התקלקלה המכונה ונאלצנו ללכת משם ללא קמח. תוך כדי הליכה, חשבנו לעצמנו שללא קמח בבית לא יהיה מה לאכול כל השבוע, על כן לא נוכל לחזור הביתה בידים ריקות. בדרכנו עברנו בקלצ'אנב, כפר אחר, ונכנסנו לטחנת קמח שם. הצלחנו להשיג חמישה עשר קילוגרם של קמח תירס. הדרך הביתה הייתה קשה, כיוון שירד שלג שכיסה הכול, ולא ניתן היה להבחין בין הדרך לתעלת המים שבצדה. לאחר זמן רב הגענו הביתה אבל רק עם קמח התירס. נותרה בעיה: לא היה על מה לקדש. על מאפה מקמח תירס יש לברך "שהכול" ולא "המוציא". לכן, קמנו למחרת בבוקר ושוב יצאנו לחפש אחר מעט קמח חיטה. בלילה הגיע משלוח חדש של חיטה לטחנת הקמח, ואנחנו, למזלנו, הגענו לשם ראשונים, בעל הטחנה מכר לנו לפני שהגיעו אחרים וכך הצלחנו לחזור הביתה עם קמח חיטה לחלות שבת.

החיים נעשו קשים יותר ויותר. בשנת 1943, בהיותי כבר בוגר, הצטרפתי אל אחי הגדול בניומין, שהיה באותה עת בבודפשט.

כשהגיע לגיל שבע עשרה, נאלץ בניומין לעזוב את הישיבה הגבוהה בצ'ופ, שכן באותם ימים, השלטונות דרשו מכל אדם בוגר להוכיח שהוא עובד למחייטו ומתפרנס. היהודים השתדלו לעזור זה לזה בשכירת הבנים לעבודה אצל בעלי בתים יהודים אמידים, כמלמדים לילדיהם, או כשוליות בכתי חרושת, בתי מסחר או בתי מלאכה. לבניומין נמצאה עבודה בעיירה פיסטראלף, שהייתה מרוחקת עשרות ק"מ מביתנו, שם שימש כמלמד במשך כשנה. אחר כך עבר לכפר אחר, רחוק עוד יותר מביתנו, באזור אוז'הורוד (בירת מחוז זקרפטיה), על גבול פולין, אצל משפחה ששכרה אותו ללמד את ילדיה את מקצועות הקודש - תפילה, דינים, חומש ורש"י, גמרא ותוספות. ב-1941 הוא עבר ללמד שם ב"חידר".

נהוג היה שהמלמדים ב"חיידר" אוכלים את ארוחותיהם אצל משפחות התלמידים, בתורנות (בדומה למנהג האכילה לפי ימים בישיבות). באביב 1941, בסמוך לחג השבועות, בניומין ישב אצל המשפחה התורנית לארוחת צהריים, כשלפתע נכנסו לבית שוטרים, לראשו של כל אחד מהם כובע עם נוצת תרנגול. היו אלה שוטרי גבול הונגרים שדרשו תעודות זהות מכל הנוכחים. בניומין, שלא השתייך למשפחה, התכוון לקום ולחמוק מהמקום, אבל השוטרים עצרו בעדו וביקשו גם ממנו מסמכים. הוא ניסה להסביר להם שהוא רק אורח במקום, אבל הם הכריחו אותו להצטרף ולצאת איתם החוצה.

כך נאספו רבים מתושבי אוז'הורוד, במיוחד יהודים שאינם בעלי אזרחות הונגרית, בתוך חצר אחת, ממנה הצעידו השוטרים את כולם – גברים, נשים וילדים, כשהציוד והקשישים מועמסים על עגלות רתומות לסוסים – עד לבית הסוהר על שם גולוגו. בבית הסוהר הזה נכלאו בדרך כלל אסירים ביטחוניים. הם הגיעו לשם לעת ערב, והעבירו שם שעות במהלכן נרשמו פרטיהם ונערך להם מיון לקראת גירוש.

בבוקר למחרת הגיע למקום אדם בשם ד"ר לסלאו, עורך דין, שהיה מקורב לנשיא ההונגרי מיקלוש הורטי, שכן לחם לצידו במלחמת העולם הראשונה. הוא הגיע לשם מצויד בכתב שחרור שניתן לו על ידי הנשיא הורטי בכבודו ובעצמו, ובסיועו שוחררו כל בעלי האזרחות ההונגרית, וביניהם גם בניומין. אלה מהנוכחים שלא היו בעלי אזרחות הונגרית, אלא נתינים זרים שנשלחו לאזור מפולין, לא שוחררו ולא ידוע מה עלה בגורלם. בשל החיפזון והשחרור המהיר מהמקום, המסמכים שנלקחו מבניומין על ידי השוטרים לא הוחזרו לו. בניומין פחד להסתובב ברחוב ללא המסמכים שלו, שכן הסכנה שייתפס שוב, הפעם בלעדיהם, הייתה גדולה מאוד. הוא התקשר לישראל הופטמן, חברו שהתגורר באותם ימים בבודפשט, וביקש את עזרתו. ישראל הציע שיגיע להונגריה ברכבת המהירה לבודפשט, הוא אמר שיחכה לו בתחנה, ומשם כבר ידאג לו ויסייע לו.

בניומין עלה על הרכבת, לנסיעה שנמשכה כל הלילה. בבוקר ישראל המתין לו בתחנה, כפי שהבטיח. הם נסעו לביתו של ישראל, ובניומין נשאר סגור בחדרו. שם ישן ושהה יום ולילה, אסור היה לו לצאת מהחדר כל עוד לא היו לו מסמכים. במשך חודש ימים התחבא אצל ישראל, עד שסודרו עבורו מסמכים חדשים. כשקיבל אותם, סופסוף היה בטוח וחופשי להסתובב, לחפש עבודה ולהתפרנס.

בניומין היה בחור צעיר בעל מרץ ושאפתן גדול, הוא לא בחל באף עבודה, אבל נאלץ להחליף עבודות רבות. הוא עבד כנפח, כבנאי וכעובד במכולת, ובכל פעם מחדש, כשהגיעה השבת ולא הגיע לעבודה, פוטר בשל כך. משרות שלא נדרשה בהן עבודה בשבת היה קשה מאוד למצוא.

והנה, השנה כבר הייתה 1942, ובאחד הימים ישראל הציע לבניומין שיבוא למפעל בו הוא עבד. הבוס של ישראל רצה לפגוש את בניומין כדי לבדוק אם הוא מתאים לעבוד שם. זה היה מפעל יהודי לצביעת בדים, שלא פעל בשבתות ובחגים. כאלף ומאתיים איש עבדו בו.

בניומין הגיע למפעל, שם הפנו אותו לבעל הבית, אדם בשם לויוש. הוא בחן את בניומין בגמרא, ואף בדק אם הוא לובש ציציות מתחת לחולצה. כשראה שכן, היה מרוצה מאוד. מיד התחיל לחקור אותו באיזו ישיבה למד, אילו מסכתות למד ועוד. כשנחה דעתו מבניומין, שלח אותו לארון, להביא משם אחת מן הגמרות. בניומין בחר במסכת שבת ויחד הם התחילו ללמוד ממנה. לאחר מכן נכנסו לשם גם ישראל חברו, וגם פרידש, אחיו של בעל הבית ששימש כמנהל האדמיניסטרטיבי במקום. הם הגיעו עם גמרות משלהם, ובמשך חצי שעה ישבו יחד והקשיבו לשיעור שבניומין העביר. בתום השיעור בישר לו מר לויוש שהתקבל לעבודה.

למחרת בניומין הגיע שוב למפעל, הפעם, כדי להתחיל לעבוד. הוא קיבל אוזניות להגנה על אוזניו מפני רעש המכונות, והדרכה בדבר אופי העבודה. הוא התחיל לעבוד, עד שלפתע, בשעה תשע, נקרא למשרד. הוא פחד שעומדים לפטר אותו, אבל כשנכנס, ראה מולו את בעל הבית יחד

עם ישראל ופרידש, כשהם יושבים עם גמרות פתוחות מולם, ומבקשים שימשיך ללמד מהמקום בו הפסיק אתמול. וכך, מדי יום, העביר לשלושה שיעורים בני חצי שעה באופן קבוע.

העבודה במפעל הייתה עבודה פיזית בעיקרה, אך סדר היום היה נוח. לאחר צביעת הבדים הם היו נטבלים בעמילן ואז נפרשים לייבוש. זה היה תפקידו של בניומין, יחד עם בחור נוסף. הם היו מעלים את גילי הבדים הגדולים והכבדים לקומה העליונה של המפעל, ושם היו פורשים אותם מלמעלה למטה כדי שיתייבשו.

כך עבד בניומין כשנה במפעל, ובינתיים, גם אני, שהגעתי לגיל בגרות, נאלצתי להתחיל ולחפש עבודה. עתה, משגם לי כבר מלאו שבע עשרה, היה עליי להוכיח שאני מתפרנס ממשו, אחרת היו שולחים אותי לעבוד היכן שהשלטונות רצו, וזה בטח לא היה משהו טוב או במקום טוב. ממילא, אחרי החורף הקשה והמצב הכלכלי הרחוק, היה עליי למצוא עבודה כדי להקל על המצוקה בבית. מאחר שבניומין היה אהוב מאוד במפעל, הוא הרשה לעצמו להציע גם אותי לעבודה שם. כך, בשנת 1943, ובהסכמת הוריי, הגעתי גם אני לבורדפשו והצטרפתי לעבודה במפעל לצביעת בדים.

קשיי המלחמה עדיין לא הורגשו בבורדפשו. השתדלנו לעזור כלכלית למשפחתנו בבית, שכן בקאלניק המצב היה קשה ביותר. באותו זמן הוטלו בבית "מיסי מלחמה", מה שהקשה עוד יותר על חיי התושבים. כל כפר חויב לספק כמה עשרות ראשי בקר לממשלה, למען המאמץ המלחמתי. הנהלת כל כפר קבעה אילו משפחות ישלמו את המס וכמובן שהיו אלה קודם המשפחות היהודיות. אם מה שלקחו מהיהודים לא סיפק את דרישת השלטונות, השלימו את המס מהגויים. הכלל היה שאם למשפחה הייתה רק פרה אחת אסור היה לקחת אותה, אבל הכלל לא חל כשהייתה זו משפחה יהודית. מיהודים מותר היה לקחת גם את הפרה היחידה. היהודים בכפר היו בעיקר סוחרים וחקלאים, כולם החזיקו פרה לתצרוכת עצמית של חלב, שממנו גם ייצרו גבינה וחמאה, ככה שהיה מה לאכול. אבל כשהפסידו

בעקבות "מס המלחמה" פרה ועוד פרה, המצב הלך והחמיר עד שבשלב מסוים אפילו פרה לתצרוכת עצמית כבר לא הייתה לאף אחד.

בניומין עם בנות הדודה מלכה ומרים. אויפשט-בודפשט, הונגריה, 1942.

פרק 5 | אבל נופל על משפחתנו

א חי דוד לא זכה לחיות חיים ארוכים. הוא היה ילד מסודר ונעים הליכות, תמיד אירגן לעצמו את בגדיו, גיהץ אותם ביסודיות ודאג לסדרם ולקפלם לפי ה"פס". אם מכנסיו חלילה התקמטו או לא היו מיושרים לפי קווי הקיפול, הוא לא היה לובש אותם, כזה פדנט היה דוד. מדי מוצאי שבת היה מנקה את חליפת השבת שלו ומכניס אותה לארון, עד לשבת הבאה. הייתה אצלו הפרדה ברורה בין בגדי יום יום שנלכשים במהלך השבוע, לבין בגדי חג ושבת. הוא היה גם תלמיד שקדן שאהב ללמוד ולמד היטב, והיה חביב על כולם.

הדרך לישיבה בסדרנה בה למד עברה בין שדות ירוקים, עצים גבוהים, נהרות ופלגי מים. אנחנו, הילדים והנערים, אהבנו לקצר דרכים ולא תמיד הקפדנו ללכת בדרך המלך, כך שלפעמים עברנו בדרך הקצרה, בין שדות ונהרות זורמים. בחורף, כשהכול קפוא ומכוסה בשלג לבן, היה זה מראה מלבב וממש נעים היה ללכת בקיצור הדרך כי הכול היה קפוא ובטוח, ללא זרמים שניתן להיסחף בהם. בתקופת האביב, לעומת זאת, הייתה דרך הקיצור מסוכנת מאוד, עקב הפשרת השלגים וזרמי המים החזקים ששצפו בפלגים ובנהרות מסביב. אבל דבר לא מנע מאיתנו, הנערים הצעירים, לקצר את הדרך גם בתקופה זו, שכן הכרנו היטב את הסביבה והזדרזנו להגיע הביתה. כך קיצרנו את הדרך גם באביב, בזהירות רבה, כדי לא ליפול חלילה למים.

ובאחד מימי האביב, כשמזג האוויר התחיל להתחמם, הנהרות החלו להפשריר והמים הקרים כקרח החלו לזרום בהם בעוצמה, דוד חזר הביתה מהישיבה. בדרכו עבר על קרח הנהר הקפוא, אך לרוע מזלו הקרח היה דק מדי. הקרח נסדק, ודוד נפל למים, בקושי רב הצליח להיחלץ. המים היו קרים מאוד והוא נרטב כולו, ניער את בגדיו והמשיך בדרכו הביתה, שכן לא הייתה זו הפעם הראשונה שנפל לתוך מים קפואים. כילדים זה קרה לנו לא פעם, וכפי שסיפרתי, ברוך, אחינו הצעיר יותר, היה שובב לא קטן, נרטב אינספור פעמים בעקבות קפיצות מעל יובלים ופלגי נחל, ולא ממש התרגש מזה. אבא ואימא היו כועסים עלינו ומזהירים אותנו שוב ושוב מפני המים הקרים, ומדגישים כמה מסוכן יהיה אם נצטנן ונחלה. אנחנו הקשבנו באותו הרגע, ובכל פעם חזרנו מחדש והמשכנו בשלנו.

אבל הפעם, דוד כנראה נרטב עד לשד עצמותיו והקור הציק מאוד ולאורך זמן, בשל כברת הדרך הארוכה שהיה עליו לעבור עד לבית. הוא הזדרז להגיע כשהוא רועד מקור וקצת דואג ממה שקרה. הוא הרגיש שהפעם זה רציני יותר וחשש בעיקר מה יאמרו ההורים בבית. כשהגיע הביתה כבר חש ממש ברע. הוא הצטנן מאוד, נפל למשכב והחום שלו עלה. התפתחה אצלו דלקת ריאות ומצבו החמיר. הרופא נקרא הביתה ודוד קיבל טיפול שהוריד לו את החום, הוא הצליח להתאושש מעט, אך מכאן והלאה, כל הצטננות קלה אצלו הייתה מסתבכת. כל החלמה הייתה איטית והחלישה את גופו. היו ימים שהרגיש טוב, אבל מאז, הוא נשאר רגיש לכל הצטננות קלה.

כך נמשך הדבר כשלוש שנים, עד שהגיע לגיל גיוס ונקרא לבדיקות רפואיות, לפני גיוסו לצבא ההונגרי. הוא לא עבר את הבדיקות האלה ונשלח הביתה. אחר כך זומן שוב לבדיקות, וגם אותן לא עבר. ואז שוב חלה. הוא היה בן תשע עשרה, ומצבו הלך והתדרדר עד ששוב נפל למשכב. לבסוף המחלה הכריעה אותו. היה זה פברואר 1943, כ"ז בשבט, תש"ג. דוד נפטר ואכל כבד נפל על משפחתנו.

באותה עת, בנימין ואני היינו בבודפשט. הורינו החליטו שלא להודיע

לנו על מותו של אחינו, על מנת שלא לצער אותנו כשאנחנו רחוקים מהבית. דוד נקבר בלעדינו (וכפי שיתברר לימים, הוא היה היחיד שזכה ללוויה וקבורה ראויה מבני משפחתנו), ולאחר ה"שבעה" עליו נשלח ברוך אחינו לבודפשט, כדי לבקש מאיתנו, תחת אמתלה כלשהי, שלא נבוא הביתה לפסח. כל זאת כדי לנסות שלא לגלות לנו על האסון, מותו של דוד אחינו, על מנת שלא נצטער.

ברוך נסע מקאלניק לעיר המחוז מונקטש, שם עלה על רכבת לכיוון בודפשט. לנסיעה הארוכה הזו יצא בלי שידע מילה אחת בהונגרית. כשהגיע לבודפשט החל לחפש את כתובתנו, ובשל קשיי השפה הצליח למצוא אותה רק לאחר מאמצים רבים. וכשהגיע לבסוף, מצא רק אותי, שכן בזמן שעשה את דרכו מהבית אלינו, בניומין יצא בדרך ההפוכה - מבודפשט הביתה.

באותם ימים, בניומין פחד מאוד לשלוח מכתבים הביתה, כי חשש שיעצרו אותו בשל הכתובת הכתובה על המעטפה מאחור, כתובת השולח. הייתה זו תקופה בה רבו המעצרים של יהודים ברחוב ובכל פינה למעשה, ושום מקום לא היה בטוח עבורנו. הפחד ממעצר והגליה למקום לא ידוע שרר סביב. רק אחרי שקיבל את המסמכים שהעידו כי הוא אזרח הונגריה, בניומין כתב להורים מכתב ובו הביע את רצונו לבוא הביתה לביקור. בינתיים, בניומין יצא לדרכו מבודפשט לקאלניק מבלי שידע שאחינו דוד נפטר, וכשהגיע הביתה היה זה עדיין בתוך תקופת ה"שלושים". כך קרה שבניומין ישב על אחינו "שבעה" בבית.

בינתיים ברוך, שהגיע לבודפשט, נשאר בה למשך כשבוע או שבועיים, עבד קצת פה וקצת שם, וחזר הביתה לפסח. בניומין, אחרי שבוע בבית, חזר לבודפשט.

כשראיתי את ברוך שמחתי מאוד. לפתע שמת לי לב שיש לו קרע שנתפר בצד שמאל של הבגד. שאלתי לפשר הדבר וברוך נאלץ לספר לי על דבר האסון שפקד את משפחתנו ועל מות דוד אחינו. כך נודע לי על אובדן דוד אחי.

פרק 6 | נדודים עם הצבא ההונגרי

בחמישה עשר באוגוסט 1943 גויס בניומין אחי לצבא ההונגרי והוא בן עשרים ואחת. הוא התחיל, במשך כחודשיים עבר הכשרה צבאית, ובלייל החמישה עשר באוקטובר הגיע לבסיס צבאי בברצ'ק, על גבול רומניה-הונגריה, שם כל קבוצה של עשרים וחמישה חיילים קיבלה חדר. שם גם נלקחו הרובים מהחיילים היהודים, בעקבות חוק שהוציא משירות קרבי מגויסים שנחשבו בלתי מהימנים, ובעיקר יהודים. היהודים, אם כן, שובצו במערך שירות העבודה של הצבא ההונגרי, ורוביהם הוחלפו באתי חפירה. החיילים בשירות העבודה היו למעשה עובדי כפייה שבמהלך שנות המלחמה סבלו מתנאים קשים, ולעיתים מהרעבה שיטתית וצורות אחרות של התעללות.

בניומין וחבריו הועסקו בעיקר בחפירת תעלות נגד טנקים ותעלות קשה, או בכל עיסוק הקשור באחזקה, באספקה, בטעינה ובפריקת ציוד. כיהודים, שראו עצמם מחויבים לאורח החיים היהודי, שגרת חייהם בשירות, שממילא תנאיו היו קשים, הייתה קשה שבעתיים. "מניין" לתפילה היה להם תמיד, שכן הם היו קבוצה לא קטנה של יהודים, אך ספר תורה לא היה להם. הם התעוררו מוקדם בבוקר, לפני האימונים, הניחו תפילין והתפללו. אחר כך היה עליהם לעמוד למסדר בוקר, ללא חולצה לגופם, אפילו בקור עז כשהטמפרטורות היו כחמש מעלות מתחת לאפס, עם מגבת וסבון ביד. לאחר המסדר היו מריצים אותם לאורך כחצי ק"מ, להתרחץ. בחורף,

היה עליהם לשבור את הקרח לא פעם כדי להגיע למים ולרחוץ עצמם. בהמשך היו אימונים, ואחריהם נשלחו לעבודה. הם קיבלו כלי עבודה ובהם מכוסים שבעזרתם היו חופרים באדמה לכל מיני צרכים, לפי פקודות המפקדים שלהם, ובערב החזירו את הכלים למחסן.

העבודה הייתה קשה מאוד. האנטישמיות כלפי החיילים היהודים הייתה גלויה וחריפה. המפקדים היו אנטישמיים ובניומין וחבריו נאלצו לסבול בשקט. הם הטילו עליהם עבודות משונות רק לשם השפלה, התשה וביזיון. כך למשל, אם הצטבר שלג על הכביש, היה עליהם לערום אותו בערמה ואז להזיז את הערמה ממקום למקום, פעם לימין ואחר כך לשמאל. לא הייתה שום תכלית למשימה הזו, מלבד התעללות בהם כיהודים.

רוב המשימות שהוטלו עליהם בהתחלה נגעו בניקוי ואחזקת דרכים. בהמשך הגיעו אליהם הוראות מחמירות יותר, לפיהן כל הפלוגות העוסקות באחזקת כבישים חייבות להימצא תחת כיפת השמיים גם לאחר שסיימו את המכסה היומית, ועל אנשיהן לעמוד על המשמר ליד קטעי דרך מסוימים, כדי שתהיה אפשרות לחלץ מיידית כלי רכב שנתקעו. אחר כך, כאמור, הועסקו גם בחפירת תעלות. במשך היום, בשעות העבודה, נפגשו עם חבריהם מפלוגות אחרות וכך העבירו ביניהם ידיעות על המתרחש בסביבה. במרץ 1944 הודיעו לבניומין וחבריו שעליהם להתקדם לכיוון אוקראינה, אל הכפר פודובובץ, מעין עיירת גבול בין פולין וזקרפטיה. בניומין התרגש לגלות שהם מתקרבים לאזור בו מתגוררת משפחתנו, שכן מאז שהתגייס לא היה בבית.

הפעם המשימה שהוטלה עליהם הייתה חפירת מנהרה בעומק שישה מטר. לצורך כך הוקצבו להם שבועיים, ונאמר להם שמי שיצליח לסיים את חלקו לפני הזמן, יקבל חופשה בת שלושים ושש שעות. זה היה תמריץ מעולה בשביל בניומין והוא חפר במרץ רב. העבודה הייתה הקשה, אבל המחשבה שאולי יזכה בחופשה קצרה ויראה את ההורים והמשפחה, דרכנה אותו להתגבר על הקושי.

ואכן, בניומין הצליח במשימה וקיבל את החופשה שלו. כך זכה לראות שוב את כל המשפחה. זה היה בסביבות פורים, והשמחה במפגש, הן של בניומין והן של שאר בני המשפחה, הייתה גדולה מאוד. למחרת נפרד מכולנו, מבלי לדעת שזוהי הפעם האחרונה שהוא רואה את רובנו.

הוא שב למקום ממנו יצא לחופשה, ואז שוב הועברו הוא וחבריו למקום אחר, הפעם לעיירות בתוך פולין - סטרי, סקולי וקולומי, הם שוכנו בבתי יהודים שהיו ריקים מאדם שכן בעליהם כנראה פונו מהם. הבתים נראו כלאחר שוד וביזה, מה שהכאיב לבניומין מאוד. ניכר שהביזה הייתה נוראית וכל מה שניתן לקחת, נלקח, לרבות הרהיטים. אפילו מיטות לא היה בבתים הללו וכך ישנו החיילים על הרצפה. באחד הבתים מצא בניומין חומש, מחזור וסידור, ולקח אותם לעצמו ושמרם בין חפציו האישיים. אלה שימשו אותו בהמשך דרכו, כנדודיו.

מקולומי המשיכו לעיר סטניסלב (כיום נקראת איוואנו-פרנקיבסק), שם קיבל אותם מפקד הונגרי, אנטישמי מאוד. הוא החזיק בידו מקל שבקצהו רכיב מתכתי וברור היה כי אוי למי שיחטוף מכה ממקל זה. הוא רק חיפש איך להתעלל בחיילים היהודים. בזמן ארוחת הערב, כשהוגש מרק, הוא אסר לתת להם כפות, כעונש על שלא סיימו את פריקת האספקה לפי לוח הזמנים שקבע. הוא דרש שיאכלו את המרק במזלגות בלבד, ואמר שישפכו את המרק על מי שלא יסיים מהצלחת שלו. ההשפלות היו מנת חלקם של החיילים היהודים, כמעט כל הזמן.

כעבור זמן מה המשיכו החיילים בנסיעה והגיעו ללבוב, שם היה מחסן אספקה של תחמושת שהיה עליהם להעמיס על רכבות. אך בשלב מסוים נפוצה שמועה לפיה החזית מתקרבת לאזור והם קיבלו הוראה לסגת לגבול ההונגרי. יום ולילה הם צעדו לעבר הגבול, מבלי שתהיה להם אפשרות לעצור ולבשל, שכן הם היו כל הזמן בתנועה. מדי פעם נעצרו לנוח בצידו הדרך, בכוץ ובמים, עד שהגיעו ליאסין, עיר בגבול רומניה. משם המשיכו לכיוון צ'כיה, גרמניה והונגריה. בימים טובים, היו מתאכסנים בבתי יהודים

שפוננו מתושביהם, שכן מראות אלה, של בתי יהודים פרוצים ובזוים, חזרו על עצמם בכל מקום.

תקופת ראש השנה התקרבה, "הימים הנוראים" בלוח השנה העברי, והחיילים הגיעו לאזור של סולוטווינה וסיגט-מארמארוש, שם הייתה קהילה גדולה מאוד של יהודים אורתודוקסים. בזכות אשתו היהודייה של מפקדם, סילושי, הצליחו החיילים להשיג ספר תורה. ואומנם, הפעם היה להם מפקד שהיה טוב אליהם, אך זה לא האריך זמן משום שהמשיכו לנדוד עם הצבא ההונגרי, כל פעם תחת פיקודו של מפקד אחר. ובמהלך נדודיהם הממושכים סחבו ציוד רב, שכלל גם את ציוד הקצינים וציוד המטבח, לצד אספקת תחמושת ומזון. הכול הועמס על עגלות רתומות לסוסים, ובעליות התלולות הפכה עייפותם לקללה. אחד הסוסים התמוטט ונפל, ואז נשמע גזר הדין: מהיום והלאה ימשכו היהודים את העגלות במקום הסוסים הנופלים. תוך זמן קצר נמצאו ברתמות יותר אנשים מושכי עגלות מאשר סוסים. כך המשיכו ללכת יום ולילה, ללא הפסקה.

באחד הימים, אחרי נסיעה ברכבת, הגיעו לקושיצה. הם נדרשו לפרוק שקי סחורה במחסן אחד. הקצינים האנטישמים היכו בהם בכל הזדמנות שרק יכלו, לא רק כדי להעניש, אלא גם לשם הנאתם הסדיסטית. אף פעם לא ידעו מאין ולמה תגיע הסטירה או המכה באלה. יום אחד, אחרי פריקת כמות גדולה מאוד של כמעט מאה שקי קמח, חיכה לבניומין איזה קצין. הוא ניגש אליו וסטר שתי סטירות על לחייו, חזקות כל כך, שבניומין ראה כוכבים באמצע היום. הוא לא הבין על מה ולמה זכה בהן, ואז הקצין אמר, בסתמיות רבה: "זה כי עבדת טוב".

מדי פעם היו החיילים שומעים על מצב הכוחות בחזית, ויכלו בסתר ליבם לעודד את עצמם שבקרוב תגיע החזית אליהם והם ישתחררו. כך, בסביבות ינואר 1945, הגיעו אליהם החדשות לפיהן הצבא האדום פרץ את קווי הצבא ההונגרי ונסיגתו של הצבא ההונגרי החלה. אנשי פלוגות העבודה, ובניומין ביניהם, סבלו מאוד בשעת הנסיגה, הם נותרו לחסדי המפקדים הזוטרים

שהתעללו בהם ללא רחם, ובעת הזאת כל אחד היה לעצמו והוציא את התסכול על היהודים.

הם המשיכו לעבוד במחסני אספקה מעלות השחר עד הלילה, בהעמסה, ארגון ופריקה של ציוד. האוכל שקיבלו היה דל מאוד וכמובן שלא היה בו כדי להשביע. שקי האספקה בהם טיפלו היו שקי מזון - תפוחי אדמה, שעועית, קמח, סוכר, ביסקוויטים יבשים. והיו שם גם מנות קרב לחיילים. לפעמים היו בניומין וחבריו שוברים חבילות בכוונה וכך מצליחים לגנוב לעצמם מעט מהמזון.

פעם בשבוע, בזמן המסדר, חולק הדואר. ובאחד המסדרים האלה קיבל בניומין חבילה מהבית. השמחה הייתה כל כך גדולה, בקבלת מעין דרישת שלום מהבית ומבני המשפחה, שגרמה לו להתרגשות רבה. החבילה שקיבל כללה מצות לפסח, אם כי היה זה זמן רב אחרי פסח, ומכתב.

פרק 7 | אל הלא נודע

לאחר הגיוס של בניומין, נשארתי לבדי בבודפשט. זמן מה אחר כך הצטרף אליי ברוך אחי, ושנינו עברנו יחד במפעל עד סוף שנת 1943. מה שהחזיר אותנו הביתה היה מכתבו של אבא, בו ביקש שנחזור כי הבית נעשה ריק. אני חושב שהוא התחיל לדאוג קצת יותר בשל המצב הקשה והמתח שהלך והחריף, והעדיף שנהיה יחד ולא רחוקים זה מזה בשעה קשה זו.

החלטנו לחזור לקאלניק. באותו זמן, עדיין אפשר היה לנסוע מבודפשט למונקטש. למזלנו בחרנו בזמן הנכון לחזור, שכן כשבועיים אחר כך כבר לא ניתן היה לעשות זאת. כל מי שעלה על רכבת מבודפשט למונקטש הורד ממנה באמצע הדרך. הרכבת לא הגיעה עד למונקטש בשל מצב המלחמה מסביב.

כשהיינו בתחנת הרכבת ניגשנו לקנות כרטיסים. היה בכוונתנו לרכוש כרטיסים למחלקה השלישית, כדי לחסוך כסף, אך כבר לא היה ניתן להשיג כרטיסים זולים כאלה, רק כרטיסים למחלקה השנייה, שהיו יקרים יותר. למזלנו עוד היו כרטיסים כאלה, אז בהחלטה מהירה החלטנו לקנות אותם, ועלינו על הרכבת לנסיעה הארוכה והממושכת שלפנינו. כשהגענו הביתה שמחנו מאוד, כולם התרגשו לראותנו בבית, וכשסיפרנו על עניין הכרטיסים, אבא שמח על החלטתנו ועל כך שבזכותה, כולנו שוב בבית.

לקראת מרץ 1944 התחילו להופיע בכפר ז'נדרמנים - שוטרי משמר

הגבול ההונגרי. הופתענו לראותם אצלנו, הרי אנחנו רחוקים מהגבול, אז מה פשר הדבר? חשבנו שאולי הגיעו כתגבורת לכוחות השיטור שכבר פעלו בסביבה, אך התעלומה נפתרה במהרה: הצבא הגרמני נכנס להונגריה, ומשפחת ויס הקטנה המשיכה לחיות את חייה כמקודם, מבלי לדעת עד כמה הרוחות המגשבות עומדות לשנות את כל סדרי החיים וההיסטוריה.

אפריל 1944 הגיע, פסח התקרב והיהודים בקאלניק היו עסוקים בהכנות לחג. בעת הזו לא היו שינויים בחיי הכפר והכול התנהל כסדרו, אם כי בתחילת אפריל הגיעו שמועות לפיהן הגרמנים נכנסו לאזורים מרוחקים מאיתנו והם מחפשים בתי יהודים, ובעיקר את הבנות היהודיות, וכי המקומיים משתפים פעולה עמם ומובילים אותם אל היהודים. באוזנינו נשמעו השמועות הללו כהזויות. מעולם לא שמענו דברים דומים לאלה.

יום למחרת "ליל הסדר", בחג עצמו, סיפר השוחט בבית הכנסת על מה שקרה אמש בביתו במהלך ליל הסדר. הוא ובני משפחתו ישבו סביב השולחן, באמצע הסדר, כשלפתע נשמעו דפיקות רמות על הדלת, שהבהילו את כולם. אל הבית נכנסו שלושה אנשי משמר הגבול ונעצו בהם את מבטיהם, כך שניתן היה לחוש את כוונותיהם הרעות. השוחט, שלא ידע הונגרי, התעשת במהרה ובאמצעות מחוות ידיים וסימנים ניסה להבין מה רצונם והציע לכבד אותם ביין. השלושה שתו והלכו לדרכם, וכל המשפחה נשמה לרווחה. אך הפחד שנפל עליהם עדיין הורגש ובספרו את קורות האתמול, היה השוחט עדיין נסער מאוד. כל הנוכחים היו אובדי עצות, נדהמו מהדברים ששמעו ולא ידעו מה לומר ומה לעשות, אך הבינו שהמצב מסוכן והולך ומחמיר.

בחול המועד החלטנו ברוך ואני ללכת לקיזמן, כפר מרוחק כארבעה ק"מ מביתנו. בני משפחה שלנו גרו שם ורצינו לשמוע ולבדוק מה שלומם. כשהגענו לשם שמענו עוד סיפורים שחיזקו את השמועות. סיפרו כי את הבנות כבר לא מלינים בבתים, מפאת הפחד שיבואו לאנוס אותן. את הרכוש בעל הערך - כסף, זהב ותכשיטים - סיפרו שאנשים דואגים להחביא

ולהטמין, כי בלילה באים הגרמנים לשרוד את הבתים, בסיוע משתפי פעולה הונגרים מקומיים. משם המשכנו לגויידש, כפר נוסף בו היו לנו בני משפחה, וגם שם שמענו סיפורים דומים.

בכל כפר אליו הגענו, בני משפחתנו שמחו שבאנו לבקרם. אנחנו עשינו זאת למרות העוצר והאיסור לעבור מכפר לכפר. את הטלאי הצהוב שנאלצנו לשאת על בגדינו הכנסנו לכיס המקטורן, ורק שפיץ אחד הציץ ממנו, מה שנראה כמטפחת לנוי. כך הלכנו ללא חשש. לקראת ערב חזרנו הביתה וסיפרנו כל מה ששמענו. היו אלה סיפורים קשים לשמיעה, שכן אצלנו בכפר הכול עדיין התנהל כתמול שלשום. מעין "שקט שלפני הסערה".

כך עבר גם חג שביעי של פסח, ובמוצאי החג כולנו עזרנו לאימא ואבא לארוז את כל כלי הפסח ולהחזירם לבוידעם, עד לשנה הבאה. בשעה מאוחרת יחסית, אבא הלך לשכן כדי להביא ממנו שאור להכנת בצק ללחם למחר, והלכנו לישון.

למחרת בבוקר קמנו לאווירה קשה. מן מועקה ועצבות רבצו עלינו, כאילו משהו קורה. אימא סיפרה שלאחר חצות הלילה, בשעה אחת לערך, נשמעו עגלות נוסעות בחוץ. נסיעת עגלות בשעה כזו הייתה תרחיש מאוד מוזר אצלנו. זמן קצר אחר כך נשמעו דפיקות על הדלת, וכששאלו מבפנים "מי שם", נענו "אני שלמה-זלמן מקיזמן". היה זה בן אחותה של אימא. מיד הכניסו אותו הביתה, ותוך כדי בכי, הוא סיפר שלקחו את כולם מהבית והוא בא כדי לבקש מעט חלב עבור אימו, כי היא לא אכלה כל היום והיא חולה. התברר שריכוזו את כל המשפחות ליד בניין בית הספר הצ'כי, עם מעט מיטלטלין שהותר לכל אחד לקחת - שתי חולצות, חליפה אחת, זוג נעליים ואוכל במשקל עד חמישים קילוגרם. נאסר עליהם לקחת דברי ערך כמו כסף ותכשיטים, אותם היה עליהם למסור לשלטונות.

בעניין הזה, צריך להבין שליהודים לא היה אוכל לקחת איתם באותן שעות. לחם לא היה, כי חג הפסח בדיוק נגמר ולא היה יהודי שאכל חמץ בפסח, כולם היו אורתודוקסים, חרדים-חסידים, כמו בבני ברק או ירושלים

של ימינו. אצל השכנים הגויים היה באותו הזמן חג הפסחא, בו נהגו לאפות כיכר לחם גדולה ועגולה, אותה היו לוקחים לכנסייה כדי שהכומר יקדש עליה, ואחר כך הם היו אוכלים אותה. לשבחם ייאמר, שרבים מהם נתנו את הלחמים האלה ליהודים, וזה היה הדבר היחיד שהיה ליהודים לאכול כשלקחו אותם מהבית אל הלא נודע.

וכך, לאורך כל יום המחרת, יום ראשון, אספו את יהודי קיזמן וריכזו אותם במרכז העיירה. הז'נדרמנים ההונגרים גייסו את הסוסים והעגלות של הגויים והכריחו אותם להסיע את כל המשפחות היהודיות למונקטש, על מיטלטליהן. האווירה אצלנו בבית הייתה קודרת מאוד. לא ידענו מה לעשות. ישבנו בבית עצובים וניסינו לחשוב מה עושים. בזמן הזה שמענו את הכרוז הגוי שעבר ברחבי הכפר והכריז: "אסור לאף תושב לקחת דבר מה מהיהודים, אפילו אם היהודי נותן לו במתנה. אסור לקחת, וכמובן, גם לא להחביא אצלם דברים".

למרות האיסורים, אבא הכין חבילה קטנה והלך למסור אותה לשכן הגוי שלנו מישה-בייסה. הוא ביקש להשאיר אצלו את החבילה כך שתחכה לבניומין כאשר יחזור. השכן נרתע ופחד מאוד. היו לו בנים בני הגילים שלנו. אבא ממש התחנן בפניו, ומישה-בייסה הגוי הוסיף ואמר לאבא "מי יודע מה מחכה לנו, היום זה מה שעושים לכם, מי יודע מה יעשו לנו". לבסוף הוא התרצה, הסכים לקחת את החבילה והחביא אותה בארון, בין בגדי ילדיו.

ביום שני, מוקדם בבוקר ולאחר לילה טרוף שינה, עדיין היינו המומים וניסינו לחשוב מה ניתן לעשות. לא עמדו הרבה אפשרויות בפנינו. ברוך ואני הצענו לברוח מהבית ליערות. ידענו שזה יהיה קצת קשה, כי אימא לא הייתה בקו הבריאות, אבל ברירה טובה מזו לא נראתה. לכן התארגנו, כל אחד לקח חבילה קטנה, ויצאנו מהבית: אימא, אבא, אני, ברוך ושני אחינו הקטנים אברהם-לוי בן השתים עשרה וחצי, ושלוש בן עשר וחצי לערך. הכנו אוכל ומים למשק החי ולשתי הפרות שלנו. התרנגולות הסתובבו חופשיות בחצר. יצאנו בשעת בוקר מוקדמת, כשהכול מסביב היה עדיין חשוך, כדי

שלא ירגישו או יראו אותנו בצאתנו.

ביתנו היה בית צדדי, לא רחוק מהיער, וסביבו שדות ועצים. לכן, היה לנו קל לחמוק בחסות העצים אל היער שהיה ממש קרוב, להסתתר שם ולראות מה הלאה. לאורך היום היה ברוך מתגנב מדי פעם לכפר כדי לבדוק מה קורה, ואז חוזר שוב אלינו ליער, למקום מחבואנו. עצי היער היו עצים נשירים וכל תזוזה השמיעה את רחש העלים. השתדלנו לשבת במקום אחד, ללא תנועה כלל, ולשמור על השקט. תכננו להתחיל ללכת רק לעת ערב, בחסות החשכה, שכן לאור יום זה היה מסוכן מדי.

תוך כדי המתנה שקטה, שמענו רשרוש בין העצים והבנו שעוד אנשים חשבו כמונו. ראינו בחור צעיר בן תשע עשרה לערך הולך בין העצים. כעבור מספר שעות ראינו משפחה שלמה הולכת. הכרנו אותם, היו אלה שולם-הרמן, אשתו ובתו היחידה, שהייתה כבר נערה בוגרת כבת עשרים. הם היו משפחה אמידה. גם הם הסתתרו בין העצים, כמונו. אבא התקרב אליהם ושוחח איתם.

מדי פעם הייתה הבת מתגנבת להציץ מה קורה בכפר. היא ראתה איך בוזזים את בתי היהודים, ובאחת הפעמים ראו אותה השכנים הגויים והתחילו להציק לה ולבקש כל מיני דברים שהיו בבית. "בשביל מה לך כל המפות והסדינים", אמר לה מישוהו, "תני לי, ממילא ייקחו אתכם מהבית". זה מאוד ציער אותה והיא חזרה אלינו ליער בוכה וכואבת. "כל מה שטרחנו והרווחנו כל החיים", אמרה, "השכנים לוקחים וסוחבים מהבית. בואו נחזור הביתה, מה שיהיה עם כל היהודים, יהיה גם איתנו". בדברים אלה ובבכי קורע לב, השתכנעו הוריה לחזור וניסו לשכנע גם אותנו. "מה אתה לוקח את הגורל שלך ושל המשפחה בידיים שלך", אמרו לאבי, "מה אתה כזה חכם, מה שיהיה עם כולם יהיה גם איתנו". ואמנם, הורינו השתכנעו, הם חשבו כי מוטב שלא נהיה יוצאי דופן, וחזרנו הביתה.

היינו בבית. חיכינו לראות מה יקרה. העלינו רעיונות, אבל לא הגענו לידי ביצוע. אבא הציע לקנות כמה בקבוקי י"ש אם נזדקק להם, שכן אחר

הכול זהו אלכוהול והוא טוב גם לחיטוי וגם כדי לשחד את הגויים על כל צרה שלא תבוא.

ביום שלישי בבוקר נשמע כרוז הכפר מודיע: "על כל היהודים להתארגן ליציאה מהבית. מותר לקחת אוכל במשקל חמישים קילוגרם, אסור לקחת דברי ערך, כסף, זהב ותכשיטים יש למסור לשלטונות. אין לצאת מהבית עד שיגיעו אליכם".

ואמנם, אלינו הגיעו אחר הצהריים. עד שהגיעו, ארזנו את בקבוקי הי"ש ודחפנו אותם לתוך החבילות שלנו. כשאבא חזר הביתה מבית הכנסת, הוא כתב מכתב לבניומין, אליו צירף חבילת מצות. הוא סיפר שמוציאים אותנו מהבית ושנאנחנו לא יודעים לאן. בתחתית הדף הוספתי כמה מילים בלטינית, רמזתי שהשארנו לו כמה פריטי לבוש ואת שעון הזהב שלו אצל השכן הגוי שממנו אנחנו שואבים מים, במכוון לא ציינתי במפורש את שמו של שכננו מישה-ביסה, כדי שחלילה לא ייפגע השכן הטוב במידה שהמכתב יגיע לידיים הלא נכונות, ו"שה" יעזור וניפגש בשמחות".⁵ אחר כך קראנו למישה-ביסה ואמרנו לו שמעכשיו הוא אחראי על הפרות שלנו. הוא היה עשיר, לא חסר לו כלום, "יש לי מספיק בשבילי", הוא אמר לאבא ונפרד מאיתנו בדמעות. הוא היה הגוי היחידי שראה אותנו יוצאים מהבית ובכה על מר גורלנו.

הז'נדרמנים הגיעו אלינו עם גויים מקומיים, משתפי פעולה. הם ביצעו חיפוש בכל הבית וערכו רישום מדויק לגבי הרכוש שלנו - רהיטים, חפצים, מכונת תפירה ועוד. הם גם ערכו חיפוש בין חפצינו האישיים. תוך כדי החיפוש מצאו את שני בקבוקי הי"ש והניחו אותם על השולחן. כשהאחראי יצא מהבית, רמז לי אחד הגויים שאכניס ואסתיר את הבקבוקים בחזרה בתוך החבילה. לא התעמקתי בכוונתו, תוך שניות לקחתי את שני הבקבוקים ודחפתי אותם עמוק בתוך החבילות שלנו. כך הוציאו אותנו

5 לימים, מסר בניומין את המכתב ל"יד ושם".

מהבית. הם סגרו ואטמו את הבית עם פלומבה, ואנו יצאנו אל הלא נודע. הלכנו ברחוב אל מחוץ לכפר עם עוד אנשים רבים, עברנו על גשרון מעל פלג מים קטן. בדרך, רמז הגוי לאחד הז'נדרמנים והצביע עליי ועל החבילה שסחבתי. מיד עצר אותי השוטר, ניגש אליי, דרש שאניח את החבילה על הארץ, חיטט בה ומצא את אחד מבקבוקי הי"ש. הוא פוצץ אותו על גשר האבנים, לא אמר כלום ונתן לי ללכת.

הגענו לחצר בית הספר הצ'כי לשעבר שבעיירה, שם אספו את כולם. מי שהיו לו סוס ועגלה הורשה להשתמש בהם. העמיסו את כולם על עגלות, וכשהעגלות לא הספיקו, דרשו מהגויים לבוא ולהסיע אותנו. זה לא מצא חן בעיניהם שכן היה זה יום חג הפסחא שלהם, אך לא עזר להם, הם אולצו להובילנו למונקטש.

הגענו בלילה, מסביב היה חשוך, וקר מאוד. הובאנו לחצר גדולה ופתוחה בקצה הדרומי של בית חרושת ללבנים "שייוביץ", שבפאתי העיר. בית החרושת הזה היה בבעלות יהודית. את החבילות הורו לנו להניח במקום אחד ולא הורשינו לגשת אליהן. רק בבוקר קיבלנו אותן והתחלנו להתארגן במקום.

Lieber Bruder Benjamin.
erstens reibe ich dir das
er fater hat sahn gewiss
vi di vest treffen deine
sachen di hast dort ver
geranter und 6 hemedes
und 5. int. 8. hagen und
fisen schick dem sach
di henschis das spigel
hab ich an geliegt in
di tas fise di blaue hais
in ein heme mit 3 heme
hneflich dem sack mit
beim henger mit di 2
eigen den grauem mit
deran fise blaue

התוספת
שהוסיף יוסל

אח יקר בנימין
אני תוהם כל כך בקשר למה שאבא הזכיר במכתב על הבגדים.
הוא שחרנו: 2 חליפות 2 חולצות 5 תחתונים כפיפות 2 מגבות
מכנסים כחולים - בתוך הכיס של המכנסים יש ראי בחבילה
יש גם מעיל חורף עם קולב.
נעוצב לנו שצריכים לעזוב את הבית.
שה' יעזור ונוכל לספר הכול בשמחות.
ממני יום יום י קאלניק.

פרק 8 | בגטו מונקטש

היוזמה לרכז את כל היהודים הגרים בערי וכפרי השדה הייתה של הגרמנים, אבל הביצוע נעשה על ידי הממשל ההונגרי. תוך יומיים נאספו כל יהודי מונקטש והסביבה, ורוכזו ברחוב לאוטריציה שהפך לגטו. את חומת הגטו נדרשו הצעירים בגטו לבנות בעצמם, וכך גם את השערים.

בתחילה חצה הרחוב את הגטו לשני חלקים, אך מאוחר יותר צומצם הגטו לשטח אחד בו נדחסו כולם, למעט כמה יהודים בעלי ייחוס, אלה שהצטיינו בצבא ההונגרי במלחמת העולם הראשונה, או עשירים בעלי ממון, שנשלחו לחלקה האחר של העיר, הגטו הצפוני של מונקטש.

הגטו היה רק מקום זמני. גירוש יהודי הונגריה תוכנן בקפידה ולוח זמנים מדויק נקבע לגירוש מכל אזור, לרבות חבל זקרפטיה, שכלל את יהודי מונקטש והסביבה. נקבע שהשילוחים יצאו מתחנות הרכבת האזרחיות, כשבכל רכבת ייסעו שלושת אלפים איש, עם מעט ציוד, אל היעד: אושוויץ-בירקנאו.

שהינו בגטו הזה כחודש ימים. את ראש חודש אייר בירכנו שם. המחסה שלנו היה סככות, ללא קירות מסביב. בלילות היה קר מאוד. התכסינו בשמיכות שהבאנו איתנו וכיום ארזנו אותן שוב. היינו כל כך צפופים בזמן השינה, שנגענו אחד בשני כמו סרדינים גם כדי לשמור אחד על השני וגם כדי להתחמם ולשמור על חום גופינו. במשך היום, אנחנו הצעירים בנינו

חצאי קירות מלבנים, מעין חומה שהקלה מעט את צינת הלילה. שמרו עלינו ז'נדרמנים הונגרים, והממונים עליהם ועלינו היו הגרמנים. הגרמנים בחרו עשרה או חמישה עשר גברים יהודים, אקראיים, והכניסו אותם למעין צינוק. מדי בוקר היו מביאים אותם לפנינו ומתעללים בהם. היו עושים להם מעין "אימוני ספורט" במשך כשעה שלמה, מכריחים אותם לקפוץ, לרוץ, לשכב על הארץ, וכל הזמן צועקים, מקללים ומכים אותם מכות רצח במקלות. ביניהם היו גם הדוד שלי מקיזמן ובנו, שלמה-זלמן, זה שהגיע אלינו באמצע הלילה כדי לבקש חלב עבור אימו. היה גם ר' יהודה גוטסמן, יהודי עשיר ומכובד, מוכר וידוע בעל שדות, יערות ורכוש רב, שבעברו היה ראש המועצה בקאלניק, הוא היה מיטיב עם כל התושבים הגויים ודאג למקורות פרנסה לרבים מהתושבים. הגרמנים התעללו בהם כך במשך שלושה שבועות, יום יום, ללא סיבה ולעיני כל. ייתכן שהתנהגותם הסדיסטית נועדה להטיל עלינו טרור, כדי להראות לנו מה צפוי לנו אם לא נציית.

לאחר זמן מה, כאשר שחררו אותם מן המעצר, הצטרף אלינו ר' גוטסמן, כיוון שהכיר אותנו מהבית, והיינו בידידות עמו ועם משפחתו. נדחקו והצטמצמו כדי לפנות לו מקום עמנו, וישבנו יחד. הוא נשם לרווחה סופסוף ואמר "ברוך השם שיצאתי מהגיהנום, כאן זה גן עדן, לא מכים ואני נמצא בין אנשים שלנו". הוא היה שבור ורצון גופנית, אבל שמח מאוד, עד שכמעט רקד משמחה.

שמועות על מה שעתיד לקרות לנו הסתובבו בינינו כל הזמן, אחת מהן סיפרה כי כעת מלחמה וייתכן שייקחו אותנו לעבודות חקלאיות או לעבודות אחרות הקשורות במאמץ המלחמה, ולכן יפרידו בין גברים ונשים. הילדים הקטנים ילכו עם הנשים, והנערים ילכו לעבוד עם הגברים, ואחרי המלחמה ניפגש שוב. על זה, אבא אמר לי: "זה נכון, אבל אינך מבין מה זה לעבוד תחת משמר צבאי", וסיפר לי סיפור מתקופתו במלחמת העולם הראשונה. הוא סיפר שהחיילים לא שוחררו הביתה מרגע שהתגייסו. הם היו

נלחמים בחזית ואז מועברים למנוחה בעורף, שם עבדו בבית חרושת, ואז שוב לחזית. כך קרה גם לו. הוא עבד בבית חרושת ליציקת ברזל. חייל אחד כנראה התרשל או חיבל בעבודה, אז הוציאו לפתע את כולם למסדר בחצר וירו בכל חייל עשירי. כך בפשטות. "אתה יכול להיות מאה אחוז בסדר," אבא אמר, "אבל אתה יכול להיות אותו עשירי. זה מה שנקרא לעבוד תחת הצבא".

בכל זאת, אנחנו, הבחורים הצעירים, נפגשנו בינינו ושוחחנו בניסיון להבין מה ניתן לעשות לאור המצב העגום. היינו אני וברוך, עם עוד שלושה או ארבעה בחורים. היו שהציעו לברוח. עניתי שמחר אחזור עם תשובה. רציתי ליידע את אבא. בערב, כשסיפרתי לו על האפשרות של בריחה, אבא הקשיב ולא ענה. הרגשתי שלא נוח לו עם המחשבה שהבנים הגדולים ילכו והוא ואימא יישארו עם הקטנים. הרי המצב היה כל כך לא ברור, ואולי הם יצטרכו עזרה. "לא הולכים," אמרתי לברוך, "נישאר עם כולם". למחרת הודעתי לבחורים שאנחנו לא מצטרפים. בסופו של דבר אף אחד מהם לא ברח, ולימים גם אף אחד מהחבורה לא שרד, רק שנינו.

פרשנויות פוליטיות פרחו בכל פינה. שמועות על מצב המלחמה ומה עתיד להיות עימנו התרוצצו כל העת. בינתיים התארגנה "מועצת היהודים", היודנראט - שהיו מראשי הקהילה במונקטש ומונו לנהל את הגטו. הם עסקו בהכנת כרטסת שבה יפורטו מספר הנפשות בכל משפחה, גילן ומעמדן, השכלתן ורכושן. כל העיסוק הזה בניירת עורר את הרושם כאילו עוד ימים רבים מצפים לנו כאן בגטו, וניתן יהיה לקיים חיים תקינים איכשהו, כך שכלל אין מקום לבהלה.

אבל אז החלו להגיע הודעות, לפיהן אנחנו עומדים לעזוב את הגטו וכי מותר לכל אחד לקחת רק שתי חולצות וכרית, ומי שיש לו, גם מזון. דברי ערך מוכרחים למסור לרשויות, ומי שלא יעשה זאת דינו יהיה חמור. אנשים התחילו להחביא מה שיכלו, ובין השאר לחתוך את הכריות והשמיכות כדי להטמין בתוכן דברים. הנוצות התעופפו שם לכל עבר.

לקראת ערב התקרבנו ליציאה מהגטו, לכיוון תחנת הרכבת. ההוראה הייתה שלכל קרון יעלו שמונים איש. היו אלה קרונות המיועדים להובלת בהמות, לא קרונות נוסעים, ללא מושבים וללא חלונות, רק פתחים קטנים קרובים מאוד לגגות הקרון. היינו משפחות גדולות וכל משפחה רצתה להיות יחד, הצפיפות הייתה גדולה מאוד, ויצא שהיינו מאה אנשים בקרון. בקושי ניתן היה לשבת.

ר' גוטסמן עלה איתנו. הוא הצטופף כדי להיות קרוב אלינו. העבירו את הרכבת ממסילה למסילה וכעבור זמן מה הרכבת התחילה לנסוע. אני זוכר את ר' גוטסמן יושב ליד אימא ואומר לה ביידיש, עם דמעות בעיניו וכאב מעומק ליבו "תראי, גברת אסתר, תסתכלי, זה מה שנשאר לי מכל ההון והרכוש שלי, שתי חולצות וכרית לראשי. גידלתי עשרה ילדים ואפילו אין לי מושג היכן הם, אין לי אף אחד מהם, אשתי גוססת בגטו, התחננתי לפני הקלגסים הרעים האלה, ולפני ההנהלה (היודנראטים), כמו לפני גזלנים, תשאירו אותי למשלוח אחר, שאוכל לפחות להיות לידה עד שתמות. ביקשתי, התחננתי בפניהם, דבר לא עזר. עכשיו אני כאן. מה את יכולה לומר?"

כך, כל הדרך ישב איתנו ר' גוטסמן וביכה את מר גורלו. אף אחד מאיתנו לא ידע מה עומד להיות גורלנו.

פרק 9 | הנה ההורים יוצאים בעשן

כשלושה ימים הרכבת נסעה. יום ולילה, לילה ויום. דרך החלונות הקטנים והגבוהים ניסינו לקרוא את השלטים בצידי הדרך. לא תמיד זיהינו שמות של מקומות. ביום השלישי הופיע לפנינו השלט "אשוויץ". שם הרכבת עצרה. היה זה יום שבת, שבת מברכין, היום בו בירכנו את ראש חודש סיוון.

הצצנו מהחלונות. הרבה לא ראינו, אבל הצלחנו לראות אנשים מזורים לבושים בבגדי פסים, וחובשים לראשיהם כובעי ברט עם פסים. מוזר ביותר. היינו רחוקים מהם ולא שמענו כלום. בשעות הבאות היינו עדיין סגורים בתוך הקרונות הצפופים, כשהרכבת הועברה ממסילה למסילה. כך, במשך כל היום. בערב, עם רדת החשיכה, פתחו את הדלתות בבת אחת והתחילו לצרוח "ראוס!" כשמולנו נובחים כלבים תוקפניים. ההמולה הייתה נוראית. צעקות, יללות ובכי. לא ידענו מה לעשות עם החבילות שלנו, אם להשאירן או לקחתן איתנו. וכל הזמן נמשכות הצעקות והצרחות בליווי מכות על הראשים.

קפצנו החוצה מהרכבת, כמו כולם, והתחלנו ללכת עם זרם האנשים. "להתרחק", ציוו עלינו, "גברים לחוד, נשים לחוד, ילדים עם הנשים". הייתה שם מהומת אלוהים. באופן אוטומטי, אחיי הקטנים הלכו עם אימא, וברוך ואני הלכנו עם אבא. זכרנו שכבר קודם אמרו כי יפרידו בין הגברים לנשים והילדים, וכי אחרי המלחמה נתאחד.

זרם האנשים התקדם. היינו המוני אנשים. הרעב הציק מאוד, לא אכלנו מאז שעזבנו את הגטו. התחמקנו לכיוון החבילות כדי לחפש אוכל. מצאתי

חתיכת לחם והבאתי לאבא. ברוך הצליח להתגנב אל אימא, נתן גם לה לחם, וחזר אלינו. אבא הלך לפנינו, אני אחריי וברוך אחריי. כך התקדמנו עם כל ההמון עד שמצאנו את עצמנו מול חייל אס.אס. אחד. היה לו מקל קטן ביד, ואיתו הוא סימן - לצד אחד ולצד השני. ובהתאם, אבא פנה לצד אחד ואנחנו לצד אחר.

כל הזמן הרגשתי את ברוך מאחוריי. התקדמנו עוד ובשלב מסוים מישוהו סידר אותנו בחמישיות. המשכנו לצעוד, כשבאוויר עלה ריח מוזר. היה זה לילה, כאמור, וסביבנו אמנם היה חשוך אך המקום שלפנינו היה מואר בחשמל. ככל שהתקדמנו נראה כאילו אנחנו הולכים לכיוון להבה ענקית. ר' שולם-הרמן, שכננו מקאלניק שברח עם משפחתו ליער כמונו, ור' הרשקוביץ, שכן נוסף, אמרו: "תסתכלו לאן מובילים אותנו, ישר אל המדורה! ישר לתוך האש!", ר' שולם אמר גם "יש לי עוד קצת לחם, מי צריך את זה?" ואני, שהרעב הציק לי כל כך, אמרתי "ר' שולם, תן לי, אני כל כך רעב! לא חשוב לאן הולכים, תן לי שאוכל, לפחות". הוא נתן לי את הלחם ואני חלקתי אותו מיד עם ברוך. המשכנו לצעוד וכשהיינו די קרובים לאש, היו שאמרו "הנה ההורים יוצאים שם בעשן". לא הבנו למה הם מתכוונים. לא ירדנו לסוף דעתם.

כשהתקרבו מאוד לאש, הובילו אותנו לפנייה קטנה והכניסו אותנו לצריף ענק וארוך מאוד. חציו היה מלא בבגדים וכל מיני חפצים שונים. הורו לנו להתפשט ולזרוק את בגדינו בצד אחד. את הנעליים הורו לנו להשאיר עלינו. אמרו גם שעלינו למסור כל דבר ערך לאנשים שהחזיקו מזוודות נצרים, כשהם מלווים באנשי אס.אס., ועוד הודיעו, שמי שייתפס ובידו חפץ כלשהו, דינו מוות. האנשים עם המזוודות היו לבושים בבגדי פסים. עדיין היה לי שעון היד שלי. לחשתי לברוך "אני לא מסתכן" וזרקתי אותו למזוודה. בחר אחד חטף משהו מהמזוודה והאס.אס. הבחין בכך. הוא הצמיד לו אקדח לרקה והבחור מיד החזיר את שלקח. הייתי המום ומפוחד. מעולם לא ראיתי איום ממשי כזה על חיי אדם.

הצמא הציק לי מאוד. עוד קודם הייתי צמא, ואחרי שאכלתי עוד קצת מהלחם הצמא התגבר הרבה יותר. תוך כדי שכולנו מתפשטים מבגדינו ונפטרים מהחפצים, חיפשתי לשתות משהו ומצאתי בקבוק קטן. היות שלא היה שקוף, לא ידעתי מה תוכנו. טעמתי, וזה היה שמן. חיפשתי עוד ומצאתי בקבוק נוסף. טעמתי, וזה היה חומץ. שתיתי קצת וזרקתי אותו.

בינתיים הוציאו אותנו החוצה עירומים, כשרק נעלינו לרגלינו. הובילו אותנו לצריף אחר, לחדר רחצה. כל אחד קיבל חתיכת סבון, ומים חמים התחילו לזרום מהברזים. הרוויתי את צימאוני שם. למרות שלמים היה טעם של זפת, שתיתי כמה שיכולתי.

משם יצאנו לצריף אחר. זה היה מהיר כמו סרט נע. בצריף הזה היו שולחנות וליד כל שולחן היה אדם שחילק פריט לבוש אחר: מכנסיים, חולצה, כובע ברט. הכול מפוספס. מעתה, זה היה לבושנו. ללא תחתונים או גופיות.

כשיצאנו משם היה גשום והיה כבר בוקר. פתאום לא הכרתי את ברוך אחי. החזקנו זה את ידו של זה כדי שלא נאבד אחד לשני. הכול תוך כדי תנועה, ובצעידה ממקום למקום בהקפדה על חמישיות-חמישיות. לא רצינו שיפרידו בינינו ויכניסו בינינו אחרים, המשכנו לאחוז זה בידו של זה כדי שנהיה כל הזמן יחד. כך עברנו ליד תזמורת שניגנה, והוכנסנו לצריף ארוך וגדול מאוד. שם זיהיתי יהודי שהכרתי, ר' ויינברגר, מעשירי הכפר שלנו, שלמשפחתו היו משרפות להכנת יין שיכר. היו להם הרבה שדות והרבה גויים ניהלו להם את העסקים. הוא היה מאוד אינטליגנט ומשכיל וידע הרבה שפות, לכן מינו אותו כמתורגמן בצריף. הוא תרגם מגרמנית ליידיש או להונגרית, לפי הצורך.

הצמא לא הפסיק להציק לי, והגשם שירד עזר לי. אספתי את הגשם בכפות ידיי ושתיתי. לא קיבלנו אוכל באותו היום. יצא שכשהעבירו אותנו מצריף לצריף, פעם זה היה לפני זמן האוכל ופעם אחרי זמן האוכל, כך שלא קיבלנו כלום.

המיטות בצריף היו דרגשי עץ הבנויים בשלוש קומות. בכל קומה היה מקום לשמונה אנשים. כשהגענו, הכול היה כבר מלא. באמצע הצריף הייתה חומה קטנה ואנחנו נשכבנו לישון עליה.

אחר כך עברנו לצריף מספר אחת עשרה. שם כבר היה מסודר יותר. על כל דרגש היה מקום לשישה אנשים, וכל אחד מאיתנו קיבל שמיכה אחת. הנחנו שמיכה מתחתינו, ובשנייה התכסינו יחד, ברוך ואני. היינו בצריף, על הדרגשים, כל הזמן. השכיבה על הדרגשים הכאיבה לצלעות ובעצם לכל העצמות שלנו. אפשר היה לצאת רק לשירותים, ורק עם רשות. בצריף זה גם קיבלנו אוכל, צלחת אחת לשני אנשים. ללא כפות כמובן. אכלנו יחד, ברוך ואני, "שלוך" הוא ו"שלוך" אני.

לפנות ערב לקחו אותנו למסדר. בכל מקום בו עברנו ראינו מכות ורצח. בכל פינה. רעד, צמרמורת ופחד עברנו לנו בכל הגוף, נזהרנו מכל אחד. אחרי המסדר קיבלנו מן נוזל שחור, קפה.

בבוקר שוב העבירו אותנו ממקום למקום. זה היה כבר יום רביעי והתחושה הייתה שאנחנו כנראה יוצאים משם. הגענו לתחנת רכבת ובעלייה לקרונות חילקו לנו לחם עם נקניק ומרגרינה, ואמרו שזה האוכל שלנו לשלושה ימים. בתוך הקרון היינו כחמישים איש, יחד עם עוד שני מלווים שהיו אנשי צבא גרמני מבוגרים. הסתובבנו חופשיים בקרון, עד שפתאום עלה אס.אס. אחד, שתוך כדי מכות שהצליף בראשים שלנו עם קת הנשק שלו, צעק עלינו להסתדר - עשרים וחמישה לצד אחד ועשרים וחמישה לצד השני. בתוך שניות התארגן הסדר לפי רצונו. הוא אסר עלינו לזוז, הורה למלווים שאיתנו שעליהם להקפיד על כך שנישאר כך למשך כל זמן הנסיעה, וירד מהקרון. המלווים שלנו היו נחמדים יותר. אחרי שדלתות הקרון נסגרו הם אפשרו לנוע יותר בחופשיות, בתנאי שכאשר ייפתחו שוב, נשב לפי הסדר שנקבע, וכך אכן היה. הם היו אנושיים, וכשהם עישנו, הם נתנו לאנשים בקרון לעשן מהסיגריות שלהם.

כך נסעה הרכבת וגמעה מרחקים. ראינו מקומות מוכרים כמו קטוביץ

בפולין. לא ייאמן איך התהפכו החיים. באפריל 1944 יצאנו מהבית, במאי היינו באושוויץ, ובתחילת יוני התחלנו שוב בנסיעה. בדרך חלפנו על פני טחנת קמח המופעלת על מים, וזה הזכיר לי את הבית, עם האמירה מלאת התקווה שהייתה לנו "אחרי המלחמה ניפגש".

פרק 10 | האלף השישים ושבע

ב1938 הוקם באוסטריה עילית מחנה ריכוז גדול, מאוטהאוזן. הוא הוקם כעשרים ק"מ ממזרח ללינץ, בסמוך לעיירה מאוטהאוזן, ומכאן שמו. בהמשך התרחב והפך לחלק מרכזי בתשלובת המחנות מאוטהאוזן-גוֹזֶן. תחילה שימש המחנה לכליאת מתנגדי השלטון הנאצי ובני קבוצות "בלתי רצויות" ממדינות שונות באירופה. המקום נבחר עקב קרבתו למרכז התחבורה של לינץ, אך גם משום שהאזור כולו היה מאוכלס בדלילות. בנוסף, חברה גרמנית החזיקה בבעלותה את מחצבת וִינֶר-גֶרֶאפֶן ששכנה במאוטהאוזן ובסביבתה, והיא זו שהחלה בבניית המחנה. שנה לאחר מכן ניהלה החברה את בנייתו של המחנה הראשון בגוֹזֶן.

כשהפצצות של בעלות הברית פגעו בתעשיית המלחמה הגרמנית יותר ויותר, החליטו הגרמנים להעביר את הייצור למתקנים תת קרקעיים והחלו בחפירת מנהרות גדולות מתחת לגבעות המקיפות את המחנה. העבודה הוטלה על האסירים בגוֹזֶן 1, וכך, בסוף שנת 1943 נאלצו האסירים במחנה לבנות בעיקר אתרי ייצור תת קרקעיים שיהיו מוגנים מפני התקפות אוויריות. כריית המנהרות התת קרקעיות נעשתה תוך חוסר התחשבות בבריאותם ובחיייהם של האסירים וגבתה מספר גבוה במיוחד של קורבנות. עד סוף המלחמה הם חפרו שטח תת קרקעי בגודל 29,000 מ"ר לצורך מפעל נשק. לאחר 1944 נחפרו מנהרות דומות גם תחת הכפר סנקט גאורגן על ידי האסירים ממחנה החוץ גוֹזֶן 2. הם חפרו כ-50,000 מ"ר כדי שחברת "מסרשמיט" תוכל להקים מתחת לקרקע מפעל להרכבת מטוסי

"מסרשמיט" Me-262 ולייצור טילי V-2. ואמנם, כ-7,000 מ"ר ממנהרות גוזן 2 שימשו כמפעלים לייצור אמצעי מלחמה שונים.

ארבעים וחמש חברות, אם לא יותר, נטלו חלק בהפיכתו של מחנה מאוטהאוזן-גוזן לאחד ממחנות הריכוז הרווחיים ביותר של גרמניה הנאצית, וההכנסות מתפוקת המחנה עלו על אלה של כל אחד מחמשת מרכזי עבודת הכפייה הגדולים של משטר הרייך. תנאי המאסר במחנה היו מהקשים ביותר במערך מחנות הריכוז, ושיעורי התמותה בו מהגבוהים ביותר ברייך.

במחצית השנייה של 1944 הגיעו למחנה משלוחים רבים של אסירים שפוננו ממחנות הריכוז שבמזרח, וממחנות עובדי הכפייה בהם הועבדו יהודים מהונגריה, לצד אסירים שהובלו בצעדות המוות בכיוון המחנה. עתה, הגענו גם אנחנו למאוטהאוזן. הרכבת נעצרה בשעת בוקר מוקדמת. ירדנו מהקרונ וסידרו אותנו בקבוצות של חמישיות. בטור ארוך, התחלנו להתרחק מתחנת הרכבת, עד שהיינו מרוחקים כארבעה או חמישה ק"מ ממנה. המלווים מהרכבת המשיכו וליוו אותנו לאורך כל הדרך. לפתע ראיתי אדם נופל, כנראה התעלף. זו הייתה הפעם הראשונה בחיי שראיתי מחזה כזה. האנשים שצעדו לידו קיבלו הוראה לשאת אותו בידיים ולתמוך בו. המשכנו לצעוד והגענו למחנה מוקף חומת אבן עם גדרות תיל מעליה, ושער בגובה שניים או שלושה מטרים. השער נפתח לפנינו והמלווים הובילו אותנו עד אליו ומלמלו משהו כמו "תחזיקו מעמד, תעברו את זה". הם פנו בחזרה אחורה ולא המשיכו איתנו פנימה.

בפנים, נפרסה לפנינו חצר גדולה מרוצפת אבנים. היינו שם בהמונינו, כמה אלפי אנשים, ללא שמירה. התחלנו להתפזר בחופשיות. בעיקר חיפשנו מים. כעבור כחצי שעה הגיעו אנשים שהובילו אותנו לצריף גדול והורו לנו להתפשט ולהיכנס למקלחת. ניצלתי את ההזדמנות כדי לשתות מעט. שוב הובילו אותנו לשולחנות עם פריטי לבוש, לידם עמד אדם שביצע רישום. הוא רשם את הפרטים האישיים של כל אחד מאיתנו ולידו עמד מישהו

שחילק מעט לחם וחתיכת מרגרינה לכל אחת. אפשר היה גם לקבל קפה שחור מר, אבל לא היה לתוך מה למזוג אותו.

בזמן שכל זה קרה, ברוך ואני נתקלנו לפתע במכר מהכפר שלנו, בניומין הרשקוביץ, שהסתובב עם לחם ומרגרינה ביד. "תאכל! למה אתה לא אוכל?" שאלנו אותו. "אני לא יכול לאכול", הוא ענה, "אני צמא מאוד, אני לא מסוגל לאכול". "עכשיו תאכל!" אמרתי לו, "כשנמצא משהו לשותות, נשתה, עכשיו קודם כל תאכל מה שיש". "לא יכול, לא יכול", הוא חזר ואמר. אולי היה קצת מפונק, אני לא יודע. בסופו של דבר מצאנו איזה כלי ומזגנו לנו לתוכו מעט מהקפה השחור. התחלקנו בו שלושתנו, כל אחד לגם מעט.

אחר כך קיבלנו הוראה להתקדם לכיוון שער היציאה של מאוטהאוזן. שוב סידרו אותנו בחמישיות והפעם היה לנו ליווי של אנשי אס.אס. וכלביהם האימתניים. בדרך, אחד מהם התעניין בגרמנית מאין אנחנו ואמרנו שמהונגריה, מאזור שפעם היה צ'כיה. הוא אמר שגם הוא מאותו אזור, מהסודטים, מה שנתן לנו הרגשה טובה, שכן הוא היה "מישהו משלנו", למרות שהיה איש אס.אס. עם כלב לצידו.

צעדנו לאורך כחמישה ק"מ, במזג אוויר נאה, עד שהגענו למחנה נוסף: גוזן 1. הכניסו אותנו למגרש גדול, מעין מגרש מסדרים מרוצף בחצץ מהודק, העמידו אותנו בשורות והקריאו שמות. שוב, כמו במקומות הקודמים, היה לפנינו שולחן ולידו שניים או שלושה אנשים, ובהתאם לסדר הקראת השמות הם נתנו לכל אחד מאיתנו שתי חתיכות בד עם מספר עליהן ומשולש אדום. הכול התנהל בהתאם לרישום שנערך מוקדם יותר בכניסה למאוטהאוזן.

פתאום הבחנתי בכך שלברוך קראו מזמן ולי עדיין לא. היה מרחק גדול בינינו, והוא כבר הלך, בעוד שאני נשארת במגרש המסדרים. לפי הרשימה, אנחנו היינו האלף השישים ושבע. המספר של ברוך היה 67694 ושלי 67944. מאתיים וחמישים אנשים הפרידו בינינו.

עמדנו שם עוד ועוד ונהיה חם מאוד. היינו צמאים כל כך. אסירים אחרים

מהמחנה התגנבו אלינו, הם היו "הפטלינגים" - שבויי מלחמה. הגרמנית שלהם הייתה עילגת, בעוד ששלנו הייתה טובה. הם באו למכור לנו בקבוקי שתייה תמורת נעליים. לרגליהם היו קבקי עץ והם הציעו אותם, יחד עם בקבוקי שתייה, תמורת הנעליים שלנו. לא עלה על דעתי לעשות מעשה כזה, אך בחור אחד מהקבוצה שלי החליט לעשות זאת. ניסיתי לשכנע אותו שלא יתפתה לכך, "רק הגענו", אמרתי לו, "תחזיק מעמד ואל תילחץ". "אבל אני מת מצמא, אני לא יכול יותר", הוא אמר. במהירות נעשה החילוף. ההפטלינג נעלם עם נעליו של הבחור מהקבוצה שלנו והשאיר אותו עם בקבוק אטום, שלא היה אפשר לראות מה בתוכו. מים לא היו שם, אלא שתן. "עכשיו אין לך נעליים ואין לך מים", אמרתי לו.

כך עבר לו היום תחת השמש הקופחת, עד שבערב העבירו אותנו לצריף גדול. קיבלנו שם קפה שחור, ודרגש כמיטה. היינו שלושתנו - ברוך, אני ובניומין הרשקוביץ, שכננו וחברנו מהבית. כעת היינו יחד ושמרנו אחד על השני.

בצריף קיבלנו הוראות חדשות: עד הבוקר, כל אחד חייב להיות עם המספר תפור על החלק העליון השמאלי של המעיל, ואת רצועת המספר השני והמשולש האדום יש לתפור על המכנסיים, מעל הכיס הימני. בנוסף, על כל אחד לגלח את ראשו בפסח רחב של חמישה ס"מ. מי שלא יהיה מוכן בבוקר, ייענש בעשרים וחמש מלקות. אלה היו משימות הלילה שלנו, ואם נספיק הכול ויישאר זמן, נוכל גם לישון מעט.

כל האנשים בצריף שהיו אחראים לתפור ולספר אותנו היו הפטלינגים, מלבד הבלוק-אלטסטאר (אחראי הבלוק) והעוזר שלו. הם היו לבושים בלבוש אזרחי, כאשר גם על גב המעילים שלהם הייתה תפורה חתיכת בד עם פסים, וכך גם על מכנסיהם.

על הדרגשים שלנו היו מזרנים. הם היו עשויים מסוג של נייר גס, ובתוכו מילוי של זרדים. קיבלנו שלוש שמיכות - באחת היה עלינו לעטוף את המזרן ובשתיים הנוספות יכולנו להתכסות. בבוקר היה עלינו לסדר את

המיטה כך שהמזון והשמיכות יהיו ישרים כסרגל. ואמנם, עד מסדר הבוקר הספקנו לארגן הכול כנדרש. בחור אחד מהצריף שלנו לא הספיק וקיבל מכות. הוא היה מסכן ממש. יצאנו למסדר וקיבלנו קפה שחור ומר. הושיבו אותנו במגרש, לפני הצריף, בחמישיות. היינו בלי כובעים והשמש סנוורה את עינינו ושרפה את ה"פס" המגולח בראש. אסור היה לנו לקום, אסור היה לשתות, רק לשירותים מותר היה ללכת, ורק ברשות. השתדלנו לבקש זאת כמה פעמים, גם כשלא ממש הזדקקנו לכך, רק כדי לשתות מעט. בשעת הצהריים קיבלנו איזה נוזל דליל וחם שכינו אותו "מרק". כשירד הערב, הכניסו אותנו לישון בצריף. למחרת בבוקר חילקו לנו דיסקיות. כל אחד קיבל דיסקית קטנה בגודל שלושה על ארבעה ס"מ, עם שני חוטים, לקשירה על פרק היד. על הדסקית נחרט המספר שנתפר לבגדינו. מעתה היינו רק מספרים. לא שמות. לא אנשים. הזהירו אותנו באזהרות חמורות: "מי שיאבד את אחד מפריטי הלבוש שקיבל, ייענש בעשרים וחמש מלקות ואחר כך יצטרך לקנות בחזרה את הפריט החסר, באמצעות מנות אוכל". אחר כך הורו לנו לכתוב הביתה גלויה, מהכתובת גוזן 1, K.Z.L, "אתם יכולים לכתוב שטוב לכם כאן", אמרו לנו. לא ידענו מהי כוונתם, שיערנו שאם נשארו יהודים בבית, אולי כך הגרמנים מתכוונים לגלות זאת, כדי שיוכלו לתפוס גם אותם. החלטנו שבטוח יותר לשלוח גלויה לשכן שלנו מקאלניק, מישה-בייסה. ובאמת, לימים נודע לנו שהוא קיבל את הגלויה.

שטר שהנאצים הפיצו בין השנים 1943-1944 במחנה טרזינשטאט כחלק ממערכת בנקאית מזויפת, כדי להונות את היהודים כך שימירו את כל כספם ורכושם ב"שטרות גטו". המטרה הייתה לשלול מהם את רכושם בצורה "מסודרת". בעיצוב השטר מופיעה דמותו של משה רבנו עם לוחות הברית, שימוש ציני בסמלים יהודיים. למעשה לא היה שום ערך כספי לשטרות האלו. השטר ממחיש את הניצול, הדיכוי וההונאה של הנאצים את היהודים. כיום הוא פריט אספנות לזכר אותה תקופה.

פרק 11 | כי לחיות רצינו

 לוושה ימים אחרי שהגענו למחנה, לאחר מסדר וארוחת ערב, לקחו אותנו לתחנת רכבת, בליווי אס.אס. וכלבים. קרונות הרכבת היו פתוחים וגבוהים מאוד, ללא מדרגות, כך שקשה היה לעלות עליהם. בכל קרון כזה נכנסו חמישים איש, בליווי של שבעה אנשי אס.אס. וחמישה כלבים. הכול נעשה במהירות, טיפסנו אחד על גבי השני, כך שהרבה פעמים מישהו איבד משהו - כובע או קבקב. היה קשה מאוד לשמור על הציוד שלנו בהמולה הזו.

הנסיעה נמשכה כחצי שעה, וכשהרכבת נעצרה, הורידו אותנו למטה. אני לא יודע איך זה קרה, אבל פתאום מצאתי את עצמי בלי ברוך. הפרידו בינינו. לקחו אותנו למנהרות, שם חפרו אנשים באמצעות פטישי אוויר. היה שם פס גומי, מעין סרט נע, ואנחנו עמדנו משני צדדיו ובעזרת אתי חפירה היה עלינו להעמיס עליו את כל האדמה שנחפרה, וכך הכול הוסע החוצה. על כל שמונה עד עשרה מאיתנו היה אחראי "קאפו", שדאג שנעבוד. הקאפו שלנו היה פולני. הוא הלך מקצה לקצה כשהוא מכה על גבינו בקריאות "יאזדה, יאזדה" - "מהר" בפולנית. כך עבדנו משתיים לפנות בוקר ועד השעה שש בבוקר, אז אמרו לנו לזרוק את האתים בצד ולצאת החוצה, להסתדר בחמישיות ולעלות על הקרונות. כשהגענו בחזרה למחנה, הלכנו להתרחץ - חצי גוף ופנים בלבד, ונכנסנו לצריף. בכניסה אליו קיבלנו קפה שחור ומה, ולישון.

בשעה שנים עשרה בצהריים בדיוק העירו אותנו לארוחת צהריים. מאז, השאירו אותנו מחוץ לצריף עד לשעה שש או שבע בערב. בשעה תשע בערב שוב נלקחנו למנהרה. הפעם ברוך ואני החזקנו זה בידו של זה כדי שלא יפרידו בינינו שוב. העבודה הייתה קשה ביותר. עבדנו כל הלילה, אבל הפעם, בבוקר, עם סיום העבודה, נלקחנו למחנה אחר - גוון 2.

המחנה הזה הוקם במרץ 1944 בקרבת גוון 1. היו בו כעשרת אלפים אסירים שהועסקו בחפירת מנהרות למפעלי חימוש. מנהרה אחת שהושלמה, והייתה באורך שבעה ק"מ, ברוחב שמונה מטר ובגובה חמישה עשר מטר, שימשה את חברת "שטייר" לייצור מיסבים כדוריים. יתר המנהרות שנחפרו במחנה זה לא הושלמו עד גמר המלחמה. תנאי החיים של האסירים במחנה היו קשים מאוד, שכן קצב העבודה המהיר הושג בעזרת פושעים פליליים, שרצחו את האסירים המוחלשים בלי הבחנה.

כעת היינו גם אנחנו חלק ממחנה זה. חדר הרחצה אליו נלקחנו היה בעצם שוקת מלאה במים. במים האלה רחצו האסירים את פניהם וגופם, אבל המים לא הוחלפו בתדירות גבוהה. כשאנחנו הגענו לשם, בבוקר, הייתה לפנינו קבוצת שבויי מלחמה רוסים או אוקראינים שכבר התרחצו. מעט המים שהיו בשוקת היו מלוכלכים משימוש, אבל היה עלינו להשתמש בהם בכל זאת, כי בכניסה לצריף בדקו אם אנחנו רטובים כדי לוודא שהתרחצנו.

העבודה הקשה כלילה והמחסור בשינה במשך היום, הכבידו עלינו מאוד. השתדלנו להתגבר על הקשיים ולמדנו להכיר את ה"קאפויים", ביניהם היו טובים יותר, רעים ואף גרועים. הטובים ביניהם חילקו לנו טבק. כל אחד קיבל חופן. בפעם הראשונה שקיבלנו טבק מכרנו אותו לאס.אס. תמורת אוכל, אבל בפעם השנייה, אחרי שכבר הכרנו כל מיני "קאפויים", החלטנו שנשחד אחד מהם שמצא חן בעינינו, מתוך הנחה שזה יגרום לו להיות עוד יותר טוב כלפינו. ובאמת, אחרי שנתנו לו חלק מהטבק שלנו הוא הסתכל עלינו אחרת. הוא העלים עין מדי פעם, ויכולנו להתגנב לצד בתירוץ שאנחנו הולכים לשירותים, ולנוח מהעבודה הקשה, ולפעמים אפילו לישון

קצת בפיינה חשוכה. היה לנו מעין הסכם הדדי, ללא מילים, והוא שמר עלינו. ההשקעה השתלמה. יום אחד מצא לנו ה"קאפו" הזה עבודה טובה יותר, קלה בהרבה מהקודמת. בכניסה לחפירות הייתה רחבת עפר, והיות שמדי משמרת נכנסו ויצאו מאתיים איש, והיו שלוש משמרות כאלה ביום, נוצר בכל פעם ענק אבק. ליד הרחבה היה צריף של קצין אס.אס., והעבודה שלנו הייתה למנוע את הפרחת ענן האבק לכיוון הצריף. נתנו לנו משפך, ומיכל גדול של חמישים ליטר ששימש לאוכל, אותו מילאנו במים. היינו שלושה – ברוך, אני, ועוד משהו. שניים מאיתנו סחבו את מיכל המים, והשלישי יצק מתוכו מים למשפך והרטיב בעזרתו את הרחבה כדי למנוע אבק. מדי פעם התחלפנו בינינו.

צריף האס.אס. היה מוקף בגדר וקרוב לגדר היו עצי פרי. מדי פעם היינו מסתכנים וזורקים משהו על עץ אגסים שהיה שם כדי שיפלו ממנו אגסים. היינו מתגנבים, אוספים את הפרי שנפל, ואוכלים. היה גם עץ תפוחים, אז מישוהו מאיתנו היה מתגנב ומטפס עליו וקוטף ממנו. הסתכלנו ושמרנו שלא יתפסו אותנו. תמיד התחלקנו שלושתנו במה שהצלחנו לקחת.

פעם אחת הגיע אס.אס. בעל דרגה גבוהה ותפס את ברוך על העץ. "בוא הנה! מה אתה עושה?!" הוא שאל. ברוך ירד מהעץ והתקרב אליו בחשש רב ממה שעלול לקרות לו עכשיו. היו לו בכיס שלושה תפוחים. זה לא היה הרבה, אבל בשבילנו המשמעות הייתה תפוח לכל אחד. הגרמני תפס מקל שהיה שם, ליד גרייה סמוכה, נתן לו מכה והמקל נשבר. "הפעם אני מוותר לך", הוא אמר לברוך, "אבל בפעם הבאה תקבל עשרים וחמש מכות". הוא גירש אותנו משם והלך לו. אנחנו היינו רעבים ופרי מהעץ היה מעדן והצלה עבורנו, אז כמובן שהמשכנו בגניבת הפירות, אבל מאז נזהרנו שבעתיים שלא להיתפס שוב. כך נהגנו מדי פעם במשך כל הקיץ של 1944, עד לסתיו לפני החגים.

תנאי המחנה היו קשים מאוד. עבדנו קשה וכשחזרנו למחנה, קיבלנו מעט מאוד אוכל. הבלוק-אלטסטאר חילק את האוכל בצהריים. זה היה מרק דלוח

שחולק מתוך מיכל גדול. הוא חילק אותו באמצעות כלי שהקיבולת שלו הייתה ליטר נוזלים. היות שהחלוקה בוצעה במהירות, כאשר לכל אחד נוצק המרק בתוך הכלי-צלחת שלו, הבלוק-אלטסטאר לא הקפיד לערבב המרק באופן שהמרק יסמך ממה ששקע בינתיים בתחתית הסיר ויתערבב היטב בכל הסיר. יצא שהראשונים קיבלו חצי מהמנה שהייתה דלילה, נוזלית ברובה, ואולי הוא אפילו עשה זאת במכוון כדי לתת את החלק הטוב יותר של המרק לאחרים. כך שגם אוכל כמו שצריך לא קיבלנו. לפעמים מחצית מהמרק נשארה בסיר הגדול, והיינו מתגנבים ומסתכנים ושואבים לעצמנו עוד מנת אוכל, רק כדי להחזיק מעמד ולשרוד. היינו רעבים תמיד והרעב הציק לנו כל הזמן.

ערב גשום אחד נרטבנו כולנו עד לשד עצמותינו וכך, רטובים, הגענו לעבודה. הכרנו את השטח היטב, וגם את הקאפו, כך שלפעמים התחבאנו כל שעות המשמרת, פעם פה ופעם שם, רק כדי לא לעבוד. באותו ערב התגנבנו ללא השגחה לתוך המנהרות והמרתפים ההולכים ונבנים, שאותם ביטנו בבטון מזוין. נכנסנו מתחת לטברות (פיגומים), והמשכנו פנימה ולמעלה, כי שם היה חמים ונעים יותר. הרגשתי שיש שם עוד אנשים שכנראה מתחבאים כמונו, אבל לא חשפתי את עצמי בפניהם. התחבאתי שם ונרדמתי.

אחרי זמן מה התעוררתי כי חשתי בתזוזה. שמעתי מישוה קורא בגרמנית "לרדת כולם!" וכולם אכן ירדו, בלי שאף אחד הרגיש ב. נשארתי שם בדממה, אבל אז ירדתי למטה בשקט בשקט, כי פחדתי שיבדקו מי חסר ויגלו שנשארתי שם. מיד כשירדתי תפס אותי קאפו אחד בגופי. זה היה הקאפו שרעדנו ממנו, ואני כבר ראיתי את המוות מול עיניי. הוא היה פולני, בחולצה משובצת, איש אכזר שכולם פחדו ממנו פחד מוות. "בוא הנה! מה עשית? ישנת?" הוא צעק עליי. שתקתי. הוא החזיק עוד מישוה שתפס לפניי, אוקראיני. "או! אני מכיר אותך!" הוא צעק עליו, "תפסתי אותך אתמול וברחת לי, עכשיו אני אתן לך גם עבור אתמול!", ואני שומע את זה ורועד מפחד.

לפתע הצליח האוקראיני לברוח. "חכה לי פה, אם לא, אני הורג אותך!" הקאפו אמר לי ורץ לתפוס את האוקראיני הבורח. בזמן הזה תהיתי לעצמי מה עליי לעשות - אם אברח הוא בוודאות יהרוג אותי. החלטתי להישאר. כעבור מספר דקות הקאפו נראה מגיע שוב, עם האוקראיני בידו, וכל הדרך חזרה עד אליי הוא הכה אותו במכות נמרצות. כשראה אותי עומד וממתין כמו שביקש, אמר לי "או, אתה בסדר, הפעם אני אוותר לך, אבל דע לך - לא לישון! לך לעבוד מהר". הפעם, חיי ניצלו. נעלמתי משם מהר בשמחה, וחיפשתי מקום אחר להתחבא ולישון בו קצת.

בפעם אחרת, עבדנו במשמרת הלילה שלנו כשלפתע נשמעה אזעקה. התברר שחסר בן אדם. הוציאו את כולנו החוצה, שלושת אלפים עובדים, למסדר. בסוף המסדר עדיין חסר בן אדם אחד. סופרים שוב ושוב, ועדיין, חסר. כל הקאפויים נכנסו למנהרות לחפש במחסני המלט, במחסני הטרקטורים, בכל מקום. החיפוש ארך שעות, במשך כל הלילה כמעט, מחצות ועד לפנות בוקר. בסופו של דבר נמצא האדם חסר המזל הזה. זה היה אותו אחד שבלילה הראשון שלנו במאוטהאוזן לא הספיק לסדר ולתפור את כל הסרטים לבגדיו. הוא נמצא ישן באחד ממחסני המלט. מהמקום בו מצאו אותו, ועד אלינו, שעמדנו בקרבת היציאה, השומרים יחד עם האס.אס. ועם הכלבים, היכו ובעטו במסכן כאילו היה כדורגל. כשראינו אותו הוא כבר לא הלך על רגליו. ככה בעטו וגלגלו אותו עד אלינו. ובזמן ששכב לרגלינו, קיבלנו "הרצאה" מהאס.אס.: "דעו לכם, שכל מי שמתחבא ולא עובד, יימצא וייתפס! וזה יהיה סופו! תסתכלו איך הוא נראה!"

הוא נשאר לשכב על הארץ ואותנו שלחו בחזרה לעבודה. בבוקר, בסיום המשמרת, כשהוחזרנו למחנה, נשאנו אותו על הכתפיים, כי מספר האנשים שיצא לעבודה חייב לחזור למחנה - חי או מת. במחנה ספרו אותנו, ולפני הכניסה לצריף נתנו לנו שוב "הרצאה". השטובה-אלטסטאר (אחראי על מתחם מסוים בתוך הבלוק, ומבחינה היררכית כפוף לבלוק-אלטסטאר) שלנו לקח את הבחור המסכן על כתפיו, זרק אותו לשלולית בוץ וגלגל אותו

בה תוך כדי שהוא בועט בו בעיטות הגונות. אחר כך הכניס אותו לצריף והשכיב אותו לפני הדרגשים של כולם. הוא שכב שם, אפילו כבר לא נאנח, רק רעד ונזלו ממנו מים, בויץ ודם מכל מקום. כך הוא היה במשך כל היום. היינו עדים כל יום וכל הזמן לרצח ולמות אנשים, בדרכים שונות ומשונות. היו מעמידים מישוהו בפינה, ליד הדרגש, היו נותנים לו סטירה או אגרוף מצד אחד, והבן אדם היה חוטף מכה כפולה - גם זו שהכו אותו בה, וגם מהפינה של המיטה. כך היו פותחים לו את הראש. אחר כך היו משכיבים אותו על הארץ, דורכים עליו ובוועטים בו בכל הגוף, ורק בסוף היו דורכים על הצוואר וחונקים אותו. או שהיו מושיבים מישוהו בישיבה מזרחית שפופה, ושניים היו בועטים בו בצלעות - אחד מכל צד - כדי שלא יוכל לנשום. אחר כך היו דורכים על צווארו ומחסלים אותו. או שאחרי שהיו מכים מישוהו במכות רצח, היו תופסים אותו ומכניסים את ראשו לתוך חבית מים. הייתה כזו בפתח כל צריף. כך היו מטביעים אותו למוות. המצב בצריף היה איום ונורא. הבלוק-אלטסטאר ועוזרו היו אסירים פליליים והם נהגו באכזריות נוראית בכולם.

מדי פעם היו גניבות של לחם אחד מהשני, שכן כל אחד רצה לחיות. למדתי שהגניבות רבות ככל שהמרחק מהכניסה גדל, כלומר, ככל שנמצאים רחוק יותר ממקום הבלוק-אלטסטאר. ממנו האנשים פחדו, היות שמסוכן היה לגנוב בקרבתו, כך שהעדפנו להיות קרובים לכניסה, שם היינו מוגנים יותר מגניבות. אך לצערנו, במיקום הזה גם היינו עדים לאכזריות ולרצח יומיומי, שכן, כאמור, גם חבית המים הייתה קרובה לכניסה. מקרי רצח יכולו לקרות מכל סיבה שהיא. המוות היה מוחשי וממשי כל הזמן.

האחראיים על ניהול הבנייה של כל האזור היו מהנדסים אזרחיים שנתנו את הוראות הביצוע לקאפויים, שדאגו לביצוען על ידינו. לילה אחד, במשמרת שלנו, אחד האנשים בלבוש אזרחי, שהיה כנראה מהנדס, ראה עובד משלנו שהיה עייף. הוא התעניין בו ושאל "למה אתה לא עובד? אתה נראה עייף מדי, מה קרה?" והאסיר סיפר לו, "תראה, אנחנו עובדים כאן

כל הלילה, ובמחנה גם ביום, אנחנו צריכים להביא אבנים מהמחצבה, ולא נותנים לנו לישון ממש, אלא רק קצת, וגם את האוכל שאנחנו צריכים לקבל אנחנו לא מקבלים כי גונבים לנו, ולכן אין לנו כוח לעבוד".

האיש סיפר את האמת, אבל זה לא התקבל בקלות. המהנדס ששמע את הדברים ניגש לאס.אס. וסיפר לו את הדברים, והאס.אס. הודיע על כך לאחראי עלינו במחנה. כך הגיעו, מאדם לאדם, עד לבלוק-פיהרר (האחראי על כל בלוק מטעם האס.אס. שהבלוק-אלטסטאר היה כפוף אליו) של צריף שבע או שמונה, כלומר אחד מצריפי היהודים. אז, באו לצריף לדרוש ולדעת מי זה שדיבר והתלונן על מה שקורה במקום. "הפעם נוותר לו", אמרו כדי לתמרץ מישוהו להתוודות, "אבל אסור לספר בחוץ על מה שקורה כאן! להבא, כל מה שקורה כאן, נשאר כאן". האסיר פחד להתוודות, אבל הלחץ גבר וכולם לחצו עליו לדבר, כולל חבריו לצריף. כולם פחדו מענישה קולקטיבית. בסוף הוא הודה במעשיו, קיבל מכות רצח, וחוסל. למדנו שאסור להתלונן, ולמעלה מכך, אסור להתוודות.

אבל בכך לא תם העניין. יום אחד באו אנשי אס.אס. לצפות בחלוקת האוכל כדי לבדוק כמה נותנים לנו לאכול. בדרך כלל האוכל חולק על ידי הבלוק-אלטסטאר, שהיה אסיר גרמני. כל אחד אמור היה לקבל ליטר מרק, אבל היות שחילק את המרק במהירות, כאמור, הוא לא הקפיד למלא את הכלים, בכוונה או שלא בכוונה, איני יודע, הרבה גם נשפך לצדדים תוך כדי החלוקה, וכפי שסיפרתי, הוא גם לא טרח לערבב את המרק כך שהמנות שחולקו היו לא רק חלקיות אלא גם דלילות מאוד. ואת כל זה האס.אס. ראו מהצד. הם לא היו מרוצים ממה שראו והוא הוחלף במישוהו אחר, פולני. אחר כך התברר שערכו אצלו חיפוש, ומצאו שהוא גנב אוכל, מרגרינה וכסף. כנראה שסחר במזון והחביא כסף בקירות חדרו. כעת, הבלוק-פיהרר, שהיה כאמור הממונה על הבלוק-אלטסטאר, הגיע מדי יום בעת ארוחת הצהריים והקפיד שכל אחד מאיתנו יקבל מנה שלמה. הבלוק-אלטסטאר החדש עמד בצד ו"למד" את התפקיד. למען האמת, זה

עזר לנו קצת, כי עכשיו קיבלנו מעט יותר אוכל. בינתיים, הרבה נחלשו מחוסר מזון ומהתנאים הקשים. בכל סלקציה העמיסו את החלשים על קרונות הרכבת שהוסעו למאוטהאוזן, ואז היו מגיעים משלוחים עם עוד אלף איש חדשים. כל המשלוחים האלה, בקיץ 1944, היו של יהודים מהונגריה.

בתקופה שלפני החגים הגיעה קבוצה מבודפשט ובין האנשים היה נער צעיר שנראה ממש ילד תפנוקים עדין, "עם חלב על השפתיים". הוא התעניין ושאל כל מיני שאלות, מה שהיה טבעי אצל כל חדש שהגיע. הוא רצה לדעת מה קורה במחנה ואיך מתנהלים בו. הוא שאל למשל לגבי הביגוד, וחשב שאולי לא קיבל את כל הנדרש: "תגידו לי, עוד לא קיבלתי פיג'מה, איך זה כאן? ישנים בלי פיג'מה?", כאמור, זה היה כנראה טבעי עבורו, אבל הזוי עבורנו. "קודם, עניתי לו, "רצוי שבכלל יתנו לך לישון, גם אם זה בלי פיג'מה". ריחמתי עליו, הוא לא כל כך הבין מה קורה סביבו ולאן בדיוק הגיע. אנשים כמוהו לא ממש הצליחו להחזיק מעמד, שבועיים-שלושה לכל היותר, והם מתו. היה זה גיהנום עלי אדמות. המוות ארב לך בכל צעד ושעל, עד שקשה אפילו לספר על כך ולתאר את הדברים. גם מי ששמר על הכללים, עשה כל מה שאמרו לו, שמר על עצמו וציית כדת וכדין לכל "עשרת הדיברות" שהוכתבו כל הזמן, קשה היה לו לשרוד ולהישאר בחיים. כדי לשרוד היה עליך לעשות הכול. היה עליך להתחמק מעבודה קשה, לשאוב ולגנוב אוכל מהכלי המרכזי ולהסתכן בעונש מוות. כי לחיות רצינו.

פרק 12 | זה יעבור מתישהו

בחוץ כבר היה קר, הסתיו הגיע ובקרוב יהיה חורף, אבל בתוך המנהרות היה חם וטוב. עבדתי במשמרות לילה, ותמיד חיפשתי להיות לעצמי ולעבוד ללא השגחת "קאפו", יחד עם ברוך כמוכן. שנינו תמיד היינו אחד למען השני.

לילה אחד חיפשתי לעצמי איזו עבודה קלה. היו קרונות שנסעו על מסילות, שבעזרתם העבירו ציוד וכלים - פנימה והחוצה מהמנהרות. נעמדתי באחד הצמתים של המסילות ולקחתי איזה מקל ביד, כאילו אני אחראי להסטת המסילות לכאן או לכאן. בפועל עמדתי שם ולא עשיתי כלום, אבל נראה כאילו זו עבודתי. עמדתי במשך זמן רב ועייפתי, אבל פחדתי לשבת, שמא אירדם. חשבתי לעצמי שאצא החוצה לשאוף אוויר קר, כדי שלא אירדם, ואפילו לחמוק לנוח בשירותים, חשבתי.

פתאום ראיתי מרחוק ששלושה אנשי אס.אס. מתקרבים אליי. התעוררתי לחלוטין והעייפות פרחה כלא הייתה. הם נעצרו לידי ושאלו "מה אתה עושה?" ואני הסברתי להם. "כן כן", הם הנהנו, "אבל לא לישון!" והלכו להם. רעדתי כעלה נידף. הפעם ניצלתי, אבל לצאת החוצה, כפי שתכננתי, כבר לא יצאתי. משם המשיכו השלושה לשירותים, נכנסו פנימה, זרקו כל מי שהיה בפנים לבור בעומק שני מטר, שהיה מלא בצואה ובשתן, והלכו להם. איזה מזל שלא הלכתי לשירותים, חשבתי לעצמי. בדרך כלל אנשים הלכו לשם כדי לנוח קצת ולהתחמק מהעבודה, וגם אני חשבתי לעשות כך.

במקרה אחר של מזל, באו מהנדסים ל"קאפו" שלנו וביקשו שיקצה להם שני אנשים לעזרה. ה"קאפו" שלח את ברוך ואותי לעבודה. כשהגענו עם אחד המהנדסים, המהנדס השני רטן בפניו "מה הבאת לי? אלה שני ילדים, הם צריכים לישון! לך תביא אחרים, ואתם תישארו כאן לישון".

המהנדס ביקש שני אנשים חזקים וחסונים לעבודה עם פטיש אוויר, ובאו שני אוקראינים שהתאימו לכך. בינתיים הוא התעניין בנו ושלח אותנו לישון בפינה. התמקמנו לנו, ופתאום ראיתי שברוך מתחיל לחלוץ נעליים. "אל תוריד", אמרתי לו, "תישן איתן, יגנבו לך!" וברוך ענה, "אני לא יכול לישון עם הנעליים, אשים אותן מתחת לראש". הוא המשיך וחלץ אותן והניח מתחת לראשו. אלה היו הנעליים מהבית. אחרי זמן מה, ברוך התעורר פתאום וצעק "הנעליים אינן!" הוא התחיל לבכות, ואני איתו. "זה מה שאמרתי לך שיקרה!" אמרתי לו. המהנדס שמע אותנו בוכים ושאל מה קרה. כשסיפרנו לו, קרא לשני האוקראינים, תפס אותם בצוואר ואמר שהוא יודע שהם גנבו את הנעליים. "לך תביא אותן", הוא ציווה על אחד מהם, "אם תוך עשר דקות לא תביא אותן, אני לוקח אתכם לאס.אס. והוא יהרוג אתכם". הוא התחיל לספור והאוקראיני הלך וחזר עם הנעליים. ניצלנו.

עבדנו כחודשיים אצל המהנדסים האלה. הם תמיד נתנו לנו קצת אוכל, בדרך כלל סנדוויץ' קטן שהביאו מהבית, ונתנו לנו עבודות קלות. למשל, הם מדדו אורך של קרש תמיכה ואנחנו היינו צריכים לחתוך אותו לפי המידה הרצויה להם. נהנינו ולא ממש עבדנו, וכך יכולנו לשרוד את התקופה הקשה. אחר כך החליפו לנו משמרות - התחלנו לעבוד ביום. במקום העבודה הייתה ערמת פסולת גדולה, שכללה בעיקר קרשי עץ. ברוך ואני גילינו שמרכז הערמה חלול. התגנבנו פנימה, שיחקנו בקרשים וסיפרנו לעצמנו סיפורים. נתנו לדמיון שלנו דרוו. "אם נישאר בחיים ונשתחרר מכאן, ואבא ואימא והאחים גם יגיעו מהמחנות האחרים, הם יספרו מה עבר עליהם, ואנחנו נספר מה עבר עלינו. זה יהיה מעניין". היינו נזכרים בעבר, בבית. נזכרנו במאכלים שהיינו אוכלים ואיך היינו אוכלים אותם, והאכילה עצמה...

תורה שלמה. הכול סבב תמיד סביב האוכל. איך לאכול ככה שעדיין יישאר משהו. היינו לועסים לאט לאט כדי שהאוכל יישאר הרבה זמן בפה. כלל אחד היה ברור: מעולם לא השארנו אוכל לאחר כך, שכן לא היינו מוכנים להסתכן שיגנבו מאיתנו.

יום אחד, בעודנו מספרים ומפנטזים, ברוך הלך לשירותים ואני נשארתי שם לבד. פתאום הופיע לנגד עיניי "קאפו" אחד. מה "קאפו" הזה, אוקראיני גבוה, פחדנו פחד מוות. "מה אתה עושה כאן?!" הוא נבח עליי, ואני הסברתי לו שאני מסדר את הקרשים. "בוא איתי!" הוא ציווה ואני נאלצתי ללכת אחריו. בתוך המנהרות בנו ביוב וה "קאפו" הזה היה אחראי על כך. אצלו עבדו קשה מאוד. האסירים היו צריכים להביא שקי מלט מבחוץ ולסחוב אותם פנימה, לאורך מרחק רב של כחצי ק"מ. הם הלכו בשיירה, אחד אחרי השני, כמו שורת נמלים. אלה סוחבים ונכנסים פנימה, ואלה חוזרים כדי להעמיס ולסחוב שנית. לא היה אפשר לזייף ולהתברג החוצה מהעבודה הזאת. זה לא טוב, חשבתי לעצמי, נפלתי בפה. עשיתי לעצמי חשבון מהיר – אם מעכשיו עד הערב אסחוב שקים, לא אחזיק מעמד, אני חייב למצוא דרך להימלט מהגורל הזה.

צעדתי אחרי ה "קאפו" למחסן שקי המלט. "שים שק על הגב!" הוא אמר לי. עשיתי את עצמי תופס את השק ואמרתי לו "אין לי כוח להרים את זה". "מה זה אין לך כוח?!" הוא התחיל לצעוק, "אני אעזור לך". מאחר שעזר לי, לא הייתה לי ברירה אלא לסחוב, אבל איך שהניח את השק על גבי, התיישבתי והשק נפל ונקרע לשניים. הכול נשפך, גם עליו. הוא כעס מאוד ונתן לי בעיטה בישבן, "לך לכל הרוחות!" הוא סילק אותי משם. זה היה כדאי, אמרתי לעצמי, ניצלתי גם הפעם. הלכתי לחפש את ברוך וסיפרתי לו שהמחבוא שלנו בין הקרשים "נשרף", ולכן עלינו לחפש מקום מחבוא אחר. כך המשכנו והתחמקנו מעבודות כמה שרק אפשר, עד שגמרו לבנות את המנהרות.

כשהעבודה במנהרות הסתיימה, לקחו אותנו לעבודות אחרות. זה היה

בתחילת הסתיו, והתחילו להביא תפוחי אדמה בקרונות. העבודה שלנו הייתה להוציא את תפוחי האדמה מהקרונות ולאחסן אותם במרתפים לתקופת החורף, כך שלא יירקבו. הייתה מעין מריצה בעלת שתי ידיים, אחת מכל צד, כך שנדרשו שני אנשים להוביל מריצה אחת - אחד מקדימה ואחד מאחורה. במריצה כזו ניתן היה להעמיס כחמישים קילוגרם תפוחי אדמה. הינו כשלושים אנשים ועוד "קאפו" אחד שהיה אחראי עלינו. הוא היה יהודי בשם שויביץ. מדי בוקר יצאנו לתחנת רכבת בליווי שלו. הספניולים (ספרדים) היו מעמיסים את תפוחי האדמה מהקרונות למריצות שלנו, ומשם אנחנו היינו מובילים את המריצות אל מרתפי האחסון. היינו ארבעה עשר יהודים ושישה עשר פולנים, או להיפך. במחנה היו אנשים מלאומים רבים: הולנד, איטליה, פולין, אוקראינה, אבל את הצרות הכי קשות עשו לנו הרוסים והאוקראינים.

כך עברנו, זוגות-זוגות עם מריצות, משעות הבוקר המוקדמות ועד הצהריים. בצהריים חזרנו לאכול במחנה, ואחר כך המשכנו לעבודה. כמובן שתמיד הצלחנו לגנוב לעצמנו תפוחי אדמה ולאכול אותם גם כשאנחנו מבושלים. גנבנו תפוחי אדמה בכל הזדמנות ובכל דרך אפשרית. קשרנו את שולי המכנסיים שלנו כך שהוצמדו לקרסוליים, והשחלנו בתוכם תפוחי אדמה. כתוצאה מאכילת תפוחי אדמה טריים ולא מבושלים היו לנו שלשולים. לשלשולים מצאנו תרופה: היו באזור ערמות פחם, ובקצה הערמה בדרך כלל היה פחם מפורר. למרות האיסור והסיכון, התקרבנו לפחם ולקחנו לנו ממנו. אכילת הפחם סייעה למי ששלשל, שכן שלשול היה כגזר דין מוות - אדם כזה נחלש ולא ישרוד.

בכניסה לעבודה תמיד ספרו אותנו. יום אחד, בצהריים, עצרו אותנו לספירה, ואז ניגש איש אס.אס. לבדוק כל אחד מאיתנו, שמא גנב תפוח אדמה. לצורך הבדיקה הובא למקום מיכל ריק שיכול היה להכיל כחמישים קילוגרם תפוחי אדמה. האס.אס. רוקן מכולנו תפוחי אדמה שמילאו את המיכל הזה פעמיים. כלומר, הצלחנו לגנוב כמאה קילוגרם תפוחי אדמה.

"הפעם אני מוותר לכם", האס.אס. אמר, "אבל אם עוד פעם אמצא אצל מישהו מכם תפוח אדמה, הוא יקבל עשרים וחמש מכות, והקאפו יקבל שלושים מכות, שכן תפקיד הקאפו לבדוק אתכם". ידענו שמעתה עלינו להיזהר ולהישמר יותר, אבל לא עמדנו בכך והמשכנו "לגנוב" תפוחי אדמה. בין המחנה למחנה העבודה הייתה גדר. היא לא הייתה מחושמלת, אבל הייתה עליה שמירה כל הזמן, שהתבצעה באמצעות שומרים במגדלי שמירה, וכלבים. פעם אחת מילאתי במכנסיי תפוחי אדמה רבים ככל שיכולתי והתגנבתי לתוך המחנה, מתחת לגדר. בתוך הצריף היה מישהו, ונתתי לו את כל תפוחי האדמה כדי שיבשלם, ואחר כך נתחלק בהם חצי-חצי. מיד אחר כך התגנבתי בחזרה החוצה, כדי להיכנס למחנה יחד עם כולם ולהיספר.

במקרה אחר, ברוך ואני התגנבנו לתחנת הרכבת ליד המחנה. היא הייתה תחנה פעילה מאוד, דרכה הגיעו למחנה כל מיני דברים, לרבות ציוד וכלי עבודה, חציץ ואבנים. הייתה שם שמירה קבועה של אס.אס. באותו היום ברוך ואני הצלחנו להגיע לערמות של אבני סיד שהובאו בקרונות הרכבת והושארו בתחנה. מילאנו את הכיסים באבני סיד ואז התגנבנו לפינה אחרת, בה שפכו אשפה. חפרנו גומה קטנה באדמה, והלכנו לבית השימוש, שם מילאנו מים בקופסת פח קטנה שמצאנו. בגומה שמנו מעט סיד, ומעליו שניים או שלושה תפוחי אדמה שגנבנו. מעליהם הנחנו עוד קצת מהסיד, כיסינו במעט עפר שחפרנו באצבעותינו, מעל כל זה שפכנו את המים. הכול התחמם והעלה אדים, שכן סיד יחד עם מים מתפרק ויוצר חום. וכך התבשל להם תפוחי האדמה שלנו. הסיד הפך לאבק, אותו סילקנו בנשיפה, שפשפנו בידינו את העפר מהתפודים ואכלנו בתיאבון רב. הם אמנם היו רק חצי מבושלים, אבל חמים וטעימים. מאיפה צץ הרעיון ומאין האומץ? איני יודע. עד היום אני מצטמרר מהמחשבה שהעזנו והסתכנו כל כך. כנראה שהצרות ויצר ההישרדות חזקים מכול. למרות הקשיים, שמרנו על התקווה. מצב הרוח תמיד היה ברוח ההישרדות - יש לשרוד, לחיות, זה יעבור מתישהו.

פרק 13 | גם למות זה לא כל כך קשה

מהמשלוח הראשון, האלף שהגענו - האלף השישים ושבע - נשאר
אולי עשרים או שלושים יחידים. לא פלא, שכן החיים היו קשים
מנשוא.

פעם בשבועיים, ביום ראשון, כשהחליפו משמרות, היה מעט חופש. בזמן
הזה לא הורשינו להיות בצריף, אלא לשבת מחוצה לו, או בחצר. לא משנה
מה היה מזג האוויר - גשום, קר או חם. למזלנו, בימי ראשון היה בדרך כלל
מזג אוויר יפה. לפעמים, כדי להעלות את המורל, היה הבלוק-אלטסטאר
מבקש מאחד האסירים, חזן לשעבר, שישיר פרקי חזנות. בין הקטעים ששר
הייתה תפילת "כל נדרי". במקום הזה הייתה לתפילה הזאת המשמעות
העמוקה ביותר שיכולה להיות. הבלוק-אלטסטאר היה נהנה מהשירה וזורק
סיגריות על הארץ, לעברנו. אנשים היו קופצים אחד על השני כדי להגיע
לשלל ולהשיג סיגריה. הוא היה מרוצה מעצמו על כך.

אני זוכר שבאחד מימי ראשון תקף אותי רעב נורא. טירוף רעב. היה
חם מאוד ואני הרגשתי חולשה נוראית. חשבתי שאם לא יבוא משהו לפי
אמות מרעב. בבלוק שבע היה חבר שלנו, שייע-לייב (יהושע הברמן) שכן
מהבית, ששימש כעוזר (שטופ-דינסט) של הבלוק-אלטסטאר שלנו. תפקידו
היה לצחצח לו את הנעליים, לסדר ולנקות את המיטה שלו, להביא לו אוכל
וכו', כך שהוא לא היה יוצא לעבודה כמונו. לשייע-לייב היה מספיק אוכל,
אז מדי פעם היינו מתגנבים מאחורי חלון הצריף, וכשהוא היה רואה אותנו,

תמיד הגניב לנו משהו לאכול. באותו יום ראשון של טירוף הרעב, אמרתי לברוך "אני הולך למות מרעב! לא יכול יותר! לך תנסה ששיי-לייב יראה אותך, אולי הוא ייתן לך משהו". ברוך הלך וחזר מהחלון עם חתיכת לחם וחתיכת גבינה משיי-לייב. זה לא היה הרבה, אולי שתי נגיסות, אבל באותו הרגע, זה ממש הציל את חיי.

בינתיים, המשכנו בעבודה עם תפוחי האדמה, ולמרות שבדקו אותנו יותר מפעם, בכל יום הצלחתי להגניב שלושה תפוחי אדמה למחנה. לא הייתה לי בטן (כולנו כמובן היינו רזים מאוד), אז הייתי מכניס תפוחי אדמה סביב המותן. כשהאס.אס. היה מגיע לבדוק אותי, הייתי פותח לפניו את המעיל. הוא היה ניגש לבדוק את שולי מכנסיי הקשורים, רואה שאין שם תפוחי אדמה, ולא ממשיך לבדוק במותניים שמתחת למעיל הפתוח. ככה נכנסתי למחנה בכל יום עם האוצר שלי, כך שבאותם ימים היה לנו מה לאכול. כשהעבודה הזו נגמרה, העבירו אותנו למקום אחר.

היה עמנו בן דוד מבוגר אחד, כבן שלושים לערך. בעבר הוא היה חזק יותר, אך עתה נשאר מדי פעם במחנה כי היה חולה וחלש מאוד. בשעת מסדר כולם חויבו להיות נוכחים, כולל החולים - היו מוציאים אותם החוצה עם כולם ואת אלה מהם שלא יכלו לעמוד היו מושיבים על כיסאות. פעם אחת, במסדר, יצא שעמדתי מאחוריו כשהוא ישב על כיסא. לפתע ראיתי איך נעצמו עיניו ו... זהו, הוא מת. ראיתי שגם למות זה לא כל כך קשה. אחר כך עמדנו בשורה, לפני היציאה לעבודה. יכולנו לעמוד ככה שעה ויותר אחרי המסדר, שכן לא הרשו לנו להסתובב. לפתע, איזה פולני שעמד לידי נפל. וזהו! הוא מת. הגיע הבלוק-שרייבער, סגר לו את העיניים בידו, סידר את ידי של הפולני זו על גבי זו, הוציא אותו מהשורה והכניס במקומו מישו אחר. המוות לא נראה לי מפחיד כל כך אחרי שראיתי את הקלות שבה אפשר למות. זה היה הרבה יותר קל ונעים מאשר לראות את ההרג, הרצח והאכזריות במחנה.

יהודי אחד מסאטמר שברומניה היה שומר על הצריף ביום ובלילה. האיש

הזה היה אכזר. הוא הרביץ מכות רצח לכל אחד, אם צריך היה או לא. במשך הזמן הוא נעשה אכזר יותר ויותר. יום אחד, בזמן שישבנו מחוץ לצריף שלנו, ראיתי אותו מתנפל על מישוהו עם מקל ומכה אותו באכזריות רבה. קמתי לפתע מתוך הקבוצה בה ישבנו ופטפטנו, ואמרתי לו ביידיש: "למה אתה מרביץ לו כל כך חזק? אחרי המכות האלה הוא לא יישאר בחיים בכלל! אתה הורג אותו!"

הוא הסתכל עליי, לא אמר כלום, הפסיק את המכות והלך לו. חזרתי לחברים והם כולם התנפלו עליי: "מה עשית? הוא היה יכול להרוג גם אותך! אתה לא מכיר אותו?!"

"למה עשיתי זאת?" עניתי, "אני לא יכול לסבול עוול כזה. מילא שגוי מרביץ ליהודי, לכך התרגלנו, אבל שיהודי יעשה דבר כזה? שירביץ בלי רחמים ליהודי אחר? לא יכולתי לסבול את זה."

בהמשך, כשכבר היה חורף והיינו עסוקים בטאטוא השלג, עבר מולנו הבלוק-אלטסטאר ואמר בלעג: "הרוצח שלכם כבר מת! הוא שוכב מת בחדר הרחצה". לא ידענו למי הוא מתכוון והלכנו לראות. בחדר הרחצה ריכזו במשך היום את גופות המתים, לפני העברתן בלילה למאוטהאוזן שם היו שורפים את הגופות בקרמטוריום. ואמנם, שם ראינו את גופתו של אותו שומר, היהודי האכזר. אפילו בעיני הגויים הוא נתפס כאכזר מאוד.

האכזריות של אותו שומר בלטה במיוחד לאור התנהגותו של יהודי אחר בשם מילה. מוצאו של מילר היה ממישקולץ שבהונגריה, ובעברו היה תלמיד חכם. הוא היה אינטליגנט ומלומד ששלט בכמה שפות, ולכן היה המתרגם שלנו. הפקודות ניתנו בגרמנית והוא תירגם אותן עבורנו להונגרית וליידיש. היו בינינו שידעו רק הונגרית והיו שידעו רק יידיש, כך שהוא עזר לכולנו. מילר קיבל הרבה מכות בגללנו ועליו צעקו כל הזמן כשכעסו עלינו. הוא התחנן בפנינו שלא נעשה צרות, אך אף פעם לא התרגז או הרים יד על מישוהו. הוא גם תמיד ריחם על מי שלא היו מסוגלים לצאת לעבודה והיה יוצא כממלא מקום במקומם.

בדצמבר 1944 הוקם מחנה קטן חדש: גוזן 3. המחנה הזה כלל כמה צריפים נוספים, אליהם הועברו כמה מאות אסירים מגוזן 2 - בלוק 15, בלוק 16, בלוק 17 ובלוק נוסף ונפרד בקצה, שהיה לחולים בלבד. אנחנו הועברנו לבלוק 15, שגבל בבלוק החולים, ורק גדר תיל הפרידה ביניהם.

בינתיים, בחורף הקר של אירופה, כשאנחנו באזור האלפים האוסטרים, המצב היה קשה ממש. אצבעות ידיי ורגליי קפאו והרגשתי שלא אוכל להחזיק מעמד עוד. בצריף הודיעו שכל מי שלא כשיר לעבודה ומרגיש שהוא חולה צריך להירשם אצל הבלוק-אלטסטאר ומחר יראה רופא. "אני לא רואה איך אנחנו נשארים בחיים", אמרתי לברוך, אני לא יכול להחזיק מעמד יותר, למה לנו לסבול עוד? אין טעם. בוא נלך לרופא". כולנו ידענו שמי שמגיע לרופא נשלח אחר כך למאוטהאוזן, שם מתים. לא ידענו איך מתים שם, אבל כבר ראינו אנשים יושבים על כיסא, עוצמים עיניים ומסיימים את חייהם. "אין טעם להמשיך", הוספתי, "נלך ונגמור עם הסבל". ברוך הסכים עמי, ונרשמנו שנינו אצל הבלוק-אלטסטאר. למחרת, הלכנו לרופא. לפני דלת חדרו היה עלינו להתפשט. נשארנו עם בגדינו בידיים ואת המספר שלנו כתבו לנו על החזה. "מה הבעיה?" שאל אותי איש א.ס.א.ס. ואני הראיתי לו את כפות רגליי שהיו קפואות, ודם נזל מהן. כבר הייתי "מוזלמן", כולי עור ועצמות. הוא הסתכל עליי, מדד אותי מלמעלה עד למטה ואמר: "אתה עוד צעיר, אתה עוד יכול לעבוד! צא החוצה!". דבר דומה נאמר לברוך, שנכנס אחריי. יצאנו החוצה וברוך אמר: "אם נגזר עלינו לחיות, בוא נתחיל לחיות".

הבלוק-שרייבער שלנו היה גוי פולני, והכרנו אותו מהעבודה במחנה. באותו היום הייתה לו כמות מספקת של אנשים שהוציא אותם לעבודה, ולכן השאיר אותי במחנה במקום שאצא לעבודה. אבל במשך היום, שמעתי שיחה בינו ובין השטובה-אלטסטאר של בלוק 15, שאמר לו "אני לא סובל נכים אצלי. או שיעבדו או שימותו!"

ניגשתי לבלוק-שרייבער יחד עם ברוך. "תראה", אמרתי לו, "אנחנו רוצים

לחיות, שלח אותנו לעבודה."

הוא הסתכל עלינו. "איזו עבודה?!" שאל, "אתם לא יכולים להחזיק שום דבר ביד!"

"לא יודעים", אמרנו לו, "חפש לנו משהו, רק שלא נישאר כאן, אנחנו רוצים לחיות!"

הייתה שם קבוצה שעבדה בשאיבת הצואה מבור השירותים. "לאטריין קומנדרו" קראו לתפקיד הזה. הם היו ממלאים שלוש חביות שהועמסו על עגלה, ודוחפים את העגלה לשדות, שם שפכו את תכולת החביות ואז הביאו אותן שוב למחנה למילוי חוזר. ככה היו עושים פעם או פעמיים ביום. הקאפו שלהם היה אסיר גרמני שהגיע אלינו ממחנה דכאו. הוא היה אדם מבוגר, איש טוב, וכששאלנו אותו למה הגיע אלינו, סיפר שבדכאו הענישו אותו, וזה היה עונשו. כך הבנו איפה אנחנו נמצאים: במחנה עונשין. הבלוק-שרייבער שלח אותנו לעבוד עם הלאטריין קומנדרו, וביקש מהאיש הזה שישמור עלינו שלא נלכלך את ידינו הפצועות, אלא רק נדחוף את העגלה ונהיה העוזרים שלו. עבדנו כך במשך שבועיים, ובאמת, ידינו נרפאו ויכולנו לעבוד במקומות אחרים.

בלוק 16, הצמוד אלינו, היה כאמור "בלוק הרביר" - בלוק החולים. כל מי שהגיע לשם הופשט מבגדיו ושכב על דרגש עירום, כאשר רק שמירה אחת מכסה את גופו. בלילה היו מוציאים את כולם החוצה, לקור המקפיא של חודש פברואר, בלי אפשרות להיכנס בחזרה. רובם היו קופאים למוות. אחדים היו מנסים לטפס על גדרות התיל והשומרים היו יורים בהם. היינו שומעים את הזעקות שלהם בלילות ולא יכולנו לישון. בבוקר, כשעבדנו במחנה גרטנר הסמוך, עדיין היינו רואים חלק מהם שוכבים על הארץ וגוססים למוות, חצי חיים, חצי קפואים. היו שם מכל מיני לאומים אבל רובם היו יהודים.

החורף המשיך והיה קשה ביותר, והתמותה הייתה גדולה מאוד. הגרמנים פחדו מפני התפשטות מחלת הטיפוס ולכן היה להם חשוב להיפטר מהגופות. מהמחנה שלנו העבירו את המתים בעגלה לגוון 1 או למאוטהאוזן

(שם, כפי שנודע לנו רק זמן רב אחר כך, הם שרפו את הגופות בקרמטוריום). אבל קצב התמותה היה כל כך גבוה שלא הספיקו לפנות את הגופות וערמו אותן בערמה גבוהה.

במקביל, אנחנו היינו מעמיסים על עגלה את הגופות הטריות שעדיין לא קפאו. כל שני אנשים החזיקו גופה, אחד מכל צד, אחד עזר לדחוף אותה, ועוד שניים סידרו את הגופות על העגלה. על כל עגלה העמסנו חמישים גופות. היינו מובילים את העגלות עד לשער המחנה שלנו ומעליו, זורקים את הגופות לאנשים מהמחנה הסמוך - מפחד ההידבקות בטיפוס הם לא נכנסו למחנה שלנו. בצד שלהם הם היו מסדרים את הגופות על עגלה משלהם, ואנחנו היינו חוזרים בינתיים למקום הגופות וממשיכים בעבודה. פעמים רבות קרה שבאמצע העבודה עם הגופות היינו הולכים לאכול, ללא רחיצת ידיים, ואחר כך חוזרים וממשיכים בעבודה. היינו מנותקים מכל רגש. המוות שרר בכל מקום, בכל פינה ובכל צורה, עד שהפך לשגרה שלנו. אחרי ההתעסקות הרבה עם המתים, כבר היינו מלאים בכינים. הגרמנים פחדו מאוד שהכינים יעבירו אליהם את מחלת הטיפוס, אז הם החליטו על הסגר וחיטוי. הם הביאו דוד גדול, לקחו מאיתנו את הבגדים לחיטוי, ואנחנו נשארנו עירומים. לכל אחד הייתה שמיכה אחת באמצעותה כיסה את עצמו בתוך הבלוק. כך שהינו בתוך הבלוק במשך עשרים וארבע שעות. אחר כך לקחו אותנו למקלחות. זאת הייתה הפעם השנייה בכל התקופה מאז שהגענו לשם. הפעם הראשונה הייתה כשרק הגענו. כעת כבר לא היו לנו הנעליים שלנו, רק קבקי עץ. בכניסה למקלחת קיבל כל אחד חתיכת סבון. המקלחת הייתה מהירה מאוד, מי שהספיק להסתבך ולשטוף את עצמו הרוויח, ומי שלא, נשאר עם הסבון על גופו. ברגליים רטובות נכנסנו לקבקי העץ. זה היה מאוד לא נוח משום שהרגל החליקה בפנים וקשה היה ללכת. היה קפוא בחוץ והדרך הייתה מלאה בקרח. לקחנו את קבקינו בידיים ורצנו עירומים ורטובים עד לבלוק שלנו. אני לא יודע איך לא הצטננו, אבל זו עובדה. בבלוק קיבלנו שמיכה אחרת, נקיה, ואת בגדינו הנקיים שעברו בינתיים חיטוי.

פרק 14 | יוצאים, אבל לאן?

החורף בא אל סופו, מזג האוויר התחמם והחלה הפשרת השלגים. אביב 1945 הגיע. עתה כבר לא ערמו את המתים בערמה גדולה, אלא העמיסו אותם על הרכבת ופינו אותם הלאה מהמחנה.

התחלנו להרגיש הקלה מסוימת, כי האסירים הגרמנים במחנה התנדבו לשרת בחזית. כאמור, המחנה שלנו היה מחנה עונשין, ולאסירים אלה נאמר שאם יתגייסו, יימחקו להם העבירות שבגינן נשלחו למחנה. אנחנו ראינו בכך סימן טוב - אם יש צורך לקחת אנשים שיילחמו בחזית, הרי שסוף המלחמה קרב.

באחד הימים, במקום המסדר הכללי שלפני ארוחת הצהריים, עשו מסדר רק ליהודים, ואמרו שאנחנו יוצאים מהמחנה. זה היה מוזר, אבל הרגשנו הקלה. אם יוצאים, זה כבר דבר טוב. כך הגענו שוב למאוטהאוזן.

כשנכנסנו לשם ראינו מחנה אוהלים גדול מאוד, ששרר בו אי סדר מוחלט. פתאום היינו חופשיים לעצמנו. הסתובבנו וראינו אנשים בבגדים אזרחיים. כשהתעניינו מאיפה הם, התברר שהם מהונגריה, ובמקום שיגויסו לצבא, נלקחו למחנות עבודה. ככל שהסתובבנו ושאלנו יותר, פגשנו באנשים שהגיעו מאזור מגורינו והתחלנו להתעניין לגבי אחינו הבכור, בניומין, ולברוק אם מישוה מכיר אותו או פגש בו. עדיין זכרתי את הכתובת שאליה שלחנו לו פעם חבילה מהבית - 13 פר 3 בברן. שאלתי אם גם משם הגיעו לכאן אנשים, ונאמר לנו שאכן, הגיעו אנשים משם לפני כשבוע. התחלנו

לחפש ביתר מרץ ולתשאל עוד ועוד אנשים, עד שמצאנו מכר אחד, שסיפר שבניומין היה במקום עם הקבוצה שלו, אבל מאז הם כבר יצאו. ואמנם, אחרי שהחלה נסיגתו הארוכה של הצבא ההונגרי בתחילת 1945, בניומין והיחידה שלו המשיכו לצעוד ממקום למקום, תחת תנאים קשים ביותר. שוב התחלפו מפקדיהם והם עברו להיות כפופים לאס.אס. הונגרים, שכונו "נילוש". במהלך נדודיהם חלפו על פני הרבה ערים, עיירות וכפרים, אך אף פעם לא הורשו לישון תחת קורת גג. אם מצאו מחסה, היו מפקדיהם מגרשים אותם לישון תחת כיפת השמיים, בגשם או בקור העז. מי שהצליח לעמוד בכך שרד ומי שלא, לא. בשל התנאים הקשים, רבים מחבריו נדבקו בטיפוס, והיות שפעמים רבות לא היו להם מזון או תרופות, רבים מתו בצידו הדרך.

פעם אחת, בשיאו של החורף, תחת שלג יורה, הגיעו בניומין ומחנהו לכפר הידגשג. הערב ירד והם החלו להתארגן ללינה, אבל לא הורשו ללון בתוך המבנים בכפר. הם היו כחמישים בחורים שהוכנסו תחת סככה, ללא קירות, שבה נשמרו שקים, ככל הנראה של טבק. בקרבת מקום הייתה רפת, אבל גם בתוכה הם לא הורשו לישון. בניומין נזכר שראה בדרך, ממש בסמוך לכפר, שדה תירס יבש. הוא הציע לאחד מחבריו, ריבן, שילכו לשם ויקוששו להם מעט מהתירס היבש. הם חזרו לסככה עם תירס ככל שיכלו לאסוף, ריפרו מתחת לגופם, ושכבו מכוסים כל אחד בשמיכתו ועוד קצת תירס שנשאה. כך עברו את הלילה המושלג, בקור של שלושים מעלות מתחת לאפס. רבים מחבריהם לא שרדו את הלילה הזה וקפאו בשנתם.

בבוקר נשלחו לחטוב עצים ביער. כל זוג קיבל מסור ויחד היה עליהם לחטוב את העצים, כל אחד מצידו האחר של המסור. הייתה זו עבודה פיזית קשה מאוד, והם עשו זאת במשך כמה ימים. יום אחד, במסדר שנערך אחרי שחזרו לסככה שלהם, הביאו מפקדיהם שני בחורים שהיו קשורים בידיהם, ותלו אותם לעיני כל היתר, למען ידעו מה יקרה למי שינסה לברוח ולהשתמט מעבודה.

ובכל זאת, בניומין וריבו, כמו אחרים, ניסו למצוא דרך להקל על חייהם. באחד הימים, בזמן המסדר, חיפשו מפקדיהם בנאים. בניומין וריבו התנדבו, במחשבה שאולי תהיה זו עבודה קלה יותר. בשל מחלת הטיפוס שהלכה והתפשטה, והיות שתחת התנאים הקשים אפילו מקלחות לא היו, הגרמנים החליטו על חיטוי כל הבגדים. לשם כך, נדרשו בניומין וריבו לבנות תנור מאבנים, וכשהושלמה הבניה, היה עליהם לדאוג לחיטוי כל הבגדים בתוכו. ריבו היה הבנאי מבין שניהם ובניומין עזר לו, וכך, כשהחלה מלאכת החיטוי, זכו ליהנות מחום התנור בימים הקרים.

בינתיים, עוד ועוד אנשים הוכרעו על ידי התנאים הקשים, ובעיקר על ידי הטיפוס. מתוך עשרת אלפים בחורים נשארו כשלושת אלפים, ובניומין וריבו חיטאו גם את בגדי הנפטרים, שעברו אחר כך לחיילים האחרים, כך שהייתה להם תעסוקה בקרבת התנור במשך הרבה זמן. פעם אחת בניומין זיהה בין בגדי הנפטרים את בגדיו של אחד מחבריו. הייתה זו מכה קשה עבורו.

אולי בגלל המגע עם הבגדים הנגועים, גם בניומין עצמו נדבק בטיפוס, אך בזכות הקרבה לתנור הכין לעצמו תה משלג שהמיס, מה שעזר מאוד לגופו החלש. יום אחד הגיעו כמה קצינים גרמנים כדי לערוך במקום ביקורת ולראות איך החיילים עובדים. עם הופעת הקצינים היה על החיילים לעמוד ולהצדיע להם. ריבו העיר לבניומין שיעמוד, שכן הוא היה חלש כל כך שבקושי הצליח להחזיק את עצמו. למזלו, הצליח להחזיק את ידית התנור ולהיתמך בו כדי לעמוד כראוי ולהצדיע בידו השנייה, עד שהגרמנים יצאו. בתקופת פסח 1945 המשיכה היחידה של בניומין בנדודיה. בזמן ליל הסדר הוא מצא את עצמו אומר את ההגדה בעל-פה, תוך כדי צעידה. בשלב מסוים הגיעו לאזור מחצבת אבנים, ועצרו שם למנוחה קלה בלבד, שאחריה המשיכו לצעוד, גם בלילה. הם הגיעו לגשר כלשהו, שם עמדו שני גרמנים, חיילי ורמאכט, שאמרו להם "ילדים, רוצו מהר כי רוצים להרוג אתכם".

הם כבר היו רעבים מאוד, והרעש סביבם הלך והתחזק, כשנכנסו לכפר אחת. על פניהם חלפו כפריי הסביבה עם עגלותיהם, עליהן הייתה תוצרת

חקלאית שצמחה באזור. היו בין החיילים מי שטיפסו על העגלות וניסו לחטוף משהו למאכל, אבל נורו מיד על ידי הגרמנים. משני צידי הרחוב עמדו טנקים ומשוריינים, והחיילים הגרמנים עמדו שם גם הם, והצרו את הרחוב עוד יותר, כך שניתן היה לעבור רק ביניהם. אבל הגרמנים רצו להשתעשע קצת. הם החזיקו את רוביהם המכודנים כשהם מכוונים אל המרכז - אל בניומין וחבריו העוברים בתווך - דקרו והיכו את כל מי שרק יכלו. בכוחות שלא הבין מאין שאב, בניומין הצליח לצאת משם ללא פגע, בעוד שהיו אחרים שנפגעו ונפצעו קשות. הם סיימו את המסלול הזה בלי אוזן או עין, ועם פגיעות קשות בידים וברגליים.

הם יצאו מהכפר הזה והמשיכו לצעוד. "למה אתם סוחבים איתכם את הציוד שלכם?" שאלו אותם השומרים שלהם, "ממילא ישרפו אתכם". כך לבסוף, בתחילת מאי 1945, הגיעו בניומין וחבריו למאוטהאוזן.

עתה היינו ברוך ואני במאוטהאוזן, אבל זמננו שם היה קצר ביותר. אחרי זמן מה התחילו לרכז את האנשים קרוב לשער היציאה. כולם נדחקו שם, אלפי אנשים, ולא הבנו למה. ראינו אנשי אס.אס. שהסתובבו עם מקלות וקרשים באמצעותם הכו על ראשי האנשים ללא הבחנה. במהרה התבררה הסיבה להתקהלות: חילקו שם אוכל, והאנשים שעמדו לצאת רצו גם הם לקבל את מנת הלחם היומית. זאת הייתה הסיבה לדוחק, מצד אחד, ולמכות, מצד שני. החלטנו בינינו לצאת משם כמה שיותר מהר, מה שהיה קשה מאוד לאור המוני האנשים שנדחפו לכיוון היציאה. תוך כדי מאמצים הצלחנו גם לקבל את המנה היומית, חתיכת לחם ומרגרינה, ויצאנו.

בחוץ, היינו קבוצה של כמאה אנשים, מלווים בשני אנשי אס.אס. ללא כלבים. עברנו בכפר אחד, ליד איזו חנות מכולת, שמולה עמדה עגלה ועליה תפוחי אדמה. התנפלנו על העגלה ולקחנו ממנה כמה שיכולנו

לקחת. האס.אס. לא עשו כלום, רק נעמדו ליד העגלה, כאילו אומרים "לקחת? תמשיך ללכת". הם רק זרזו אותנו להתקדם ולא הרביצו לאף אחד, מה שהיה חריג מאוד.

כך הלכנו במשך כל היום. לעת ערב יצאנו מהאזור המיושב והגענו לאיזו בקעה, ליד יער קטן שסביבו שדות. היות שהיינו נקיים מכינים, לא רצינו לקחת שמיכות מאחרים, כדי שחלילה לא נידבק. ישבנו יחד בצפיפות, קבוצה של אנשים, וכך חיממנו זה את זה במשך הלילה. היה קר מאוד אבל שרדנו את הלילה והבוקר בא.

היינו רעבים והתחלנו לחפש סביבנו משהו לאכול. מצאנו סרפדים וקטפנו אותם. היו בינינו אנשים שהגיעו ממחנות עבודה אז היו מצוידים בכלים והבעירו מדורות קטנות. הייתה שם שלולית קטנה, אספנו ממנה מים בקופסה וחיממנו אותם על אחת המדורות. הכנסנו פנימה את הסרפדים, וגם שבלולים שמצאנו, ואכלנו. עד היום עולה בי גועל כשאני נזכר מה אכלנו, אבל באותו הזמן זה מה שנכון היה לעשות. לא הייתה לנו ברירה אחרת. המשכנו לעבור ליד כפרים. ליד כל בית הייתה חצר קטנה בה גידלו ירקות לתצרוכת ביתית כמו בצל ושום. שלחנו את הידיים ושלפנו מה שעלה בהן, ואכלנו. כך צעדנו ללא הפסקה לאורך יום שלם, ביום השני ברציפות, עד שלעת ערב אספו אותנו ללון במקום פתוח.

היום השלישי הגיע וכבר היינו רעבים ומותשים מאוד. תוך כדי צעידה, עלה בראשי רעיון. "בוא נישאר קצת מאחור", אמרתי לברוך, "יש כאן כפרים, נברח, אולי נצליח. אני אישאר בסוף הטור, מאחור, וכשתראה שאני רחוק מספיק, תבוא גם אתה". מה שלא ידענו, הוא שכל מי שנשאר מאחור נורה ומחוסל. אלה שהלכו מאחורינו סחבו עגלות ואספו את המתים.

אני לא יודע איך, אבל הצלחתי להישאר מאחור, הייתי כבר די רחוק, אבל לא ראיתי את ברוך! זה כבר נראה לי לא טוב. לא רציתי להישאר לבד. התחלתי ללכת מהר כדי להדביק את הפער, והגעתי עד אליו. הוא שמח לראות אותי ואמר לי "ניסיתי, אבל לא יכולתי, שמרו עליי". המשכנו

לצעוד יחד וכל מי שלא נשאר בתוך הטור הוכה או נורה למוות. אוכל, לא קיבלנו בכלל.

לקראת הצהריים התחיל לרדת גשם והושיבו אותנו לנוח קצת. לא ידענו לאן אנחנו הולכים, אבל מהשלטים, הבנו שאנחנו בכיוון לינץ. כשהמשכנו ללכת, צעדנו במעלה עלייה תלולה, בצד דרך עליה עברו משאיות עמוסות בתפוחי אדמה בתפוזות. בשל העלייה התלולה, הן האטו מעט את נסיעתן כשחלפו על פנינו, ואני לא יודע עד היום איך הצלחתי לעשות זאת, אבל יצאתי מהשורה, תפסתי משאית ביד אחת, ועם היד השנייה הורדתי ממנה שישה תפוחי אדמה. מיד אחר כך ירדתי למטה, חזרתי לשורה וחלקתי עם ברוך את השלל. שפשפנו את תפוחי האדמה בידינו ואכלנו אותם כאילו היו תפוחי עץ.

כשהתחיל להחשיך, לאחר שצעדנו במשך היום כולו, הגענו שוב לאיזה יער וראינו לפנינו מחנה: גונסקירכן.

בכל מקום אליו הגענו, תמיד דאגו לספור אותנו, אבל הפעם, באופן מוזר ממש, זה לא קרה. "לכו! כנסו!" הובילו אותנו אל השער, ואנחנו נכנסנו למחנה כמו עדר של כבשים, רטובים עד לשד עצמותינו מהגשם שירד. הגענו לצריף אחד, והתחלנו לשאול את האנשים מאיפה הם, בניסיון לקבל מידע על אחינו בניומין. הבנו שהוא חייב להימצא איפשהו בסביבה, שכן סיפרו לנו שכמה ימים לפני כן היה במאוטהאוזן.

בינתיים ירד הלילה ובתוך הצריפים היה חשוך. השתדלנו לא להתכסות במשהו, כי נזהרנו שלא להידבק שוב בכינים. התיישבנו באמצע הצריף, שניים או שלושה אנשים, וככה נרדמנו. תוך כדי רביצה על הרצפה, הרגשנו איך מהרצפה מטפסות עלינו כינים. כל אמצעי הזהירות שלנו לא עזרו בכלום, עד הבוקר כבר היינו מלאים בהן. גם היינו רעבים ממש, שכן כבר יומיים שלא אכלנו. כל הזמן שמענו סביבנו הפצצות, ההרגשה הייתה שסוף המלחמה קרב, אבל אותנו, היהודים, שמרו היטב, שכן רצו לחסל כמה שיותר מאיתנו.

פרק 15 | ארוחה ראשונה כבני חורין

בבוקר, כשהתעוררנו, יצאנו מהצריף והמשכנו לחפש אחר אחינו. פגשנו אנשים מכל מיני מקומות, ושאלנו כל מי שרק אפשר אם שמע או מכיר חברים של בניומין או אנשים שפגשו אותו. היו שם אנשים מכל מיני מחנות עבודה, הונגרים שעבדו עם הצבא. שאלנו על בניומין לפי הכתובת ומספר הגדוד שלו. "כן! הגדוד שלו נמצא ממש כאן!" אנשים אמרו והפנו אותנו לאחרים, העבירו אותנו מאחד לשני, עד שמישהו אמר "בואו, אקח אתכם אליו". הוא הוביל אותנו לאחד הצריפים, ושם ראינו אותו, יושב עם קבוצת אנשים, בניומין. בין האנשים שישבו איתו היו יוסף שפיגל, בן דוד שלנו, ושני שכנים מהבית - אברום אסטרייכר ויעקב ויס, שהיה בעבר סוחר סוסים. המצב הבריאותי של כולם היה תקין.

הצריף היה כל כך צפוף שקשה היה לגשת אל בניומין, אבל כשהצלחנו להגיע עד אליו, השמחה הייתה גדולה. מצאנו אחד את השני. הרגשנו סופסוף שיש לנו משפחה ושנחנו לא לגמרי לבדנו. בניומין סיפר שבמאוסהאוזן הוא פגש את שייע-לייב (יהושוע הברמן) שכננו מהבית שהיה איתנו בגוזן, שאמר לו "יש לך כאן שני אחים, אבל אתה ממש לא תכיר אותם". הוא חיפש אותנו במחנה ושאל עלינו, אבל אז הם עזבו את המקום, לפני שהצליח לאתר אותנו.

למרות הצפיפות הרבה ואי הנעימות, מרגע האיחוד לא עזבנו את הצריף. כל כך צפוף היה, שקשה לתאר זאת: במשך היום האנשים ישבו בישיבה

מזרחית לאורך הקיר, ובאמצע נוצרו שורות-שורות של אנשים, כך שניתן היה לעבור ביניהם. אם שני חברים רצו לדבר ביניהם, היה עליהם לצאת החוצה. בלילה, כשכולם שכבו לישון, רצפת הצריף הייתה מכוסה באנשים כ"שטיח חי". אם אדם אחד רצה להסתובב על צידו, כולם היו צריכים להסתובב יחד איתו. ברוך ואני מצאנו לנו מקום לשבת בו: מתחת לגג היו שתי קורות גדולות שחיברו בין קיר לקיר, טיפסנו עליהן כמו קופים והתיישבנו. מעתה, זה היה המקום שלנו, ובלילה גם ישנו עליהן. ירדנו למטה רק כשחילקו אוכל.

ומה כבר חילקו לאכול? מרק דלוח, שהיה רק מים חמים עם קצת חתיכות פולפה - מעין אטריות עשויות מסלק סוכר מיובש. לא היה לנו כלי עבור המרק, אז השתמשנו בכלי של בניומין. לקראת ערב חילקו גם מן קפה שחור, וכיכר לחם אחת לעשרה אנשים. זה היה כל האוכל שלנו.

היינו במחנה הזה במשך כשבועיים, תחת שמירה של האס.אס. כעת לא הרגשנו שסוף המלחמה קרב, אבל מהמפגשים עם האנשים ומהדברים שאמרו, הבנו שהיא ממש לקראת הסוף. הם באו מבחוץ והיה להם הרבה יותר מידע לגבי מה שקורה בעולם. אבל אף אחד, גם לא הם, לא ידע עד כמה סוף המלחמה קרוב.

במחנה הזה לא עבדנו ולא היו מסדרים. רוב האנשים במחנה היו מפלוגות העבודה ההונגריות, שהיו מסופחות ליחידות הצבא ההונגרי. אנחנו, שהגענו ממחנות הכפייה וההשמדה, נראינו לא נורמליים בעיניהם. בהשוואה אליהם נראינו זוועה. היינו כחושים, "מוזלמנים" ממש. הם נזהרו מאיתנו, כי היינו גנבים בעיניהם, היות שכל הזמן חיפשנו אוכל, וכשכבר מצאנו, לא חשבנו פעמיים, פשוט אכלנו. הם התרחקו מאיתנו וקראו לנו "צ'יקושים" (הונגרית: אלה עם הפסים), בשל הבגדים שלגופינו.

רבים מתו שם, ממש מדאי יום, והיו חייבים לפנות את המתים. כיום רביעי, השניים במאי 1945, הודיעו לנו בצריף שמחר התור שלנו לעשות את זה. אמרו שהחזקים יחפרו בורות והיתר יעזרו בפינוי המתים לתוך הבורות.

החלטתי שאני לא הולך לעשות את זה, עברתי מספיק, אבל אמרו שמי שלא יפנה את המתים לא יקבל אוכל. הבלגן היה גדול.

ביום שלמחרת, יום חמישי, השלושה במאי, כולם היו עסוקים בפינוי הגופות, מלבדנו. פתאום התהלכה שמועה במחנה, לפיה מחלקים חבילות אוכל מהצלב האדום. ואמנם כך היה. קיבלנו חבילה ובתוכה היה אוכל. חבילה אחת לעשרים אנשים. בתוך כל חבילה כזו היו צימוקים, שזיפים מיובשים, קופסה עם קוביות סוכר, קצת שעועית יבשה, ותפוחי אדמה מיובשים שצריך לבשל. את מה שאפשר היה לאכול מיד, אכלנו, ואז אברום אסטרייכר, שכננו מהכפר, התנדב ללכת ולהביא מעט מים לבישול. הוא הלך לכיוון המטבח, שם היה מיכל מים גדול, ואס.אס. אחד שחרר עליו את הכלב שלו. הכלב תפס אותו וגרר אותו לאורך כעשרים מטר. הוא חזר אלינו פצוע, הולך רק בקושי. כך נשארנו בלי מים ולא בישלנו כלום. באותו הערב נשמעו יריות, כאילו הן מגיעות מקרוב.

ביום שישי, הארבעה במאי, כבר הגיעה שעת צהריים כמעט, ועדיין לא חילקו לנו אוכל. אנשים הלכו לבדוק מה קורה. ישבנו ליד מדורה שהדלקנו כדי לבשל את האוכל שאולי יגיע, חיכנו שיבואו אלה שהלכו, אבל הם לא חזרו. והזמן הולך ונמשך, כבר אחרי צהריים, עוד קבוצת אנשים הולכת ולא שבה. שוב נשמעות קצת יריות ומתחיל להעריב, אבל אף אחד שהלך לא חוזר. פתאום אמר מישוהו: "תראו, פרצו את המחסנים, אין שומרים!"

כולנו קמנו כדי לראות מה קורה. ובאמת, כל אנשי האס.אס. נעלמו. נשארנו ללא שמירה. הופקרנו לחלוטין.

אנשים התחילו לפרוץ למחסנים ולקחו אוכל מכל הבא ליד. גם אני התקדמתי לשם, מצאתי סלק סוכר וסלק בהמות והכנסתי למכנסיים. חזרתי לכיוון הצריף ומסרתי לברוך את האוצרות לשמירה. אמרתי לו שאני הולך לארגן עוד משהו והלכתי שוב לכיוון המחסן. עכשיו כבר לא היה אפשר להגיע לשם, היו שם המוני אנשים. אנשים טיפסו דרך החלונות, זה על גבי זה, היו הרבה שמתו ונשארו תלויים, ואחרים טיפסו עליהם כדי להיכנס

למחסן. ראיתי חלון פתוח וטיפסתי גם אני.

המחסן היה חשוך, ובתוכו, המון אנשים מתים. התחלתי לחפש אוכל ופתאום מצאתי חתיכת מרגרינה גדולה והכנסתי אותה לכיס. מצאתי גם לחם, כמעט שלם, חצוי לכל אורכו, וגם אותו הכנסתי למכנסיים, שכמובן היו קשורים באזור הקרסוליים. נכנסתי לחדר אחר, שם מצאתי בקבוק. טעמתי. טעם מתקתק, ככל הנראה של משהו עם אלכוהול. אבל הבקבוק היה עבה כל כך שלא נכנס למכנסיים שלי. הכנסתי אותו מתחת למעיל ובקושי רב הצלחתי איכשהו לצאת משם.

השתדלתי להתרחק מאנשים סביבי כי ידעתי שאם יראו אותי יגנבו את האוכל שהשגתי. ככה הצלחתי להגיע קרוב מאוד לצריף שלנו. כמה אנשים שעמדו בכניסה אליו תפסו אותי. "מה יש לך?" הם שאלו. ניסיתי לברוח אבל הם תפסו אותי ולקחו לי את הבקבוק. הצלחתי לברוח עם כל היתר. נכנסתי לתוך הצריף, ובכניסה ישבו אנשים, משני הצדדים. הם תפסו אותי ברגליים, דחפו את הידיים שלהם לכיסיי וגנבו ממני את המרגרינה. הצלחתי לברוח עם הלחם בלבד.

התחלתי לטפס לכיוון ברוך, שישב למעלה, על אחת הקורות שלנו. ופתאום הוא צועק לעברי "סחבו לי את הסלק!" ואני אמרתי לו "ריבונו של עולם, ואני אפילו לא טעמתי ממנו!". לא הייתה ברירה, התחלקנו בלחם, זה כל מה שהיה לנו. אחר כך בניומין יצא גם הוא להביא אוכל והשיג כמה תפוחי אדמה ואני הבאתי עוד סלק. ישבנו לאכול ותוך כדי לעיסה תכננו מה הלאה. החלטנו שבבוקר, מיד עם אור ראשון, נצא מהמחנה. יעקב ויס, שכננו מקאלניק, היה גם הוא בצריף שלנו. קראנו לו ושיתפנו אותו בתוכנית. הוא לא כל כך התלהב לצאת מוקדם כל כך ולא הצטרף אלינו.

למחרת בבוקר קמנו ופנינו אל היציאה. הצטרף אלינו אברום אסטרייכר, עם רגלו הפצועה מנשיכת הכלב. הרגל התנפחה מאוד וקשה היה לו לדרוך עליה. "נלך לאט לאט", בניומין אמר, "לא נשאיר אותו כאן". הוא תמך בו מתחת לבית השחי וככה הלכנו. עד שיצאנו מהצריף, נראה שעבר המון זמן,

וכשיצאנו אברום אמר "רק אמצא מקל, ואוכל ללכת טוב יותר". מצאנו איזה ענף מעצי היער, ענף גדול וכבד, שנדרש כוח כדי לסחוב אותו. בניומין עזר לאברום כמה שיכול.

יצאנו מהיער והגענו לכביש. הלכנו בצד הכביש ומדי פעם התיישבנו לנוח קצת. "בואו נחלק את האוכל שלנו", הצעתי, "ואם יעבור איזה רכב, נשלח אותך איתו ואנחנו נמשיך בדרכנו, כי אתה לא מסוגל ללכת". ואמנם, לפתע עברה שם מכונית עם אנשים כהים, אמריקאיים. תקשרנו איתם בעיקר באמצעות תנועות ידיים. הם הבינו אותנו ולקחו את אברום איתם. בהמשך הצבא האמריקאי פינה אותנו לבית חולים, שם הוא טופל והבריא. אנחנו המשכנו בדרכנו והגענו לאיזה כפר שננטש. נכנסנו לאחד הבתים וחיפשנו בעיקר אוכל. ברוך ואני החלפנו את הבגדים הקרועים שלגופינו בבגדים שמצאנו שם, שהיו לא אחרים ממדי הצבא הגרמני. בניומין לא כל כך הבין למה החלפנו בגדים, ועוד למדי צבא, אבל אנחנו פשוט לא יכולנו לסבול יותר את הבגדים הקרועים והמטונפים שלנו. במזווה מצאנו קמח, תפוחי אדמה, ריבה, כלי בישול, סכין וגפרורים. לקחנו הכול והמשכנו בדרכנו.

מחוץ לכפר היה מחסן אספקה אזורי, ענק. כשהגענו לשם, ראינו שהמון אנשים כבר הקדימו אותנו, אבל בפנים עדיין היו שקים רבים מלאים בכל טוב, סוכר, אפונה, שעועית, קפה שחור, בשר משומר ושימורים נוספים. לקחנו כל מה שרק יכולנו - לבניומין היה תרמיל גב והוא מילא בו כל מה שאפשר היה לסחוב. ראינו שם אנשים שהתחילו לאכול ומיד התחילו להתקפל מכאבים ולשלוש. תוך זמן קצר הם מתו שם. הודות לבניומין, אנחנו לא עשינו זאת. כל כך רצינו לאכול כבר אבל הוא ידע שחייבים להיזהר ולא לאכול בבת אחת, הוא שמר עלינו ודאג שלא נשלוש ונמות. יצאנו מהמחסן והגענו לפלג מים זורמים. התיישבנו בצידו והדלקנו מדורה קטנה. בישלנו לעצמנו מרק תפוחי אדמה ו"קרעפלאך שלישקעס" ממולאים בריבה. זאת הייתה הארוחה הראשונה שלנו כבני חורין. בגובה

של כחמישים מטר מעלינו היה כביש ראשי. אכלנו לנו בנחת כשלתע, ראינו משאית נעצרת, ועליה אנשי אס.אס. הם התחילו לזרוק כלי נשק מתוך המשאית וצעקו לעברנו שלא ניגע בהם. כלום לא עניין אותנו. המשכנו לשבת ולאכול בשקט, וכשסיימנו הלכנו משם.

לקראת ערב הגענו לעוד כפר. היו שם אנשים שהתמקמו ונערכו לשינה. מצאנו מתבן עם קש, גירשנו את העזים שהיו שם, ניקינו והכנו לנו מקום לישון. כשהתעוררנו בבוקר שוב התחלנו ללכת. לאן? לא ידענו. הלכנו לאן שהעיניים הובילו אותנו, בלי לדעת מהו הכיוון, הלכנו רק כדי להתקדם.

בשלב מסוים נתקלנו בכוחות של הצבא האמריקאי. האזור שלנו שוחרר על ידי האמריקאים, שחששו מהתפרצות מחלת הטיפוס ולכן קבעו עוצר בכבישים. הם אספו למחנה כל מי שנקרה בדרכם, גם אותנו. שם, במחנה שליד ולס (גרמנית: Wels) שבאוסטריה, ביום ראשון, השישה במאי 1945, הייתה פגישתנו האמיתית עם הכוחות המשחררים.

פרק 16 | לידה מחדש

הדבר הראשון שעשו לנו במחנה הוא חיטוי. האמריקאים איבקו וחיסאו אותנו בדי.די.טי., שפוזר לתוך הבגדים ומתחת לכובעים, מחשש מפני הכינים והטיפוס שהן עלולות להעביר. אחר כך ערכו רישום מפורט לכל אחד: שם פרטי, שם משפחה, מקום לידה ועוד. הרגשתי שנוולדתי מחדש! שוב קראו לנו בשם ולא במספר, אנחנו בני אנוש, בני אדם. האמריקאים דאגו לנו מאוד. הם דאגו לנו ללינה במחנה, וארגנו שם מטבחים, בהם בישלו אוכל לכל הפליטים שנמצאו במחנות ולכל מי שאספו בדרכים. האוכל הוגש שלוש פעמים ביום, וזאת הייתה הבעיה, כי האנשים לא היו רגילים לאכול, ופתאום קיבלו הרבה אוכל. רבים חלו במחלות מעיים, לא החזיקו מעמד ומתו.

אני עוד הרגשתי בסדר באופן יחסי, ואפילו לא הבנתי כמה מגוחך אני נראה, כולי עור ועצמות לבוש בבגדי צבא גרמניים. כל מי שראה אותי צחק. במחנה היו מחסנים עם בגדים, אז מצאתי לי בגדים אחרים ונפטרת ממודי האס.אס.

כעבור זמן מה כבר הייתי חולה ושלשלת, אבל לא רציתי להתאשפז בבית חולים, רציתי להמשיך עם ברוך ובניומין ולהגיע הביתה לקאלניק. חשבתי שכטח יש שם בני משפחה שנשארו בחיים, ורציתי לפגוש אותם. באחד הימים, אחרי ששהינו במשך כחודש במחנה, הכריזו ברמקול שכל מי שלפי הרישום מוצאו מצ'כוסלובקיה, יכול לחזור הביתה. הביאו

משאיות, ולפי רישום ארץ המוצא העלו אותנו עליהן. נהגי המשאיות היו גרמנים, והליווי שלנו היה אמריקאי. נסענו במשך יום שלם, ולקראת ערב הכניסו אותנו לאיזה כפר, שם ארגנו לנו אוכל ופינו עבורנו מקומות לינה. בבוקר שוב המשכנו בנסיעה והגענו לפלזן שבצ'כיה.

פלזן, העיר הרביעית בגודלה בצ'כיה, שוחררה בשישה במאי 1945 על ידי הארמיה השלישית של הגנרל האמריקאי פטון. כוחות הצבא האמריקאי נשארו בה גם אחרי השחרור, עד סוף נובמבר של אותה השנה, וסייעו לצ'כים במאמצי השיקום לאחר המלחמה. אנחנו הגענו לעיר כחודש לאחר שחרורה, בתחילת יוני. ירדנו מהמשאיות והוכנסנו לתוך חצר גדולה ורחבה, חצר בית מלון. ראש העיר נאם בפנינו וחולקו לנו תעודות של משוחררי מחנות. נתנו לנו מעט כסף ואמרו שאנחנו חופשיים ללכת ולנסוע לאן שאנחנו חפצים, ברכבת ובאוטובוס, ללא תשלום.

קיבלו אותנו שם מאוד יפה, ובזמן שהמתנו שהאוכל שהכינו לנו יהיה מוכן, הצ'כים הגויים שמעו שהגיעו לעיר אנשים שחזרו מהמלחמה, ניגשו אלינו עם תמונות יקיריהם ושאלו אם ראינו או שמענו עליהם. כשראו איך אנחנו נראים, הוציאו מכיסיהם את תלושי המזון שלהם ואפילו כסף, ונתנו לנו. אחרי המתנה של כשעה קראו לנו והכניסו אותנו למסעדת המלון. התיישבנו ליד שולחן שהיה בו מקום לארבעה אנשים ועליו מפה לבנה, צלחות וסכום. כל כך מוזר היה לנו לשבת ליד שולחן ולסעוד כדרך כל אדם. שכחנו שקיים דבר כזה. הגישו לנו את האוכל ואנחנו, נבוכים ומרוגשים מאוד, אכלנו כשדמעות בעינינו ומחנק בגרונו.

התוכנית שלנו הייתה לחזור כמה שיותר מהר הביתה. אחרי הארוחה, חיפשנו רכבת שפניה לפראג, שתקרב אותנו ליעד שלנו. בהגיענו אל התחנה המתאימה, בדיוק עמדה לצאת משם חשמלית לתחנת הרכבת. החשמלית הייתה מלאה באנשים, הצלחנו להידחק ולעלות עליה ולהיכנס. עברנו מקרון לקרון, עד שהגענו לקרון שנראה לנו פנוי, והתברר כקרון דואר. נכנסנו פנימה וישבנו לנו עם עוד צ'כי אחד. מאחר שעדיין שלשלת,

לעיתים קרובות במהלך הנסיעה היה עליי לעשות את צרכיי, אבל בקרון לא היו שירותים, אז החזקתי את עצמי ככל שיכולתי, עד שפתחתי את דלת הקרון ועשיתי את צרכיי לחוץ.

נסענו עד שהגענו לגשר שהופצץ, מעל נהר. החשמלית נעצרה ונאלצנו לרדת ממנה ולחצות את הגשר ברגל. בצד השני חיכתה הרכבת לפראג. תוך כדי ההליכה הקצרה הזו, מהחשמלית אל הרכבת, פגשנו בנשים צ'כיות שהתעניינו מאיפה אנחנו ומה קרה לנו. סיפרנו מה עוללו לנו הגרמנים במלחמה. אחת הנשים כל כך התרגשה והתרגזה ממה שעוללו לנו הגרמנים, שתפסה איזה מקל שהיה שם, היא רצה לכיוון שבויי מלחמה גרמנים שעבדו בתיקון הגשר, תחת שמירה, וצעקה: "כאן מטפלים בכם בכפפות של משי, תראו מה אתם עשיתם! תראו!" עד שהשומרים הרחיקו אותה משם ודחפו אותה שתמשיך ללכת.

פראג, שאחרי מלחמת העולם הראשונה נבחרה לבירת צ'כוסלובקיה, נכבשה על ידי הנאצים וסופחה לגרמניה במהלך מלחמת העולם השנייה. במאי 1945, עם סיום המלחמה, הצבא האדום נכנס וכבש אותה מידי הנאצים. עתה הגענו אליה אנחנו, ולראשונה מאז החלה המלחמה, ראינו חיילים רוסים. הם לא היו אדיבים כמו האמריקאים. לא פחדנו מהם, אבל הם לא מצאו חן בעינינו כל כך ולכן השתדלנו לשמור מהם מרחק.

ליד תחנת הרכבת היה מטבח של הצלב האדום. כל מי שהציג תעודת שחרור מהמחנות קיבל שם אוכל וגם כמה שטרות של קרונה (אחד מהם שמרתי אצלי לאורך כל השנים מאז). אחר כך עלינו על רכבת לברטיסלבה. כשהגענו לשם, ביקרנו במשרד לענייני יהודים, וגם שם קיבלנו מעט כסף. אחר כך חיכינו עד הערב לרכבת שתצא לכודפשט, הונגריה, ובינתיים, הספקנו לשמוע כל מיני סיפורים על החיילים הרוסים והתנהגותם הגסה כלפי האוכלוסייה המקומית. שמענו שהם בוזזים, אונסים נשים, ופוגעים באזרחים בלי רחמנות.

אנחנו ידענו את השפה הרוסית עוד מילדות, כך שהצלחנו לתקשר

ולהסדר איתם. ברכבת לבודפשט ישבנו בתא אחד עם חיילים רוסים, וכשהביאו להם אוכל הם חלקו אותו יחד איתנו.

היה מוזר להגיע לבודפשט, למעלה משנה אחרי שהיינו בה בפעם האחרונה, ואחרי כל מה שעברנו. אבל כשהגענו אליה סופסוף, כבר הרגשנו הרבה יותר בטוחים. הייתה זו עיר שהכרנו עוד לפני המלחמה, עיר שעברנו בה, הכרנו את רחובותיה וגם את האנשים. הגענו לרובע אויפשט והתחלנו לחפש את היהודי שעברנו אצלו בעבר. בית החרושת שלו עדיין עמד על תילו והוא עדיין היה שם. הוא שמח מאוד לראותנו והזמין אותנו להיכנס ולהישאר ללון. הוא סייר איתנו בבית החרושת וראינו שהמלחמה לא פגעה בו. הוא אף הציע: "תוכלו להישאר ולחזור לעבוד כאן". בבוקר למחרת עשו במקום מניין וברכנו את ברכת הגומל. הודינו לו על התמיכה וההצעה ויצאנו להסתובב קצת בעיר.

התחלנו לחפש מכרים ואנשים שהכרנו לפני המלחמה, אבל לא מצאנו איש. הגענו למרכז העיר, ליד בית הכנסת דוהני טמפל, שם שמענו כל מיני סיפורים על מה שעוללו ליהודים, למשל שזרקו יהודים לדנובה. החלטנו להמשיך בדרךנו הביתה ועלינו על רכבת שפניה אל מונקטש.

כעבור יומיים הגענו למונקטש וגילינו עיר ריקה, שונה מאוד מזו שעזבנו לפני למעלה משנה. חיפשנו מכרים מהעבר, אך פגשנו רק מעט מאוד מהם. אני כבר הייתי תשוש לחלוטין, שלשלתי כל מה שאכלתי והחולשה לא אפשרה לי להמשיך בדרך הביתה. גם במונקטש היה מטבח ציבורי שהוקם על ידי הגוינט, להאכלת כל הפליטים שישבו הביתה. המטבח הוקם במבנה שבעבר שימש כתלמוד תורה, והיו בו ספסלים ושולחנות. כל מי שהגיע לשם קיבל ארוחה חמה וכשרה. היו שם בעיקר יהודים. ישבנו שלוש שעות לאכול, אבל אני כבר הייתי כל כך חולה שלא הייתה לי ברירה אלא לראות רופא. היה שם רופא והתור אליו היה ארוך, המון אנשים המתינו ולקח זמן רב עד שהגיע התור שלי. כשהגעתי אליו סופסוף, נשקלתי. המשקל הראה עשרים קילוגרם! קשה להאמין אבל את העובדה הזו אני זוכר היטב. אשפזו

אותי מיד בבית החולים.

לאורך כל התקופה ששהיתי בבית החולים, אכלתי משלושה מטבחים - היה כמובן אוכל ממטבח בית החולים, גם ממטבח ציבורי ליד בית החולים, וממונקטש הביאו לי אוכל כשר. אכלתי כל שעתיים, יום ולילה. הפצועים והחולים ששכבו לידי צחקו ממני, ואמרו שאני כמו עכבר המכרסם כל היום והלילה. מלבד החולים ופצועי המלחמה ששכבו שם, היו גם כאלה שנפצעו תוך כדי נסיעה ברכבת. הרכבות היו מלאות עד אפס מקום ואנשים נתלו על החלונות או על גגות הקרונות, וכשהרכבות נכנסו למנהרות, הם נפגעו. בינתיים, ברוך ובנימין המשיכו בדרכם לקאלניק בלעדיי. הם הגיעו לשם בסוף יוני או תחילת יולי. כשהלכו לראות מה נשאר מהבית שלנו מצאו שם הרס רב. ארבעה קירות ריקים, בית פרוץ שכל תכולתו נבזזה. הם מצאו בפנים רק תמונה ישנה וכתובה. זה כל מה שנשאר מחיים שלמים של משפחה.

מלבד ברוך ובנימין היו עוד כשנים עשר בחורים שחזרו לקאלניק אחרי המלחמה, והם החליטו לגור כולם יחד, באחד מבתי הכפר שהיה יחסית מסודר ולא הרוס. היה זה ביתו של אלי ויינברגר, שבעבר היה החלבן של קאלניק. אחיו של אלי, יוניס (יונתן) ויינברגר, הזמין אותם לגור שם. בתוך הבית גר גיסו של יוניס, ובמתכן גרו ברוך, בנימין ויתר הבחורים, במקום שכל אחד מהם סידר לעצמו בין ערמות הקש. הם ניהלו מטבח משותף, אפו לחם ובישלו לעצמם.

שניים מהבחורים בחבורה זו היו האחים קליינברגר, שהגיעו לכפר כמה חודשים לפני כן, עוד בדצמבר, ויחד עם עוד שותפים קנו בהמות, שחטו אותן, הכינו נקניק ומכרו. כל מי שחזר לכפר מאז היה מגיע לשם, מקבל אוכל ומצטרף לחבורה. היו ביניהם גם כאלה שהיו פרטיזנים וכן משוחררי הצבא ההונגרי. כולם הגיעו כדי לקבל אוכל ולחיות בצוותא.

באחד הימים, כשהלכו לקנות מצרכים במונקטש, שמעו הבחורים שקבוצת יהודים מתארגנת לנסוע לארץ ישראל. כדי להירשם ולהצטרף

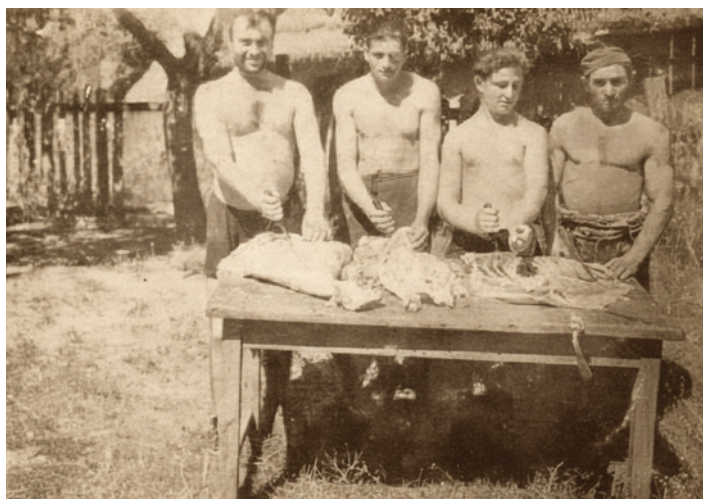
לקבוצה, נאמר להם, יהיה עליהם להגיע לבוקרשט שברומניה. בניומין וברוך החליטו לעשת זאת.

כדי להגיע לבוקרשט היה עליהם לעבור תחילה את הגבול עם רומניה. הדרך לשם הייתה ארוכה וקשה, משום שלמרות שכל הגבולות היו פתוחים לאחר המלחמה וניתן היה לעבור בחופשיות בין מדינות, רכבת לרומניה לא עברה באזור. הם נסעו עד לגבול רומניה, ואז הלכו כל הלילה בהרי הקרפטים מצד אחד לשני, מקרפטו-אוקראינה לסאטמר שבקרפטו-רומניה, שם נאמר להם שבבוקרשט מסייעים לפליטים. כל אחד מהם קיבל חליפה וסכום של 125,000 ליי. בסכום הזה הם קנו לעצמם אוכל, לא הרבה, כיוון ששווי המטבע היה נמוך מאוד, ולחמנייה למשל, עלתה מאה ליי. ובכל זאת, את טעמן המיוחד של החלות שקנו יזכור ברוך במשך כל ימי חייו, וכך גם את טעם הממליגה שאכלו - דייסת קמח תירס וחלב.

מסאטמר נסעו לבוקרשט ברכבת. הרכבת הייתה מלאה עד אפס מקום, ואת כל הנסיעה הם העבירו בעמידה על המדרגות. היו על הרכבת גם חיילים יהודים מהצבא הרוסי, שרצו לברוח מהצבא ולעלות לארץ ישראל. לבסוף הגיעו לבוקרשט, קיבלו בה קצת כסף, והמתינו עד שאחלים, אשתחרר מבית החולים ואצטרף אליהם. הם לא רצו להירשם בלעדיי להפלגה היוצאת מנמל קונסטנצה לארץ ישראל, וכך, אחרי כמה שבועות של המתנה, החליטו לחזור לקאלניק.

בינתיים, לאחר שלושה שבועות של אשפוז, אני השתחררתי מבית החולים. פניי היו לכיוון אחד - הביתה לקאלניק. כדי להגיע לשם, היה עליי לעבור את נהר הלאוטריצה. מעל הנהר היה גשר ולידו מעין חנייה של עגלות. המתנתי בצד הגשר כדי לתפוס טרמפ לכיוון קאלניק, כשחייל רוסי שעשה פטרול על הגשר הבחין בי פתאום. "שב פה!" הוא קרא אליי, ואני לא כל כך אהבתי את הטון שלו, שעורר בי תחושה לא נוחה. חשבתי לעצמי שאני חייב להסתלק משם, וכשהוא התרחק לכיוון השני של הגשר, קמתי והתחלתי ללכת בכיוון הנגדי, לכיוון מונקטש. כשכבר הייתי די רחוק

מהגשר הוא שוב קרא לעברי והתחיל לצעוק עליי שאחזור. עשיתי את עצמי לא שומע והמשכתי ללכת, אבל אנשים ששמעו את הצעקות שלו לעברי סימנו לי ועצרו אותי "הוא קורא לך". לא הייתה לי ברירה. חזרתי אליהם. החייל הושיב אותי בצד השני של הגשר, מה שהתברר כטוב יותר עבורי, משום שכשחזר לעשות את הפטרול שלו - הפעם לכיוון מונקטש - קמתי וברחתי לו. בקרבת הגשר היה מחסן עצים גדול, מוקף בגדר עצים בגובה כשני מטר, ומאחוריו שדה תירס גבוה. טיפסתי על הגדר, ירדתי מהצד השני והתחלתי ללכת בתוך השדה, בתקווה שאצליח להסתתר שם מהחייל הרוסי. תוך כדי הליכה, שמעתי שהוא צועק ורץ אחריי והתחלתי לרוץ גם אני, בתוך השדה. רצתי מרחק יחסית גדול, עד שיצאתי מצידו השני של השדה ולנגד עיניי ראיתי כביש. החייל כנראה התייאש ממני וחזר לעמדה שלו. על הכביש עברה עגלה ואני תפסתי עליה טרמפ. בעל העגלה סיפר לי שהחיילים הרוסים בוזזים מכל אחד כל מה שניתן - כסף, וגם בגדים ושעונים שהם מוכרים - הכול כדי לקנות וודקה. כנראה שהחייל ההוא חמד את הבגדים החדשים שהיו לי. אחרי זמן מה של נסיעה הודיתי לאיש, ירדתי מהעגלה והמשכתי ברגל עד לקאלניק.

הבחורים שחזרו מהמחנות לקאלניק מכינים נקניק. ברוך שני מימין, לפניו משה ויינברגר ויענקל אחרי. אוגוסט 1947.

פרק 17 | זכות קיום לעולם

כשהגעתי לקאלניק כבר הייתה שעת אחר צהריים. עם כניסתי לכפר פגשתי את אברהם סלומון, חבר שלמד איתי בבית הספר. הייתה שמחה גדולה במפגש שלנו. התעניינתי מי כבר חזר לקאלניק, ואברהם סיפר שהגיעו כמה בחורים וכי הם לא גרים בבתים שלהם אלא כולם יחד, כקבוצה, אצל ר' יהודה גוטסמן. הוא הציע שאלך גם אני לשם. בדרך לשם ראו אותי כמה מהגויים המקומיים, ואמרו לי, ספק בתימהון, ספק בשאלה: "אתה חזרת?!"

כשהגעתי לבית של ר' יהודה גוטסמן, פגשתי את הבחורים והבנתי מהם שהאחים שלי נמצאים ברומניה. ראיתי כמה מעטים אנחנו, מי שחזרו, וכמה רבים מי שאינם. הצטרפתי אליהם לאכילת נקניק אצל האחים קליינברג, שהם כולם עזרו בהכנתו. גם אם רציתי, לא יכולתי לעזור להם, כי לא היה לי כוח לסובב את המטחנה.

כך עברו להם הימים, בינתיים אחיי חזרו מרומניה, וכולנו היינו עסוקים בענייני הישרדות בלבד - באוכל ובמקום לישון בו, עד שבאחד הימים הגיע ר' יעקב-לייב, שאשתו הייתה בת דודה של אמי, והתחיל לנאום בפני כולם: "אנחנו צריכים לעלות לארץ ישראל, אירופה הקיאה אותנו, אין לנו מה לחפש כאן". אחרי שסיים את דבריו, אמרתי לו בידיש: "בארץ ישראל צריכים לעבוד, לי כבר אין כוח לעבוד, אני, את שק העצמות שלי אשאיר כאן". יעקב-לייב שמע והלך לדרכו, אבל הגורל, בדרכו המתעתעת, הביא

לכך שלימים הוא הגיע לארצות הברית והשאיר את עצמותיו שם. אני, לעומת זאת, הגעתי לארץ ישראל ועבדתי קשה כל חיי כמושבניק.

אבל אני מקדים את המאוחר. כעת היה קיץ 1945, ואני כבר הייתי חלק מ"תעשיית הנקניק". כולנו עבדנו במשך קיץ זה בפירוק הבשר, בטחינתו ובהכנת הנקניק למכירה. חודש אלול הגיע ואיתו תקופת החגים. עבודנו הייתה זו התקופה הקדושה ביותר מכל ימות השנה, והאווירה הזו גרמה לנו לטלטלה רוחנית. זכרנו איך, בעבר הלא רחוק, הייתה האווירה בבית ובכפר בזמן הסליחות. איך קמנו מוקדם בכל בוקר לתפילה, ואת התחושה של ראה וקדושה שקיננה בנו לקראת "הימים הנוראים".

עתה, לפני ראש השנה תש"ו, 1945, עלו בראשינו מחשבות בדבר המקום אליו התדרדרנו. הרגשנו שעלינו לעשות משהו. היינו קבוצה של כשנים עשר או חמישה עשר בחורים, והתארגנו באחד הבתים לתפילה. היינו די בחורים עבור "מניין", אך לא היה לנו ספר תורה לשבת ולא שופר לחג. בניומין התנדב לנסוע למונקטש ולהביא משם ספר תורה ושופר.

אחר כך, ב"מניין" שהקמנו, בניומין שימש כבעל תפילה ובעל קורא. כשחזרנו מתפילת השבת, בא מולנו שכננו הגוי, משה-בייסה. כשהבין שחזרנו מתפילה, כרע ברך לפנינו, הצמיד ידיו זו לזו ולחזהו ואמר "תודה לא-ל שאתם חוזרתם להתפלל, כי כשחזרתם לפה וראיתי שאינכם שומרים כלום, הייתי בטוח שאין קיום לעולם. עכשיו, כשחזרתם להתפלל, אני בטוח שיש לעולם זכות להתקיים". אלה היו דבריו של הזקן הגוי למראה הבחורים היהודים הצעירים החוזרים מתפילה. כך חזרנו לשורשים, למנהגים ולדרך בה חונכנו בעבר, לאט לאט וכל אחד בדרכו.

האנטישמיות לא פחתה לאחר המלחמה ותבוסת הנאצים. המקרה של אלתר שפיגל מהכפר שלנו היה דוגמה בולטת לכך. אלתר שפיגל, בעל טחנת קמח, היה מבוגר מאיתנו ונישא עוד לפני המלחמה. באחד הימים החליט לבקר בבית חמיו שבכפר, ובתוך כל הבלגן שראה בבית שנבזז, מצא גם פנקס קטן ובו רשימות של גויים ויהודים ששיתפו פעולה עם

הנאצים בתקופת המלחמה. השמועה הייתה, שגם משפחת קליינברגר הייתה ברשימה, שכן כל בני המשפחה הזו נותרו בחיים. היו שאמרו שאבי המשפחה, סנדר קליינברגר, הרגיע את תושבי הכפר שלא יתקוממו ויתמדרו, ושכנע אותם שלוקחים את כולם למחנות עבודה ואחר כך הם יחזרו הביתה והכול יהיה בסדר. כך או אחרת, שפיגל תלש את הדף בו צוין שמה של משפחת קליינברגר, ולמחרת נסע למונקטש כדי למסור את הפנקס לשלטונות הרוסים.

כעבור מספר שבועות הגיעו כוחות המשטרה הרוסית לטחנת הקמח של אלתר שפיגל ועשו שם מהומה גדולה, הם צעקו ודחפו את העובדים, ולקחו את אלתר שפיגל כדי שיראה להם היכן גרים הגויים ששיתפו פעולה עם הנאצים. כל זה היה כנראה מבויס, כדי שמסכיב לא יחשדו שהוא למעשה מסר מיוזמתו מידע לרוסים. באותו היום כל הגויים נעלמו מהאזור וחשד גדול נפל על אלתר שפיגל. הוא חשש לחייו ולכן החליט שלא ללון במקום אחד, אלא לעבור ממקום למקום לעיתים קרובות. ערב אחד ישב עם חבריו, וגויים שהשתכרו הזמינו אותו לצאת איתם החוצה. הוא התחיל לחשוש והבין שעליו לברוח. הוא הצליח לחמוק מהם והסתתר כל הלילה בערמות חציר בשדה. השיכורים חיפשו אותו ולא מצאו. אבל שפיגל ידע כי עליו לפעול, שכן יומיים לפני כן, בערב של שיכרות, רצחו הגויים את חברו ישראל. הוא החליט לעזוב את קאלניק, עבר למונקטש, ואחר כך נסע לישראל.

אחרי ראש השנה החלו לחזור לכפר גם נשים ונערות שהשתחררו מהמחנות. כך זוגות חדשים התחילו להתהוות. בניומין היה כותב עבורם את הכתובות לפי נוסח הכתובה שנמצאה בביתנו ואף ערך את החופות של חברינו. לפעמים גם הוזמן לערוך חופות מחוץ לכפר, והיה נאסף למקום החתונה על עגלה וסוס.

אחת מהנשים ששבו לכפר הייתה אשתו של אותו ישראל שנרצח על ידי הגויים. היא נחרדה לשמוע שבעלה שרר את המחנות ולבסוף נרצח דווקא

בבית. היא סיפרה שחזרה מאושוויץ, ושיחד איתה חזרו גם דודתה ושתי בנותיה של הדודה - רצי (ריצה) ופייגא, ושהן מתגוררות כולן אצל דודתה ברסריגב שליד מונקטש. בניומין נזכר שפעם, לפני המלחמה, הוא פגש ברצי, והחליט ללכת ולפגוש אותה שוב. ואמנם, הוא הלך לכפר שלה, הם נפגשו וטיילו לאורך הלאוטריצה, העלו זיכרונות מהימים שלפני המלחמה, דיברו מעט על מה שעבר עליהם ושוחחו על ההורים. התברר שאבא שלנו, שמואל, ואבא של רצי, שלמה, למדו יחד באותה הישיבה והיו חברים טובים. פעם אמרו זה לזה - לך יש בן, ולי נולדה בת, יום אחד נדאג שיתחתנו זה עם זה.

בניומין שהה בבית הדודה של רצי, כששמע שהגבולות בין זקרפטיה לסלובקיה עומדים להיסגר ולא יהיה עוד מעבר חופשי בין האזורים, אלא עם מסמכים ורישיונות מתאימים. הוא ורצי נסעו לאוז'הורוד כדי להוציא מסמכים ואישורי עבודה בצ'כיה ובאוקטובר נסעו למונקטש יחד עם אחותה של רצי ובת דודה נוספת ובעלה. שם נפגשתי איתם וליוויתי אותם עד לצ'ופ. בניומין ביקש שאצטרף אליהם ויחד נמשיך לצ'כיה, אבל לא רציתי להשאיר את ברוך לבדו וחזרתי הביתה לקאלניק.

אחר כך, ממוסט שבצ'כיה, בניומין שלח לברוך ולי מברק ובו ביקש שנצטרף אליהם, אבל בשלב הזה הגבולות כבר נסגרו ולנו לא היו המסמכים המתאימים כדי לחצות אותם ולהצטרף אליהם. חיפשנו כל מיני דרכים לעבור את הגבול. שמענו על אנשים שהצליחו לעשות זאת בעזרת מבריחי גבול והתעניינו מי יוכל לעזור, שיעלה כמה שיעלה, העיקר לחבור לבניומין בצ'כיה ולהיות שוב יחד.

ואז, באחד הימים התגלגלה לפתחנו הזדמנות פז. בכפר התקימה חתונה, ואחד מהאורחים היה סוחר יהודי אמיד מצ'כיה. חשבתי שכמו שהגיע מצ'כיה, כך גם יחזור, ושנחנו שנינו, ברוך ואני, נצטרף אליו ונגיע עד לבניומין. אך תוכניות לחוד ומציאות לחוד. כשהיהודי שמע את הרעיון שלי, אמר לי: "יש גוי אחד שמעביר אותי, ויש אצלו מקום לעוד שני אנשים".

שמחתי מאוד, שני מקומות - לי ולברוך, נהדר. התארגנו לערב המיוחד ובאנו למקום המפגש עם המבריה ופתאום שמענו דבר אחר. "נכון, היה לי מקום לשניים, אך לצערי מקום אחד תפוס על ידי בחורה בשם לאה, שאחותה גרה בצ'כיה. אני יכול לקחת רק אחד מכם איתי". לפתע נוצרה בעיה קשה. איך אפשר שנפרד? איך? "לך אתה!" אמרתי מיד לברוך, והוא השיב "לא, לך אתה. אתה חולה, עדיין לא הבראת במאה אחוז. אתה הולך, אני אבוא אחר כך".

ההחלטה הייתה קשה מאוד ולא היה הרבה זמן להחליט. עברנו תקופה קשה והזוויה יחד, היינו כל הזמן ביחד, ומעולם, למעט השבועות בהם אושפזתי, לא נפרדנו. בתקופה הכי קשה בחיינו חלקנו כל פירור אוכל שהשגנו ודאגנו זה לזה, ועכשיו היה עלינו להחליט על פרידה, מי הולך ומי נשאר מאחור? לבסוף, נפלה ההחלטה. בשל מצבי הבריאותי, ברוך המשיך להתעקש שאסע, ואני הסכמתי, בתנאי שברוך ימשיך לעשות כל מאמץ כדי לחבור אלינו בהמשך. השארתי לו את כספנו למעט הסכום שהיה עליי לשלם למבריה ונפרדנו. מעולם לא חלמתי שהפרידה מברוך תהיה ארוכה כל כך.

היה זה סוף דצמבר 1945, ואני נסעתי יחד עם הסוחר היהודי לסרדנה, ומשם לאוזה'הורוד, שם נשארנו ללון. בעיר היה יום שוק, במהלכו מגיעים כל הכפריים והסוחרים לקנות בדוכנים, ובערב חוזרים לבתיהם. באוזה'הורוד פגש אותנו המבריה הגוי, והביא לנו בגדים כך שנראה כמו הכפריים החוזרים בערב הביתה מן השוק אל הכפר שלו, לקארט. הכפר שכן ליד הגבול, ולא כל אחד יכול להגיע אליו - כוחות משמר הגבול הרוסי שמרו על הדרך. עתה, בתוך קבוצת הכפריים החוזרים לכפר מן השוק, היינו גם אנחנו. הלילה היה חשוך מאוד והצלחנו להגיע אל הכפר. הגוי הכין לנו אוכל ומקום לינה ברפת, שם שילמנו לו מחצית מסכום ההברחה. הוא פירט בפנינו את המשך התוכנית: הוא יעביר אותנו לגוי שנמצא בצד השני של הגבול, בסלובקיה, שם יישאר ללון ואז יחזור בחזרה. המבריה השני יעביר

אותנו לכפר אחד, ומשם כבר נמשיך בכוחות עצמנו. וכך היה. יצאנו לדרך, והגוי הזהיר אותנו "אף מילה!" שכן אנחנו חוצים את הגבול. היה קר, ומושלג מעט. הכול היה קפוא. חצינו את הגבול והגענו אל הגוי השני, שהכניס אותנו אליו הביתה, שם קיבלנו ארוחה חמה. היינו קפואים. נשארנו ללון בביתו, שילמנו את היתרה, ולמחרת בבוקר הוא העביר אותנו דרך שדות, במקום שבו נהר האו' היה קפוא. היה זה קיצור דרך, ולא דרך גשר, על מנת שאף אחד לא יבחין בנו. כך הגענו בשבת של סוף דצמבר לקאפושייין, עיירה ובה קהילה יהודית קטנה. הוא לקח אותנו לדירה ואנחנו חיכינו לדיריה שיחזרו מבית הכנסת, אכלנו איתם, ואחר כך המשכנו לבית הכנסת, שם לנו במהלך הלילה.

ביום ראשון יצאנו שוב לדרך - עברנו בקושיצה ובפראג ומשם הגענו לקרלסבאד (צ'כית: קרלובי וארי), היעד של הסוחר היהודי. משם, המשכתי בכוחות עצמי למוסט, עד לכתובת שהופיעה במברק ששלח בניומין, אליה הגעתי בבוקר יום שני.

במוסט ניסיתי להירשם כאזרח מקומי, אך תאריך הרישום עבר, וכעת, עם כניסת השנה החדשה, 1946, המשרדים היו סגורים והיה עליי להמתין. כאשר סופסוף התאפשר הרישום, נרשמתי כאזרח חוץ, וניתנה לי אשרת שהייה למשך חודש ימים בלבד - עד סוף פברואר. בינתיים מצאתי לי עבודה.

חודש פברואר עמד להסתיים, ובניומין ורצי קבעו להינשא זה לזו ביום ראשון, השלושה במרץ 1946. ביום שישי, האחד במרץ, הגיע אליי צו, בידי המשטרה הצ'כית, לפיו עליי להירשם במרשם התושבים למחרת, ביום שבת, השניים במרץ.

כשבוקר יום שבת הגיע, התייצבתי כנדרש. המקום היה מלא אנשים, וכשהתחלתי להתעניין, התברר לי שכולם באותה הצרה כמוני. הייתה שם שמירה, כדי לוודא שכל מי שנכנס לא יוכל לצאת, אלא אם קיבל אישור כי נרשם כחוק. לפי שם משפחתי, ויס, המתחיל באות V, נגזר עליי להיות בין האחרונים בתור.

ישבתי והתבוננתי במתרחש עם כל אלה שלפניי. ראיתי שמחזירים את כולם להיכן שבאו, אף אחד מהם לא יצא מהמקום. קמתי וניגשתי אל הרשם הצ'כי, בניסיון לעקוף את הפקיד, ובצ'כית רהוטה ביקשתי שירשום אותי כדי שאוכל להישאר בצ'כיה. "אל תדאג", הוא השיב, "לפי הצ'כית שאתה מדבר, אתה כמוני, אין לך מה לדאוג, ישאירו אותך כאן". "תרשום אותי", התחננתי בפניו, אך הוא בשלו, "אל תדאג, אתה תישאר". לבסוף הגיע תורי וניגשתי אל הפקיד. כששאל אותי לסיבת רצוני להישאר בצ'כיה, עניתי שבמקום הולדתי אין לי אף אחד, "אין לי שם כלום, לא נשארה לי משפחה ולא בית לחזור אליו, כאן יש לי אח". זה לא הרשים את הפקיד. "אתה תקבל שם הכול!" הוא אמר ורשם שעליי לחזור הביתה. "מחר בבוקר יבואו לקחת אותך", הוא הוסיף.

חזרתי למקום המגורים שלנו וסיפרתי לכולם מה נגזר עליי. אמרתי שלמחרת בבוקר, יום החתונה של בניומין ורצי, אלך לתחנת הרכבת כדי לראות אם הגיעו אורחים ולהביאם לחתונה. "אם יבואו שוטרים רוסים לחפש אותי", אמרתי, "תגידו להם שנסעתי לפראג". ואמנם, למחרת בבוקר נסעתי לתחנת הרכבת, אבל אף אורח לא הגיע. כשחזרתי בחזרה לכתובתנו, ראיתי שבצד השני של המדרכה עומד השוטר שמסר לי ביום שישי את צו ההתייצבות, ולצידו עוד קצין רוסי. כפי שזיהיתי אותו, גם השוטר זיהה אותי, אבל אותת לי, כאילו אומר "תמשיך ללכת". ואכן, במקום לעלות לדירה, המשכתי ללכת. הסתובבתי מתחת לדירה וקראתי לבניומין, שכנראה שמע או ראה אותי מהקומה השנייה. הוא ירד לקראתי ואמר, "אל תעלה, היו כאן אנשים שבאו לחפש אותך, הם אמרו שיבואו שוב".

לא היה לי איפה להיות, אז הלכתי לדירה של חבר ונשארתי שם במשך כל אחר הצהריים. בערב הגעתי לחתונה של בניומין ורצי, ומשם נסעתי בלילה לקרלסבאד, עם אורחים שהגיעו משם. בקרלסבאד היו לי קרובי משפחה רחוקים והם ניסו לעזור לי ללא הצלחה, אז דרך עיירת גבול סמוכה עברתי את הגבול לגרמניה, והגעתי למינכן.

בניומין ורצי כזוג צעיר, פראג.

בניומין ורצי ביום חתונתם.
3.3.1946, ראש חודש אדר ב', מוסט, צ'כיה.

בניומין, שהתגורר עם רצי במוסט, עבד בחנות כלבו סיטונאית. הוא היה איש האספקה האחראי על אספקת מצרכים כגון סוכר, קמח, שתייה חריפה ועוד. שם הוא למד מגוי יוגוסלבי כיצד להכין הרינג כבוש בחומץ. הם היו מכינים כמויות של הרינג כבוש בחביות, ומספקים לחנויות שהזמינו מראש. רצי התקבלה לעבודה כתופרת בחנות בגדים מרשת החנויות "רולני" שסיפקה בגדים להרבה חנויות אחרות. אט אט התקדמו והיה בידם לעזוב את מוסט ולעבור לגור בטאפליצה שאנוב. שם, בתשעה במאי 1948, הפכו לראשונה להורים כשנולד בנם הבכור: שלמה-יוסף, אשר קיבל את שמו על שם אביה של רצי.

בינתיים, במינכן, מצאתי לי חברים והצטרפתי לקבוצה מתנועת הנוער בית"ר, שהתגבשה במטרה לעלות לארץ ישראל. היינו צעירים חדורי מוטיבציה, בתנועת בית"ר לימדו אותנו ציונות, היסטוריה עברית ועוד. היינו שותפים להתלוצכות למען הקמת מדינה ליהודים. למדנו את תורת ז'בוטינסקי והלכנו בדרכו בכוונות להגשים את חלום הקמת מדינה עברית. היתה התארגנות לעלות לארץ. כחבר בתנועת בית"ר הייתי תחת שם בדוי שניתן לי - הרש אברמוביץ - והתחלתי את מסעי לארץ ישראל. הוא החל במסע רגלי בהרי האלפים שבין אוסטריה ואיטליה, שם חבריי ואני נתפסנו על ידי השלטונות האיטלקים כשניסינו לחצות את הגבול ללא אישורים. ישבנו בכלא האיטלקי, ורק אחרי התערבות בכירי הממשל האיטלקי לצד

התערבות בכירי הארגון שלנו, שוחררנו והמשכנו את דרכנו לעיר הנמל נאפולי, ממנה יצאה האונייה "קסרטה" לחופי ארץ ישראל, ואני עליה. היה זה בדצמבר 1948 כשהגעתי לנמל חיפה במדינת ישראל הצעירה. משם, נלקחתי ישירות למחנה העולים בית ליד. כעבור כשנה היה לי העונג לשרת כחייל בצבא העם היהודי וללבוש מדי חייל יהודי, המשרת בגאווה בצבא ההגנה לישראל. שובצתי כטבח בשלישות רמת גן. במשך כשנתיים וחצי שירתי את המדינה היהודית, הצעירה והחדשה. הייתה זו תקופה נהדרת וטובה עבורי, הייתי גאה לשרת את המדינה שכל כך חלמנו שתקום. הכול בארץ היה חדש עבורי, ממזג האוויר ועד האוכל שהיה שונה לחלוטין מכל מה שהכרתי. לא היה לי אף אחד בישראל, אבל חבריי היו לי למשפחה.

בצ'כיה, שמחו בניומין ורצי, כמו כל היהודים, כשנוגע להם על הקמת מדינת היהודים אחרי אלפיים שנות גלות. ממשלת צ'כיה תמכה בהקמת המדינה היהודית בהצבעתה באו"ם, וכשהוכרזה הקמת המדינה וישראל הותקפה על ידי צבאות ערב, צ'כיה אף חוקקה חוק שאִפשר ליהודים בגיל גיוס להתגייס ולשרת בצבא הישראלי במקום בצבא הצ'כי. החוק הזה עודד רבים מהיהודים להתנדב ולהתגייס ל"הגנה", וכך עשה גם בניומין. משעשה זאת, עברו רצי ובנם התינוק שלמה להתגורר עם אשת חברו של בניומין, עד שתסתיים ההכשרה מטעם ההגנה.

בהגנה, בניומין עבר אימונים מפרכים על ידי מדריכים דוברי עברית, שבמסגרתם היו גם לימודי השפה העברית. הוא ושאר הבחורים שהתגייסו עימו למדו והתאמנו במשך שלושה חודשים רצופים, ובסיום ההכשרה נערך להם תרגיל גדול שבסופו מסדר סיום. פרטיהם נרשמו ואמרו להם להמתין עד שיעלו אותם לארץ.

כעת החלה תקופת המתנה ממושכת. בניומין ורצי קנו שני ארגזים

גדולים, ארזו שם את חפציהם המעטים וחיכו להוראות הבאות. ההמתנה נמשכה ונמשכה והם חיו על מזוודותיהם, הכול היה ארוז ומוכן ומדי יום הם חיכו לערכון. מזג האוויר החל להשתנות, מסתיו לחורף, ונעשה קר. יום אחד הגיעו לביתם עובדי מכס, בדקו את הארגזים שלהם וחתמו אותם בפלומבה. מעתה אסור היה להם לפתוח את הארגזים. בינתיים הם קיבלו מברק שהודיע להם על עיכוב ביציאה לארץ ישראל. היה זה כבר ינואר 1949 והם עוד המתינו. נעשה קר יותר, ולא היה במה להתכסות או לחמם את הבית, שכן הכול היה ארוז בארגזים החתומים. שכנים טובים הביאו להם פחם לחימום הבית, אוכל ושמיות להתכסות בהן.

והנה, באחד מימי ינואר, הגיע הרגע המיוחל. היה זה בוקר יום שני והם יצאו לדרך, כשהתחנה הראשונה היא רכבת לאיטליה. בניומין ביקש מהמעסיק שלו שיעזור לו בהבאת הציוד לתחנת הרכבת, וזה שלח פועלים ומשאית שבעזרתם הועמסו הארגזים והמזוודות על הרכבת. אחר כך, בנמל נאפולי עלו בניומין והמשפחה על אוניית משא שהוסבה לאוניית נוסעים, אם כי לימים התברר כי לא היו בה רק נוסעים, אלא גם נשק שהגיע לגדרה ומשם לקיבוץ חצור. המדינה הצעירה הייתה במלחמה והייתה זקוקה לכל עזרה כדי להתקיים ולשרוד.

במשך עשרה ימים הפליגה האונייה, בשיאו של החורף, כשהים סוער וגועש. כל הנוסעים חלו במחלת ים והקיאו את נשמתם בשל טלטולי האונייה על הגלים. בניומין, למרבה המזל, לא סבל כל כך ממחלת ים, ולכן היה בידו לעזור במטבח, לשרת את החברים ולהאכיל אותם. לבסוף, בתשעה בפברואר 1949, כחודשיים אחריי, הגיעו גם בניומין ומשפחתו לארץ ישראל.

בנמל חיפה קיבלו את פניהם שתי בנות דוד שלנו, חיה ופירי, ונתנו להם שתי לירות ישראליות ככסף ראשוני לחייהם החדשים בארץ, אם כי לבניומין היה גם זהב שהביא עימו כדי למכור. מנמל חיפה עלו על רכבת לחרדרה, שם היה מחנה עולים גדול, מלא באוהלים וצריפים. יחד איתם היו

גם בן דודנו אבי, אשתו והילד שלו. בניומין והוא מצאו להם צריף עשוי מפח בגודל שניים וחצי מטר על שני מטר, אותו חלקו שתי המשפחות. הפחון היה קטן כל כך שבקושי נכנסו בתוכו שתי מיטות יחיד.

בניומין ורצי לא אהבו את הצפיפות במחנה, בייחוד משום שבנם שלמה היה חולה. כעבור כשבוע החליטו לחפש להם מקום אחר, ובעקבות חברים, בניומין נסע ליבנה, שם היו בתים רבים שננטשו על ידי בעליהם הערביים שברחו במהלך המלחמה. הוא מצא שם בית בן שני חדרים ומרפסת, ללא מטבח וללא ריהוט. לשם הביא את רצי ואת שלמה הקטן. מאוחר יותר גם בן הדוד ומשפחתו הצטרפו אליהם, וחיו בחדר השני של הבית. הם קיבלו מהסוכנות היהודית שתי מיטות ברזל ומזרנים, ואישור להתגורר שם. במשך שלושה ימים הם לנו בבית ללא ציוד אישי, ורק לאחריהם הגיעו כל הארגזים והציוד מחיפה. עתה יכלו לבשל על הפתיליה שהביאו עמם באונייה, וכך החלו חייהם החדשים בארץ ישראל.

לא היו אלה חיים קלים. הסוכנות היהודית סייעה לבניומין ורצי במציאת עבודה. הם נשלחו לכל מיני מקומות בהם עבדו בעבודות דחק, שמילאו שני ימי עבודה בשבוע. לא היה בזה מספיק כדי להתפרנס, ובניומין, שמעולם לא היה עצלן, חשב וחשב איך יוכל להרוויח עוד כסף. כך הגיע לעבודה במושב בית חנן, אצל יוצאי בולגריה שהיה להם בית אריזה לפירות הדר. היו הרבה פרדסים בסביבה ולכן היה צורך בהרבה פועלים וידיים עובדות. בניומין הגיע לשם מדי יום ובכל לילה היה חוזר הביתה ברגל, עד יבנה. אחר כך, יחד עם עוד חברים שעלו ארצה, שהכיר עוד בצ'כיה, חיפש עוד מקורות פרנסה. כך הגיעו לעבודה בכרמים של גדרה, במרחק שישה ק"מ מיבנה. כשהסבירו לבעל הכרם שקשה הצעידה מיבנה לכרם מדי יום, במיוחד החזרה בערב, אחרי יום עבודה שלם, הוא התחיל לאסוף אותם לעבודה על הטנדר שלו, וגם להחזיר אותם. בינתיים נדרשה גם שמירה על מתקני המים של הפרדסים, בשל פרעות הערבים בסביבה, אז יחד עם חברו אהרון שוורץ, היה בניומין מסייר בפרדסים על זוג אופניים אנגליים שקנו בעשרים ושתיים לירות.

אני, שהתגעגעתי מאוד למשפחה, הייתי מגיע לבקר את בניומין ומשפחתו בשבתות ובחגים, ומביא איתי מה שיכולתי מהמטבח הצה"לי. סופסוף, הייתה לי משפחה.

בשנת 1950 בניומין שמע על התארגנות באזור רחובות, של קבוצת עולים מרומניה, הונגריה וצ'כיה, במטרה להקים בסביבה יישוב דתי של "הפועל המזרחי". הוא הלך להירשם מבלי שידע הרבה פרטים, אבל העובדה שדובר על יישוב דתי משכה אותו. בינתיים גדלה משפחתו, כשנולד בנו השני שמואל (לימים, בשנת 1956, תתרחב משפחתו שוב, כשתיולד הבת אסתר). היישוב החדש, כך התברר, תוכנן לקום במרחק של כשלושה או ארבעה ק"מ בלבד מיבנה. בניומין לקח חלק פעיל בהקמתו ושכנע גם אותי להצטרף ואכן, לאחר שחרורי מצה"ל הצטרפתי ליישוב החדש: בית גמליאל.

בזכות רצי גיסתי, הכרתי את חנה לבית שטיינברג, שבעשרה במרץ 1953 הפכה לאישי. רבקה-רחל, אחותה הבכורה של חנה, שגם היא עלתה לארץ זמן לא רב לפני כן עם בעלה זולי שוורץ, כמשפחה צעירה ועם תינוקת קטנה (דבורה), מצאה מקום מגורים ברחובות, ושם, בביתם, נערכה החתונה שלנו, על ידי רב העיר רחובות, הרב גרז.

כעבור מעט יותר משנה נולדו לנו התאומים שמואל ויצחק (איצו). הימים היו ימי הצנע בישראל, ימים קשים מאוד. שתי אחיותיה של חנה, ומשפחותיהן – רבקה-רחל ובעלה זולי שוורץ, ומאטי ובעלה מיקי גודפרנד, עזבו את הארץ לארצות הברית. אנחנו, כאן בישראל, עמלנו יום ולילה לפרנס את משפחתנו הקטנה בעשר אצבעותינו, על אף המצב הקשה. ב-1958 התרחבה משפחתנו כשנולדה בתנו דבורה.

הסוכנות היהודית סייעה לחברי מושב בית גמליאל בימיו הראשונים ונתנה סוסים ופרות כדי שיוכלו להתפרנס. כך למשל, כל שתי משפחות קיבלו סוס. בניומין ואני חלקנו סוסה אחת, וכשנולד לה סייח, אני נשאתי עם הסוסה ואת הסייח לקח בניומין. כעת היה כל אחד מאיתנו בעל סוס משלו. קיבלנו גם מעט תרנגולות וגידלנו קצת ירקות. היה לנו ממה לחיות. בינתיים גם המשק המשפחתי שלנו במושב המשיך להתפתח, כאשר קנינו פרה ומגידולי ירקות התרחבנו לענף הרפתנות. אחרי הפרה הזו הגיעו עוד פרות עד שבמהלך השנים היה המשק שלנו למשק גדול של כחמישים ראשי בקר, ומאוחר יותר גם פרדס מניב ומטע פקאנים. כך היה גם אצל בניומין, שם המשק המשפחתי התרחב לרפת עם פרות. כולנו עבדנו בחקלאות בשדות ומאוחר יותר עברנו למטע פקאנים. בניומין שילב בין עבודה כמנהל חשבונות במועצה האזורית חבל יבנה ובין עבודה כמושבניק במשק שלו.

אבל עדיין לא הייתה השמחה שלמה. ברוך אחינו עדיין היה בניכר. רחוק מאיתנו.

2

3

5

1

4

1. יוסל באימוני נשק. מרץ 1946, לנצברג, גרמניה.
2. בהכשרה "קִיבוץ בדרך". יוסל שני מימין. 1946, לנצברג, גרמניה.
3. יוסל בהפסקת תפילת שחרית בהכשרה. 1946, לנצברג, גרמניה.
4. יוסל בהפסקת צהריים בהיותו טבח בהכשרה. 1946, לנצברג, גרמניה.
5. "תל חי", מסדר לקראת כינוס בית"ר, יוסל שלישי משמאל, ליד הדגל, אפריל 1946, לנצברג, גרמניה.

1

2

3

4

1. משמר כבוד ליוסף טרומפלדור, זאב ז'בוטינסקי ועולי הגרדום, יוסל מימין. מרץ 1947, היידנהיים, גרמניה.
2. בהכשרה, יוסל במרכז, שורה אחורית. 1946, לנצברג, גרמניה.
3. הפגנה למען מדינה עברית ועלייה חופשית. 1946, לנצברג, גרמניה.
4. סיום קורס סמלים בתנועת האצ"ל, יוסל שני מימין, שורה שנייה מלמטה. אפריל 1947, היידנהיים, גרמניה.

1. יוסל משמאל, שורה שנייה מלמעלה, עם חברים מהקורס בתנועת האצ"ל. היידנהיים, 1947.
2. יוסל שני מימין בשורה הקדמית, מחזיק את מוט השלט בהפגנה למען עלייה חופשית למדינה עברית. היידנהיים, 1947.
- 3,4. יוסל במגבעת לראשו, במעבר בהרי האלפים בין גרמניה ואיטליה במטרה לעלות לארץ. ספטמבר 1948.
5. יוסל שני מימין בשורה השנייה מלמעלה, במרכז, במעבר בהרי האלפים בין גרמניה ואיטליה במטרה לעלות לארץ. ספטמבר 1948.

1

1. יוסל על רקע נוף הרי האלפים בין גרמניה ואיטליה בדרך לארץ. ספטמבר 1948.
2. יוסל כחייל בצבא הגנה לישראל, 1950.
3. בנימין כחייל בצבא הגנה לישראל, 1951.

3

2

N° 820

BIGLIETTO DI PASSAGGIO
(Passage Ticket)

Sulla Nave di bandiera Italiana P/fo CASERTA
in partenza da NAPOLI il 12 DIC 1948 per PALESTINA

Cognome e nome	Età	Posti	Cabina	Cuccetta
<u>ABRAMOWICZ</u>				
<u>Hershel</u>		<u>1</u>		

Posti _____ a L. _____ importo Lit. _____

Tassa imbarco « _____ »

• bagaglio « _____ »

• Portuale « _____ »

passaggio convenuto a parte

Per l'ARMATORE _____

TOTALE Lit. _____

Napoli, 12 DIC 1948

Vedi condizioni a tergo

כרטיס עלייה לארץ תחת השם הבדוי אברמוביץ הירש באוניה מנאפולי לחיפה.

1. מזל טוב, שלמה נולד לבנימין ורצי.
חיים חדשים במשפחה, 1948.
2. יוסל וחנה בחתונתם, יחד עם בנימין
ורצי והאחיין שלמה. מרץ 1953.
3. יוסל וחנה בחתונתם יחד עם חברים של
יוסל מהצבא.

פרק 19 | חף מפשע

בזמן שבניומין ואני העברנו את ימינו בצ'כיה ובהמשך התחלנו את חיינו במדינה היהודית החדשה, גורלו של ברוך אחינו התגלגל באופן שונה לחלוטין.

אחרי שהצלחתי לברוח לצ'כיה, ברוך פעל כפי שהבטיח לי, והמשיך לחפש אחר דרכי מילוט שיאפשרו לו לעבור את הגבול ולהתאחד איתנו בצ'כיה. בינתיים המשיך לעבוד אצל יוניס ויינברגר ואשתו מלכה, שנשארו גם הם בקאלניק. כששמע שיש מבריחי גבול במונקטש, נסע לשם וחיפש את האנשים ששמע עליהם, ללא הצלחה. היה סיכון בחיפוש אחר מבריחים, שכן היו מקרים בהם פיתו יהודים שביקשו שיבריחו אותם מעבר לגבול, אבל אז לקחו את כספם ורצחו אותם מבלי שמישהו ידע מה עלה בגורלם. יהודים אלה פשוט נעלמו וזהו.

לאחר שלא עלה בידו למצוא מי שיבריח אותו, ברוך חזר לקאלניק. הזמן חלף לו וגם הדחף לברוח נרגע. הוא המשיך בחייו ועשה נקניק, עד שבשלב מסוים, משום שפעל להשגת מסמכים שיאפשרו גם לו לעלות לישראל, נודע לרשויות שהוא חי וקיים. וכך, בהיותו בן תשע עשרה, הגיל המתאים לגיוס לצבא הרוסי, הוא קיבל צו גיוס.

בעשרים ושבעה באוקטובר 1947, בהיותו כמעט בן עשרים, ברוך גויס לצבא הרוסי. הוא התבקש למלא שאלון הנוגע לפרטיו האישיים, לרבות השכלתו, וציין שיש מאחוריו שמונה שנות לימוד בבית ספר ובישיבה. אחר

כך נשלח לקורס נהיגה, יחד עם עוד עשרים וארבעה בחורים אחרים. במהלך הקורס התבקש כל אחד לכתוב את הביוגרפיה שלו, והיות שברוך לא שלט היטב בשפה הרוסית (לאור חילופי השלטון התכופים במקום הולדתנו שהובילו לשינויים תכופים גם בשפות הלימוד בבית הספר), הוא ביקש מהסמל שלו שירשום עבורו את הדברים. הוא פירט בפני הסמל את קורות חייו, סיפר שגדל בקאלניק לפני המלחמה, שבמהלך המלחמה שהה במחנה ריכוז ושבסוף המלחמה שיחררו האמריקאים את האסירים. הוא סיפר שיש לו עוד שני אחים ששרדו אך נותק הקשר שלו עימם. הסמל המשיך ושאל שאלות נוספות ורשם את תשובותיו של ברוך עליהן.

כעבור שישה חודשים הסתיים הקורס, וברוך הוצב כנהג משאית בעיר דניפרו שבמחוז דנייפרופטרובסק שבאוקראינה, באזור נהר הדנייפר. היה זה קיץ, ברוך שימש כנהג משאית במחנה הסמוך לעיר, ותפקידו היה להסיע חיילים וציוד צבאי מהעיר אל המחנות ביערות הסמוכים, בהם התקיימו אימוני קיץ. בחורף, בשל תנאי מזג האוויר הקשים, היו החיילים שוהים במחנה הסמוך לעיר ועוברים בו כל מיני קורסים. על המשאית של ברוך הותקן מעין משגר טילים נגד מטוסים, שהוא והחיילים היו מורידים במהלך היום לשם אימונים, ובסוף יום האימונים מתקינים בחזרה על המשאית. במהלך היום היו הוא ושאר הנהגים יושבים וממתינים עד לסיום האימון והעמסת הציוד והחיילים בחזרה על המשאיות. ברוך היה אחראי על המשאית שלו וכך גם על המשגר שעליה, לרבות על ניקוי והחזרתו למחנה. באחד הימים, בזמן ההמתנה שלו בין נסיעה לנסיעה, ברוך פשפש בניירת שהייתה לו בכיסים ומיין את הפתקים שהצטברו שם. כך עשה בכל פעם שהשתעמם במהלך ההמתנות ובכך הקטין את ערמת הניירת. הפעם, נתקל בתעודה שקיבל מהג'וינט בקיץ 1945 ברומניה, מיד אחרי סיום המלחמה, כאשר הוא ובניומין הגיעו לקבלת סיוע כספי כפליטים. הוא חשב בליבו שמוטב שמסמך כזה לא יהיה בידיו בימים כאלה, שכן האווירה בין ברית המועצות וארצות הברית הייתה מאוד מתוחה (היה זה בתקופת המלחמה

הקרה בין שתי המעצמות), ובעיתונות הרוסית פורסמו כתבות נגד האמריקאים ונגד היהודים, לרבות נגד ארגון הג'וינט. ברוך החליט לקרוע את המסמך וקבר אותו בחול יחד עם כמה פתקים זניחים אחרים שהיו בכיסו. מה שברוך לא ידע, היה שהסמל שלו, אותו סמל שסייע לו בכתיבת הביוגרפיה שלו ברוסית, ראה אותו קורע משהו וטומן אותו בחול, ואחר כך הוציא את קרעי המסמך, אסף אותם ושמר. מאז, ככל הנראה, היה ברוך תחת מעקב שהשלכותיו יתבררו רק לימים.

ואמנם, הסמל הזה התחבר לברוך וגילה הרבה אכפתיות ועניין כלפיו. הוא התעניין בשלומו, התעניין איך היו החיים בצ'כיה לפני המלחמה, ושאל לשלום אחיו. באותם ימים אנחנו לא ידענו על ברוך כמעט דבר וגם הוא לא ידע עלינו. לפני שגויס עדכנו אותו כי בכוונתנו לעלות לישראל, אבל אחר כך הקשר נותק ואפילו לא ידענו שהוא משרת בצבא הרוסי.

כך או אחרת, כיהודי, לברוך לא הייתה בעיה בצבא. הוא אף פעם לא הרגיש אנטישמיות וכל החיילים סביבו היו חבריו. לאף אחד לא הפריע שהוא יהודי ומעולם לא שמע מילה רעה בעניין זה. פעם אחת ויחידה חייל רוסי ניסה לומר מילה בגנותו - ברוך תפס בו בחוזקה ואיים עליו שייזהר בדבריו, ומאז היו השניים לחברים טובים וחלקו בכול.

לקראת סוף השירות, ברוך התבקש להביא אספקה למחנה, והלך להעמיס לחם על המשאית. לפתע ניגשו אליו שני אנשים וקראו בשמו. "תשאיר את המשאית שלך כאן ובוא איתנו", אמרו לו. הוא לא רצה להשאיר שם את המשאית, שכן פחד להישפט על הפקרתה, אבל האנשים התעקשו ולא השאירו בידו ברירה. הם אף ביקשו ממנו את מפתחות המשאית, ואז לקחו אותו איתם לחקירה.

לברוך לא היה מושג על מה מדובר. החקירה החלה בשאלות הנוגעות לפרטיו האישיים כמו שם, שם משפחה ומקום לידה אבל כבר מההתחלה האווירה הייתה רצינית מאוד, ואפילו לשירותים לא אִפשרו לו ללכת לברו. במשך ארבע שעות חקר אותו, במהלכן הראו לו את התעודה שקרע, אשר

את קרעיה טמן בחול, כשהיא שלמה שוב, אחרי שהקרעים חוברו יחדיו כמו פאזל והודבקו זה לזה. "מה זה?" שאלו אותו, "מה הקשר שלך לג'וינט? מה ביקשת מהם? למה?"

ברוך סיפר להם הכול. הוא אמר שכשחזר ממחנה הריכוז לא היו לו בית או עזרה, ולכן קיבל מהג'וינט עזרה הומניטרית. החוקרים לא התרשמו מתשובתו. באותם ימים התנהל מצוד אחר אנשים ללא סיבה מיוחדת, שכן המטרה האמיתית שעמדה בפני השלטונות הייתה השגת כוח עבודה בחינם. עובדי כפייה ואסירים היו פתרון נפלא.

החוקרים חקרו את ברוך שוב ושוב בחיפושם אחר עילה שתאפשר להם לאסור אותו. הם ערכו חיפוש מדוקדק בכליו ובמזוודה האחת שהייתה כל רכושו. הם מצאו מכתב או שניים, מצונזרים כמובן, ששלחתי לו מישראל ובהם הודעתי שבניומין ואני נמצאים בה. מכך הסיקו החוקרים שברוך הוא יהודי ששוחרר על ידי האמריקאים, קיבל סיוע מארגון הג'וינט ויש לו שני אחים בישראל - עד כאן הכול נכון - וכי הוא מרגל מסוכן שכוונתו הייתה לברוח מרוסיה לישראל. הם חזרו ושאלו את שאלותיהם בווריאציות שונות, שאלו על השלטון בצ'כיה, ומה דעתו על השלטון הנוכחי, הם עשו הכול כדי לתפוס אותו במילה כך שיאמר משהו שיוכיח כי הוא מתנגד משטר. הם לא נקטו כלפיו באלימות פיזית, אבל הפעילו עליו לחץ פסיכולוגי ומנעו ממנו שינה. כל חקירה התנהלה במשך שעות, שבמהלכן נשאלו כל הזמן אותן השאלות. כך במשך חצי שנת מעצר - מאוקטובר 1950 ועד שהובא ברוך למשפט, באפריל 1951.

הלילה שלפני המשפט היה קשה. ברוך כבר ידע שלא יצא משם לחופשי, אבל כששמע מאחרים על העונשים שקיבלו, המתח שהיה שרוי בו רק גבר. הוא התקשה להירדם, וכשנרדם סופסוף, בפעם הראשונה בחייו, ואולי גם האחרונה, חלם ובחלום ראה את שמואל אבינו. "אתה תורשע", אבא אמר לו, "ותקבל עונש של עשרים וחמש שנים. אבל אתה תצא לחופשי הרבה לפני כן. אל תדאג". עם התחושה הטובה שהחלום הזה הביא עימו, שהוא לא

לבד ושומרים עליו מלמעלה, ברוך התעורר בבוקר והגיע למשפט כשהוא הרבה יותר רגוע.

היה זה יום אביבי בדניפרו, ולברוך נערך משפט צבאי קצר כשמלברדו נמצאים בחדר רק עוד שלושה אנשים: שופט, סגור ותובע מטעם המדינה. הכול היה מבויס - רק לשם מראית עין של צדק, כשברור שמלכתחילה הכוונה היא להרשיע אותו. התביעה הטריחה את לייב ויינברגר, יהודי מבוגר מקאלניק, להגיע עד לדניפרו. במשך יומיים נאלץ לנסוע כדי להתייצב בבית המשפט, היות שבעבר שלח לברוך חבילה ולכן ראו בו מי שיכול לשמש עד. בפתח המשפט ברוך נשאל אם הוא אשם והשיב: "לא. לא עשיתי שום דבר שאסור לעשות, אני לא יודע על מה שופטים אותי, אני חף מפשע". סעיפי האישום הוקראו בקול כשהראשון שבהם הוא אישום לפיו ברוך התכוון לברוח מרוסיה לישראל. המכתבים שקיבל מאחיו בישראל, טענה התביעה, הם ההוכחה לכך. האישום השני היה שברוך תומך בקפיטליזם, שכן אמר שהחיים תחת השלטון הצ'כי - שהיה קפיטליסטי - היו חיים טובים. ההאשמה הזו הייתה קשה מאוד, היות שרעיון הקפיטליזם היה פסול לחלוטין בעיני הקומוניסטים. כמובן, העובדה שברוך קיבל כסף מהג'וינט חיזקה מבחינת התביעה את הטענה שהוא קשור לאמריקאים ולישראל.

לבסוף, ברוך התבקש לעמוד לצורך הקראת פסק הדין. הוא נמצא אשם בבגידה במולדת ונגזרו עליו עשרים וחמש שנות עבודת פרך בסיביר. ברוך לא היה מופתע כלל. כבר בלילה הוא ידע שכך יהיה, שכן אבא אמר לו זאת בחלום. הוא חשב לעצמו שגרוע ממה שהוא עבר כבר לא יוכל להיות, ושהוא בטוח ימצא דרך לברוח ולא יישאר במאסר במשך עשרים וחמש שנה.

שוטרים צבאיים הוציאו אותו מבית המשפט והעבירו אותו בניידת משטרה - מעין משאית - לתא מעצר עם עוד המון אנשים. כעת המציאות טפחה על פניו: בתא שהיה כלוא בו לפני המשפט היו עצירים פוליטיים, כמוהו. אבל עכשיו נלקח לתא עם אסירים פוליטיים - רוצחים וגנבים, אנשים

קשים, שונים מסוגם של העצירים הפוליטיים. למזל, יתר האסירים לא הציקו לו. הוא שהה בתא הזה במשך כחודש, עד שהיו מספיק אסירים למשלוח ברכבת הנוסעת מזרחה, לסיביר. בסתר ליבו ברוך שמח לעבור משם, כי בתא המעצר הצפיפות הייתה רבה, היה מחניק והאסירים לא ראו שמיים ולא נשמו אוויר צח. הוא הניח שעכשיו, כשמעבירים אותם, סופסוף יראה שמיים וינשום אוויר.

בזמן שהותו בתא היה לו גם זמן למחשבות, והוא מצא את עצמו מאשים את עצמו במציאות שהייתה כעת חיינו. לאחר השחרור מהמחנות על ידי האמריקאים יכולנו כולנו ללכת לכל מקום בעולם, ובחרנו לחזור הביתה. עמוק בתוכנו ידענו שאף אחד מבני משפחתנו לא ישוב הביתה, אז מדוע היינו צריכים לחזור בעצמנו? לרגע לא עצרנו את עצמנו כדי לחשוב מה יהיה מחר, מה נעשה ולאן באמת כדאי לנו ללכת. לא דיברנו בינינו על החלטות גורליות קשות, היינו שיכורי חופש. כעת, בראי הזמן, ברוך חשב שלא חשבנו באופן נורמלי, חיפשנו רק אוכל לאכול ומקום לישון בו, זה הספיק לנו, ושום דבר מעבר לכך לא עניין אותנו. המושג "הביתה" היה כמו מגנט שמשך אותנו בחזרה, זו הייתה התשובה היחידה שלו לאופן בו פעלנו לאחר השחרור. ואמנם, כאשר ברוך ובניומין הגיעו לקאלניק לראשונה אחרי המלחמה, הם מצאו את ביתנו פרוץ ובזוז. את מכונת התפירה של אימא הם ראו אצל השכנים, אבל לא ביקשו אותה בחזרה ולא דרשו כלום. למחרת הלכו לראות את בית הכנסת ומצאו אותו פרוץ לכל רוח, הכול בו היה הרוס. הם מצאו מעט סידורים ומחזורי תפילה שדפיהם קרועים, אבל זה לא עניין אותם. הם לא חשבו על כלום, מלבד על כך שיהיה מה לאכול. הם היו כל כך מנותקים מהכול שהכינו טשולנט מבשר ורגל של חזיר!

היה זה חודש יוני בקירוב, תחילת קיץ 1951, כשברוך ושאר האסירים הועלו על רכבת מדניפרו לצפון סיביר. אף אחד מהם לא ידע לאן לוקחים אותם, הם היו כמו עבדים. בין האסירים היו כאלה שכבר היו בסיביר, ברחו, נתפסו וכעת נשלחו בחזרה, בפעם השנייה ואפילו השלישית. היו כאלה

שהוגלו לסיביר מסיבות אידיאולוגיות או דתיות, כ"חינוך מחדש". היו בהם משכילים, כמרים, עיתונאים ועוד, כשהמטרה הייתה לדכא אותם מבחינה אידיאולוגית, דתית ומנהיגותית. כך ביסס סטאלין את השלטון הדיקטטורי שלו – אם לא הרג את מי שהתנגד לו או לאידיאולוגיה הקומוניסטית, דאג להרחיק אותו לסיביר הרחוקה.

הרכבת נסעה דרך יערות אינסופיים, מלאי ביצות, הם נסעו במשך שעות עד שראו מבנה מעשה ידי אדם כלשהו. לבסוף הגיעו ליעד. העיר איברל שבחבל סברדלובסק בהרי האורל. הם הגיעו למחנה, תחת שמירה של חיילים עם נשק וכלבים. מי מהאסירים שחשב לברוח, ידע מראש שהוא מסתכן במוות, השאלה הייתה רק איזה מוות זה יהיה – האפשרויות היו להילכד על ידי כלבים מאומנים, לטבוע בביצות ולמות מוות איטי ואכזרי, או להיטרף על ידי הדוכים ביערות. כך או אחרת, בריחה לא נראתה כמו ברירה טובה כל כך.

החלוקה בין האסירים במחנות הכפייה (אשר כונו "גולאגים") הייתה ברורה – היו אסירים פליליים והיו אסירים פוליטיים. אבל בין האסירים הפליליים לא היו רק פושעים של ממש, שכן כדי להשיג כוח עבודה זול, אפילו אנשים שנשפטו על עבירות פעוטות כמו איחור לעבודה עלולים היו למצוא את עצמם עם גזר דין של כמה שנים בסיביר.

המחנות הוקמו בצפון סיביר, היות שהמקום היה נידח, ועל כן התאים לבידוד האסירים. אבל עם הזמן הוקמו מחנות במיקומים שהתאימו לדרישה ולצורכי העבודה, לרבות בערים גדולות שבהן האסירים בנו תשתיות לרכבות תחתיות, כבישים, גשרים ועוד. תנאי החיים ברבים מהמחנות היו קשים ביותר. מכסות העבודה היו קיצוניות והאסירים סבלו מרעב, מהתעללויות וממזג אוויר קשה, שהובילו לשיעורי תמותה גבוהים ביותר. ברוך והאסירים שהיו איתו במחנה עבדו ביערות. העבודה השתנתה בהתאם לעונות השנה. בקיץ הייתה קבוצה שחטבה עצים במעלה ההר, ומשם היו מגלגלים או גוררים את הגזעים הגדולים והארוכים לתוך הנהר.

הגזעים הכבדים היו זורמים עם הנהר ממעלה ההר, למטה. התפקיד של ברוך וקבוצתו היה לשלוף את הגזעים מהמים: הם עבדו בצמדים - כל צמד הוציא גזע מהמים, והגזעים הונחו זה על זה, שתי וערב, עד שנוצרו מעין מגדלים או פירמידות רבות לאורך מסילת הברזל, בין שני צדדיה. בעונת החורף, כשהכול כבר היה מושלג מסביב, הועמסו הגזעים שנערמו במשך הקיץ על קרונות הרכבת, ומשם הובלו למקומות שהיו מרכזי תעשיית העץ - לריהוט, בנייה ועוד. כל משמרת ארכה שתיים עשרה שעות, ולאחר תקופה מסוימת, היות שנוספו עוד אסירים במחנה, התקצרה המשמרת לשמונה שעות, שלוש משמרות ביממה. ברוך עבד כך במשך שלוש שנים.

האסירים התגוררו בצריפים מחוממים שקירותיהם הפנימיים צופו בטיח. היו אלה צריפים קטנים, בגודל עשרים או שלושים מטר, שבתוכם התגוררו הרבה אסירים. היו בהם מיטות בנות שתי קומות, בעלות דרגשי עץ ומזרנים. המקום היה נקי, ללא כינים או מחלות. בצריף נפרד היו מקלחות עם מים חמים. באופן יחסי, התנאים במחנה של ברוך היו טובים, אבל לא היה זה מקום שניתן להאריך בו חיים. התזונה הייתה חד גונית מאוד, ללא ויטמינים או מינרלים. ללא פירות וירקות. הוגשו להם בעיקר דייסות למיניהן, מכל דבר מלבד סולת - הייתה דייסת גריסים, דייסת כרוב, היו גרגירים צהובים שברוך מעולם לא פענח את טיבם, מדי פעם היה קצת לחם ופעם בשבוע בשר מאייל הצפון שחי ביערות. הם חיו כמו אסקימואים.

על כל קבוצת עבודה היה אדם אחד שמונה כאחראי, אשר היה מארגן את חברי הקבוצה מדי בוקר כחיילים ומוליך אותם לחדר האוכל, שם היו מקריאים את שמותיהם ואז, לאחר הארוחה, לוקחים אותם לעבודה. את ארוחת הצהריים היו מקבלים בעבודה. השמירה על האסירים הייתה הדוקה, היו גדרות ומגדלי תצפית, חיילים וכלבים. אסור היה להם להתקרב לגדרות, ומי שעשה זאת נורה מיד. בכל מקום שעברו - ביציאה לעבודה ובחזרה ממנה - הם נספרו מחדש.

העבודה הפיזית הקשה נתנה את אותותיה. רבים נחבלו מנפילת העצים

ונפצעו. כדי לרפא את פצעייהם השתמשו בתרופות טבעיות כמו תה קמומיל וניתנו להם כמה ימי מחלה שאחריהם נדרשו לשוב לעבודה. רבים מהאסירים מתו, אבל לאף אחד מהנהלת המחנה לא היה אכפת.

תנאי מזג האוויר הקשים נמשכו רוב חודשי השנה, שכן הקיץ בסיביר היה קצר מאוד ונמשך כשלושה חודשים בלבד - מיוני ועד אוגוסט. בקיץ לא היה לילה כלל, האור בהק במשך עשרים וארבע שעות ביממה, ללא שמש, רק אור, לאור הקרבה לקוטב הצפוני. בחודשים אלה היו הטמפרטורות עולות והאסירים סבלו מהחום ומיתושים וחרקים גדולים שהתעופפו להם סביבם בגלל הביצות והמים באזור.

בחורף המצב היה הפוך - לאורך כל היממה היה חושך, ללא טיפת אור. הטמפרטורה הייתה צונחת לשלושים וחמש עד ארבעים מעלות מתחת לאפס, קור בלתי ניתן לתיאור. בחודשים אלה היו האסירים מקבלים בגדים ממחסני המחנה שאפשרו להם להתלבש במספר שכבות: מעיל קטן ומעליו מעיל גדול וחם שהתאים לתנאי מזג האוויר. הם נעלו מגפיים מיוחדים עשויי צמר עבה וסמיך. כשהמגפיים נרטבו, היו תולים אותם בתוך הצריף, כמו נקניקים, ועד הבוקר היו מתייבשים הודות לחימום שבצריף. כך עשו גם עם המעילים והמכנסיים שהיו עשויים מצמר גס. כל פריט לבוש שנרטב היה נתלה בצריף ועד הבוקר כבר היה מתייבש וראוי שוב לשימוש. במהלך העבודה הקור לא הורגש כל כך, היות שהאסירים היו מתחממים מהמאמץ הפיזי שנדרש מהם.

היו גם חיי פנאי במחנה. בקיץ היו האסירים עוסקים אחרי העבודה בספורט, ומשחקים כדורגל וכדורסל, משחקים שהעמיקו את הקשר החברי ביניהם. ברוך מאוד אהב לשחק כדורסל. בחורף היו משחקים דומיננטיים, שח מט, דמקה ועוד, וגם קוראים ספרים ששאלו מהספרייה במחנה. ברוך למד המון הודות לספרים הללו, גם את השפה האנגלית.

וגם מחבריו האסירים הוא למד הרבה. היה לו המזל לשהות במחנה עם אסירים פוליטיים מכל מיני לאומים, אנשים משכילים, אינטליגנטיים

ותרבותיים מאוד, שהתייחסו אליו כשווה בין שווים. יחסיו עם חבריו במחנה היו יחסי חברות אמיתיים והם היו מספרים זה לזה את צרותיהם. ומעניין שחבריו הטובים ביותר במחנה היו דווקא גרמנים. בתקופת המלחמה ראו בהם הרוסים משתפי פעולה והם הואשמו בבגידה. עתה, במחנה, הם היו קרובים במיוחד אל ברוך ואף חלקו עימו את כל חבילות המזון שקיבלו מהבית, בהן נארוזו נקניק, דבש ופירות יבשים. וברוך מצידו, חילק להם מתוספות המזון שקיבל לארוחת הצהריים, הודות להצטיינותו בעבודה.

בעיני ברוך, לא היה מקום להשוות בין מחנה הריכוז ועבודת הכפייה תחת הנאצים בזמן המלחמה, לבין היחס שקיבל בגולאג. חופש אמנם לא היה לו שכן, אחרי הכול, היה אסיר, אבל ביחס לאנטישמיות, לפחד ולטרור היומיומיים שחווה בזמן המלחמה, ההבדל היה של שמיים וארץ.

דרך חבריו הגרמנים הכיר ברוך אנשים מקבוצה במחנה שעסקה בבנייה, וכך, יחד עם עוד כמה חברים, הצליח לעבור לעבודות בנייה, שכללו, בין השאר, הכנת תעלות ביוב ומים לבתי אבן שיועדו לשרת בתי חרושת להכנת ספירט מעצים. היו אלה תעלות באורך שלושה או ארבעה מטר, ובעומק של שניים עד שניים וחצי מטר. החפירה באדמה אמנם הייתה עבודה קשה יותר מהעבודה עם העצים, אבל היתרון בה היה שהם לא נרטבו כל הזמן, כפי שקרה בעבודה עם העצים. ובנוסף, הייתה זו עבודה מגוונת יותר, שבזכותה ברוך למד בנייה מלבנים. אחר כך עבד בטיח. ביום אחד היו מסיימים לצפות בטיח את קירותיו הפנימיים של בית שלם.

כך עבד ברוך במשך שנתיים, ולקראת סוף שנתו החמישית במקום, החל כל אחד מהאסירים בקבוצתו לקבל כסף עבור עבודתו. מהשכר שקיבלו קוזזו שכר השומרים ועלות הביגוד והאוכל שקיבלו, כך שמה שנותר בידיהם היה שכר חודשי של חמישה עשר עד עשרים רובל.

במחנה פעלה מסעדת פועלים, שנועדה לתמרץ את האסירים לעבוד טוב יותר, להרוויח, ולקנות בכסף אוכל, כך שמה שהרוויחו כלל לא יישאר בידם. היה זה עוד אחד מביטוייה הרבים של השיטה הקומוניסטית.

ברוך, בעזרת פרוטקציה וקצת שוחד - פעם נתן רובל אחד לזה ופעם להוא, פעם נתן טבק לזה ופעם להוא - התקבל לעבודה כמלצר וכעובד מטבח במסעדה. הוא קילף תפוחי אדמה, ניקה, ובזמן ארוחת הצהריים, כשהגיעו עובדים לאכול, היה עסוק מאוד שכן היה עליו להגיש בזריזות את האוכל להרבה אנשים בבת אחת. האוכל שהוגש היה טעים - קציצות בשו, ירקות מבושלים, כרוב חמוץ, מלפפון חמוץ, תפוחי אדמה ופירה - והכול היה נגיש לברוך כך שיכול לאכול ואפילו לחסוך קצת כסף.

במהלך השהות שלו במחנה, למד מחבריו המשכילים כיצד לכתוב ולנסח בקשת ערעור על הרשעתו. הוא חשב לעצמו שאין לו מה להפסיד ולכן מוטב שינסה את מזלו. הוא כתב שאיננו אשם וכי הורשע לטעות, שהוא מבקש משפט חוזר ושעונשו הכבד יבוטל. הוא הגיש בקשות כאלה ארבע פעמים, למרות שהשפה הרוסית לא הייתה שגורה בפיו. הוא כתב מה שידע במחשבה שמי שירצה להבין יוכל להבין. פעמיים קיבל תשובה בנוסח "המשפט שלך היה תקין, אין לך על מה להתלונן".

אבל אז מרץ 1953 הגיע, וסטאלין מת. השמועות על מותו הגיעו עד לגולאג. החורף עדיין היה בשיאו ובכל מקום בו נודע על מותו של סטאלין, שררה דאגה בדבר עתידה של רוסיה. אבל לא במחנה. שם הייתה שמחה גדולה מאוד, כיוון שמותו של סטאלין בישר על שינוי ואולי על אפשרות לשחרור.

ואמנם, בולגנין, מחליפו הזמני של סטאלין, הורה מיד על שחרור האסירים הפליליים. כך, כל אחד מהאסירים הללו שהספיק להשלים חמש שנות מאסר, שוחרר מיד. האסירים הפוליטיים, לעומת זאת, נשארו כלואים. רק במאי 1955 יצא ברוך לחופשי, סופסוף.

1. ברוך כחייל בצבא הרוסי, 1947.
2. ברוך עם סרגיי ואלכס, שני אוקראינים שהיו עימו במחנה כפייה בסיביר, לשם נשלחו בשל היותם משתפי פעולה עם הנאצים. השניים עזרו מאוד לברוך וחלקו איתו כל מה שקיבלו בחבילות שנשלחו אליהם מבתייהם.
3. ברוך ראשון משמאל בשורה שנייה, עם קבוצת עובדים בבית חרושת כימי בסיביר.

ל אורך כל השנים מאז עליתי ארצה, עשיתי מאמצים אדירים כדי לקבל מברוך אות חיים ולברר איך ניתן לסייע לו להגיע לארץ. "מסך הברזל" היה סגור במשך עשרות שנים ומעט מאוד מידע הגיע מברוך. מכתב ראשון הגיע דרך קרוב משפחה שלנו בשם לייב-בער שבארץ חי אחיו, צבי. אשתו של צבי הייתה חברה של פייגא, אחותה של רצי (אשתו של בנימין) ושל בעלה, לאון פילרסדורף. ברוך ביקש מלייב-בער, שכאשר יכתוב מכתב למשפחתו בארץ, יאפשר לו להוסיף משהו בעצמו, שיועבר למשפחתו. כך נוצר הקשר הראשוני של בנימין ושלי עם ברוך וכך נודע לנו שהוא שוחרר ממאסר בסיביר.

סופסוף, היה לבנימין ולי סוג של קשר מכתבים עם ברוך, אם כי המכתבים הגיעו ממנו רק לעיתים נדירות ביותר. כך, לימים, בנימין ואני התבררנו שברוך התחתן, שלאשתו קוראים אסתר, וכי נולדו להם שני ילדים. במכתבים שהגיעו ממנו היו לפעמים חורים, עדות לטיפול הצנזורה הרוסית בהם, שאנשיה היו פותחים את המכתבים וקוראים אותם. על כן, היה על ברוך להיזהר במידע ששיתף, וגם עלינו היה להיזהר במה ששלחנו לו. לפעמים שלחנו לו חבילות וגם מצות לפסח, שלא תמיד הגיעו בזמן ולעיתים אף לא הגיעו כלל.

אכן, החיים תחת המשטר הסובייטי לא היו קלים. כולם בברית המועצות ידעו שרצוי לא לדבר עם אף אחד שכן כולם היו חשודים כמי שישתפו

פעולה עם השלטונות וילשינו. ברוך, שכבר חווה מאסר בסיביר, נזהר מכך כמו מאש. ברדיו שהיה בביתם, היו הוא ומשפחתו מאזינים לעיתים בסתר ל"קול ישראל", אם כי הקליטה הייתה לפעמים משובשת. גם בית הכנסת היה מקור מידע על הנעשה בישראל, שכן היהודים העבירו שם מידע ביניהם.

כך חלפו להן עשרות שנים בנפרד מאחינו, עד שבתחילת שנות השבעים, כאשר שערי "מסך הברזל" החלו להיפתח מעט, החלה לפעם בנו ציפייה דרוכה שאולי גם ברוך יהיו בין היוצאים מבעד לשערים אלה. באפריל 1972 זה קרה.

כבר אחרי מלחמת ששת הימים הייתה התעוררות גדולה בקרב היהודים בברית המועצות ובתחילת שנות השבעים ברוך ומשפחתו התחילו לשמוע על משפחות שהגישו בקשות לעלות לישראל. החלום על עלייה לישראל היה חלום תמידי, אבל רק כשברוך שמע על יהודים שבאמת עושים זאת, הוא קיבל אומץ לבקש ויזה בעצמו.

קבלת ויזה הייתה כרוכה בבירוקרטיה רבה. אחד הדברים שהיה על ברוך להשיג הוא אישור יושר ממנהל העבודה שלו. כדי שרוחו של המנהל תהיה טובה עליו והוא ינפיק את האישור, נערכו ברוך וחברו, מישה קליין, מבעוד מועד. הם הכינו את המכתבים מראש, כשהכול כתוב ורק נדרשת חתימה, והגיעו אל המנהל כשהם מצוידים בנקניק משובח ויין טוב. ואמנם, בעודו חותם על אישורים שיאפשרו להם לעלות לישראל, אמר המנהל לברוך, "אתה יודע מה קורה שם? לא כדאי לך", אבל אחרי שחתם, כשליווה אותם החוצה, לחש באוזנו, "אם הייתי יכול, גם אני הייתי נוסע".

מלבד זאת, היה על ברוך ועל אסתר אשתו להתפטר מעבודותיהם כדי לקבל אישורים שנדרשו מהמועצה המקומית. במקרה של ברוך ההתפטרות לא הייתה פשוטה. מנהל העבודה שלו ניסה להערים עליו קשיים, הוא איים עליו שיבדוק אם יש חוסרים במחסן, "ורק אז נראה אם תצא". ברוך ידע שתמיד יש חוסרים, שכן כל העובדים גנבו ציוד, רק כך התקיימו שם. הוא

תפס בחוזקה בצווארוננו של המנהל, הצמיד אותו לקיר, ואיים: "אתה חותם לי עכשיו, פה, במקום, או שאני הורג אותך!". מיד השתררה דממה וכולם סביבם נאחזו בהלם כיוון שמעולם לא ראו את ברוך יוצא כך מכליו. ואמנם, המנהל נבהל וחתם בו במקום על האישור המיוחל.

כשהגיע למועצה המקומית כדי להנפיק את האישורים הנוספים, אמר לו התובע הראשי, "אתה יודע לאן אתה הולך? יש שם מלחמות, יש שם ערבים, כל יום מתים שם, מה אתה צריך את זה?" אבל ברוך רק הקשיב בשקט וחיכה שהנאום יסתיים. כל מה שרצה הוא שהתובע יחתום על האישור הנדרש, וכך היה. בינתיים נסעה אסתר למוסקבה כדי לקבל את הוויזות שלהם, ולבסוף, כשלשניהם היו ויזות, הודיעו להם שיש להם עשרה ימים לעזוב לישראל.

בעזרת חברים ומכרים מהעבודה ברוך ואסתר טיפלו באריזות תכולת הבית שלהם. השלטונות התירו להם לקחת רק חפצים משומשים. הכול נארז בארגזים שהועמסו על משאית, שעל כל אחד מהם ברוך רשם: "בית גמליאל, ישראל". בליווי חבריו הוא יצא עם המשאית לעיר צ'ופ, שם חתם על הצהרה לפיה הוא יודע שהשלטונות יבדקו את הארגזים ושהבדיקה שלהם אמונה עליו (את הרדיו והפסנתר השלטונות לא העבירו באותו מועד, ואלה יגיעו רק כעבור חצי שנה, עם בת דודה שתעלה לישראל ותביא אותם עם הציוד שלה). ברוך לא האמין שהחלום סופסוף עומד להתגשם.

בימים הבאים הם המתינו בבית, שעתה היו בו רק מטען אישי, כריות ושמיכות, אותן פרשו על הרצפה כדי לישון. היו איתם גם אמה ודודותיה של אסתר, ומספר מכרים שבאו להיפרד. הפחד לא עזב את ברוך בימים אלה. הוא חשש שברגע האחרון יקרה משהו שיעצור הכול, וכשהגיע הרגע לצאת מהבית הוא לא האמין. חלום בן עשרות שנים היה על סף התגשמות. במוצאי שבת הם יצאו במונית לכיוון צ'ופ, שם קנו כרטיסים לנסיעה ישירה ברכבת לווינה. רק בקרון אחד הייתה אפשרות לנסיעה ללא החלפה של רכבות, ועל הקרון הזה הם היו. הייתה זאת נסיעת לילה, עם עצירה

בברטיסלבה. ברוך לא רצה כלום, חוץ מלהגיע ליעד. היה איתו בקבוק וודקה שלקח מהבית והוא מכר אותו וקנה בכסף אוכל לילדים. במשך כל הנסיעה לא עצם עין.

בבוקר יום ראשון הגיעו לווינה. מכוניות מילאו את הרחוב. ברוך לא האמין למראה עיניו. היה זה כמו עולם אחר לחלוטין מזה שהכיר. נציגי הסוכנות היהודית אספו אותם מתחנת הרכבת, ונתנו להם קפה ועוגיות. הם הגיעו למקום מלא אנשים, שהתברר כמו מחנה מעבר, ממנו ניתן היה לנסוע לכל מקום, מישראל ועד ארצות הברית. שאלו אותם אם ירצו לשלוח למישהו הודעה, ולברוך היה ברור בדיוק מה עליו לעשות: הוא שלח הודעה לבניומין, ועדכן שהוא בדרכו לישראל.

הם שהו בווינה במשך כיממה. נציגי הסוכנות היהודית ערכו להם טיול קצר בעיר ובזמן החופשי שהיה להם במהלכו הם קנו סנדלים. ברוך היה כשיכור מהמעמד המרגש. הוא לא האמין שהוא ומשפחתו נמצאים בדרכם לארץ ישראל ולמפגש המיוחל עם בניומין ואיתי. יום שני הגיע ואחר הצהריים הם עלו על הטיסה לישראל.

באותו בוקר קמתי עם תחושה חזקה מאוד שמשוה עומד לקרות היום עם ברוך. מבלי שידעתי דבר על ההודעה שנשלחה לבניומין, נכנסתי לחדרה של דבורה בת, כדי להעיר אותה לבית הספר, ואמרתי לה, כאילו הדבר דווח לי מראש: "היום ברוך מגיע!"

"איך אתה יודע?" היא שאלה אותי.

"כך אני מרגיש!" עניתי לה בפשטות רבה.

אחר הצהריים, בעודי בשדה עם דבורה, כשאנו קוצרים יחד את האספסת לבהמות ועורמים בערמות על העגלה, הופיעו בניומין ורצי בשדה, ובעודם מתקרבים לקראתנו קראו בקול "הלילה אנחנו לא ישנים".

"למה?" שאלתי אותם, "כי ברוך בא?"

הם הופתעו לחלוטין. רק להם היה טלפון בבית, והם אלה שקיבלו בשיחת טלפון את ההודעה, מתוך מברק, שברוך מגיע לארץ בטיסה מווינה. ההתרגשות הייתה גדולה וכולנו דיברנו כשאנחנו נכנסים זה לתוך דבריו של זה מבלי להמתין לתשובות. כך סיכמנו שבחצות ניסע לנמל התעופה בלוד כדי לקבל את פני אחינו ומשפחתו. כל אחד מאיתנו הלך לביתו לסיים את ענייניו, אבל לבסוף, באמצע הלילה, בשעה ארבע לפנות בוקר של יום שלישי, השמונה עשר באפריל 1972, הגיעה למושב מונית ובה ברוך, אשתו אסתר, ושני ילדיהם, רוזה בת הארבע עשרה וזאב בן התשע. כמה סמלי, היה זה יום לפני יום הזיכרון ויום העצמאות העשרים וארבעה של מדינת ישראל, אותו זכה ברוך אחינו לחגוג ברחובות המדינה, כאילו נערכה קבלת פנים חגיגית במיוחד עבורו ועבור משפחתו. כך, סופסוף, התאחדה משפחתנו אחרי כמעט שלושה עשורים בהם היינו בנפרד זה מזה. ברוך ומשפחתו קבעו את חייהם בנתניה ומאז ועד היום, הקשר בין המשפחות קרוב והדוק.

שלושת האחים, 1983.

שלושת האחים בחתונת זאב, 1985.

KL: _____

JUDE

Häftlings-Personal-Karte

HSM-Nr.: 62.944

U

Fam-Name: W e i s z am: 28 Überstellt am KL: _____

Vorname: Josef am: 11.11.44 am KL: _____

Geb. am: 26.12.25 Kalnik am: GUSEN am KL: _____

Stand: led. Kinder: -0- am: _____ an KL: _____

Wohnort: Kalnik 161 am: _____ an KL: _____

Strasse: Bez. Munkacs kom. Bereg am: _____ an KL: _____

Religion: mos. Staatsang: Ungarn am: _____ an KL: _____

Wohnort d. Angehörigen: Eltern: Samuel u. Ester geb. Spiegel am: _____ an KL: _____

KL. Auschwitz am: _____ an KL: _____

Eingewiesen am 21.5.44 am: _____ an KL: _____

durch: RSHA am: _____ an KL: _____

in KL: Auschwitz am: _____ an KL: _____

Grund: _____ Entlassung: _____ durch KL: _____

Vorstrafen: _____ am: _____ durch KL: _____

mit Verfügung v.: _____

Strafen im Lager:

Grund: _____ Art: _____ Bemerkung: _____

Personen-Beschreibung:

Grösse: _____ cm

Gestalt: _____

Gesicht: _____

Augen: _____

Nase: _____

Mund: _____

Ohren: _____

Zähne: _____

Haare: _____

Sprache: _____

Bes. Kennzeichen: _____

Charakt.-Eigenschaften: _____

Sicherheit b. Einsatz: _____

Körperliche Verfassung: _____

כרטיס אישי למעבר מאושוויץ למוטהאוזן.

יוסל עם מפקד האצ"ל לשעבר.

מסע שורשים של יוסל ובניומין

1. בהיידגשיג, מקום שבניומין היה בו.
2. מצבה לנרצחים היהודים במחנה מאוטהאוזן.
3. הכניסה למחנה מאוטהאוזן.
4. מדרגות המוות בירידה למחצבה במחנה מאוטהאוזן.
5. במקום מחנה עבודה בכפייה שיוסל וברוך שהו בו, מאוטהאוזן.
6. הבאר בחצר הבית, ממנה שתה בניומין, היידשיג.
7. מצבת זיכרון לנרצחים היהודים במחנה מאוטהאוזן.
8. דרגשי המיטות במחנה מאוטהאוזן.
9. בבית שבניומין היה בו, היידשיג.
10. רק היער והשלט נשאר, ללא זכר למחנה העבודה, גוזן.

Liebe Bruder Benjamin und Joseph und
 wegerens et kinder. ¹⁹⁵⁶
 ich bin ja gezumt der selbe hope
 ich opom eme en erwartem.
 es dimdert mich seker warum opom eme
 nem men nicht dewartem nej srajbem.
 es ist oparibet sojm smumat vi sich
 habe eme gedikt ojm nur vester im
 opajges brief, moe kut ee hot es erhaltet
 em vojs ich nicht nej kajm antwort
 habe ich nicht dewart. ojm mir habe
 ich eme nicht opiel en srajbem. ich
 leib im Ungebar, arbojt als sucher, sojm
 opom julius ¹⁹⁵⁶, Liebe bruder srajb mir vioraj
 eme geht, mit vas ee bescheitige eme.
 vojm ee en naamen, viefil kimolvelich kullt
 ee, vioraj nej kejsen: kalen sojm
 imzere eltern nemem. srajb mir als
 pimutleek, vem ee hot bilder opom emkere
 formities sike mir, srajb mir pimutleek vem
 mir habem jurecht noch imzere eltern, und
 briders, srajb als pimutleek und vi smeler
 ich vart mit grojs imgedildindigt ich grisse
 und kise jedem erster opiel mahl ¹⁹⁵⁶
 undere eme mich vem es vet zojn grazem
 ich bin sojm moe gevojnt russis en
 habem mir moegt ee srajbem jidis
 auch, dem briefe srajb auch. ¹⁹⁵⁶ Ljeb Bers
 adrese dem gejdiser es veyn auch in
 Ungebar, auch russis sojm ¹⁹⁵⁶
 Zehnennamend och. ojm. ¹⁹⁵⁶
 Mykare benach No 9. 177. Medoburny D.

מכתב נוסף
 מברוק, 1956.

תרגום המכתב:

אחים יקרים בניומין ויוסל, גיסות וילדים יקרים עד מאה ועשרים שנים. 13/3/1956
 אני ברוך השם בריא אותו הדבר אני מקווה שגם אצלכם. אני סקרן לדעת מדוע אין מכם
 מענה, עברו כבר למעלה מחודשיים ששלחתי לכם מספר מילים למכתב הקודם, לפייגא
 (אחות לרצי, גיסה לבניומין), אני לא יודע אם קיבלתם אותו, אין לי תשובה עד עכשיו. אין
 לי משהו מיוחד לספר על עצמי. אני חי באונגוואר, עובד כנהג משאית מיולי 1955. אחים
 אהובים, כתבו לי איך אצלכם, במה אתה עובדים, ממה אתם מתפרנסים? האם אתם חיים
 יחד? כמה ילדים יש לכם? איך נקראים הילדים? האם הם נקראים על שמות ההורים? כתבו
 לי הכול במדויק. אם יש לכם תמונות מהמשפחות שלכם שלחו לי. כתבו לי הכול במדויק.
 מתי יש לנו יורצאייט אחרי ההורים והאחים שלנו? כתבו לי מהר, אני מחכה וממתין בחוסר
 סבלנות ובגעגועים. דרישת שלום חמה לכל אחד ואחד מכם בנפרד. מברוך ויס
 אתם יכולים לכתוב לי ביידיש ולמרות שאני כבר רגיל לכתוב ברוסית. את המכתב הזה אני
 כותב לפי הכתובת של לייב-בער מגויידש שהוא גר עכשו באונגוואר. מצורפת הכתובת
 ברוסית אליה יש לשלוח את המכתבים שלכם. (רשומה הכתובת בשפה הרוסית)
 המשך המכתב בצד השני... (ברוך כותב להרש (צבי) ליבוביץ אח של לייב-בער שבאונגוואר)
 הרמן, אני מבקש ממך מאוד שתעביר את המכתב הזה לאחים שלי. אם אין לך את הכתובת
 שלהם אני שולח את הכתובת של הגיסה (והיא תשלח להם את המכתב הזה. פייגא ולאון
 פילסדורף).
 ברוך ויס קאלניק באונגוואר.

**ברוך קורא במכתב,
לראשונה מזה
כמעט שבעים שנים,
1.8.2025**

הערת דבורה

1. זכור לי הסיפור הזה במעומעם. זכורים לי גם המכתבים היקרים והנדירים שהיו מגיעים אחר כך מברוך, לפעמים אפילו עם "חלונות" כלומר חתכו קטעים מתוך הכתוב. הוסבר לי שהמכתבים נקראים על ידי הצנזורה הרוסית, לכן יש דברים כאלו וצריך להיזהר מה כותבים ומה שולחים לברוך. היו שולחים לו מצות לפסח ובדים למכור בשוק השחור כדי להתפרנס עוד קצת...
2. המכתב הזה, ספציפית, היה אצלי במגירה שנים. לא זוכרת אפילו מאיפה הגיע אליי... לא הצלחתי להבין באיזו שפה הדבר הזה כתוב. ניסיתי כמה פעמים להיעזר בחברים שאולי יצליחו לפענח ולקרוא, או אפילו רק להבין באיזו שפה מדובר. לצערי אך אחד לא הצליח והדבר נשכח ונדחה כל פעם. אמרתי לעצמי שיום אחד אקח את המכתב הזה כשאגיע לברוך, שינסה את מזלו אולי יצליח לקרוא בו. הייתי אצלו המון פעמים והדבר נשכח שוב ושוב. ביום שישי, 1.8.2025, נסעתי לברוך כדי לאסוף עוד תמונות עבור הספר אותו אתם קוראים והפעם זכרתי לקחת איתי את המכתב הזה. ביקשתי ממנו שינסה לעזור לי ושאלתי מה זה. ברגע שראה את הדבר הזה הוא כל כך התרגש והתחיל ממש לבכות עד שלרגע חששתי לשלומי. מה הבאתי לו? תהיתי לעצמי. התברר שזה המכתב שהוא כתב במו ידיו לאחים בנימין ויוסל לפני כמעט שבעים שנים. לאחר שברוך השתחרר מסיביר, הוא הגיע לאונגוואר, שם פגש קרובי משפחה והיה אצלם. מלייב-בער ליבוביץ הוא שמע שיש לו קשר מכתבים עם אחיו שבישראל צבי (הרש ליבוביץ) וביקש לרצף מכתב זה לשני אחיו בנימין ויוסל שבישראל כדי ליצור קשר עמם (הליבוביץ'ים הם בני דודים ראשונים. שתי האימהות, אסתר ושורה, אחיות היו). המכתב הזה הגיע דרך פייגא וליאון פילרסדורף לאחים בבית גמליאל כי הרש ליבוביץ גר ברמת אביב, והכיר את פייגא, אחות לרצי שנשואה לבנימין, שכן היו גרים בשכנות.
3. המכתב כתוב באותיות לטיניות בשפת יידיש ונכתב כחצי שנה לאחר שברוך השתחרר מסיביר, כשעדיין לא שמע מילה מאחיו שבארץ.
4. ההתרגשות של ברוך הייתה עצומה והדביקה גם את אסתר אשתו היקרה ואותי. אחרי שנרגענו כולנו... ביקשתי מברוך שיקרא שנית ותרגמנו יחד את הכתוב.

1. ברוך ואסתר, 6.10.1957, אוז'הורוד (אונגוואר).
2. המשפחה הגרעינית של בנימין ורצי: שלמה, שמילו (שמואל) ואסתר.
3. המשפחה הגרעינית של יוסל וחנה: התאומים שמואל ויצחק ודבורה.
4. המשפחה הגרעינית של ברוך ואסתר: ריזה וזאב.

1. ברוך עם מישה קליין, חברו הטוב כאח. 1955, אוז'הורוד (אונגוואר).
2. ברוך ואסתר אחרי החתונה באוז'הורוד (אונגוואר).
3. משפחה צעירה: ברוך ואסתר עם הבת רוזה. צ'רנוביץ', 1959.
4. ברוך ואסתר בעיול באוקראינה עם הבן זאב (וואלודיה).

1. יום למחרת הנחיתה של ברוך ואסתר בארץ ישראל. יום העצמאות, חצר ביתו של בנימין. שלמה ולאה (נישאו בחנוכה שלפני כן), רוזה, אסתר, בנימין, רצי זאב מקדימה. 19.4.1972.
2. בנימין עם זאב, בנו של ברוך, על העגלה העמוסה בירק בבית גמליאל, ביום העצמאות למחרת הנחיתה בארץ.
3. יום העצמאות. אסתר ורוזה ליד עץ המנדרינה הגדול בחצר הבית של בנימין.

1. יום העצמאות. חצר ביתו של יוסל בבית גמליאל. מימין: ברוך, אסתר, חנה ויוסל. מאחור התאומים שמואל ויצחק. זאב מקדימה (דבורה ורוזה חסרות בתמונה).
2. יוסל וברוך סוף סוף יחד אחרי כמעט שלושים שנה בנפרד. כעת בישראל בבית משפחתו של יוסל, עד שברוך ומשפחתו ימצאו מקום לגור בו.
3. ברוך ומשפחתו ומישה קליין ומשפחתו בביקור אצל יוסל במושב, עם הרכב החדש.
4. יוסל, חנה, ברוך ואסתר בטיול משותף ראשון, כולל ביקור בישיבה בה למדו שמואל ויצחק.

שלושת האחים באחת משמחות המשפחה.

סוף דבר

בס"ד

לזכור ולעולם לא לשכוח!

עם עליית ברוך ומשפחתו לארץ ישראל באפריל 1972 תם המסע המפרך של שלושת האחים ששרדו את מאורעות מלחמת העולם השנייה ואת התלאות שעברו. איחוד המשפחות בארץ הביא הרבה שמחה והזדמנויות רבות להתחבר שוב כמשפחה גדולה ומאושרת. אנחנו, בני הדור השני, למדנו להכיר את הדודים ובני הדודים החדשים ולהיות יחד כמשפחה גדולה ומורחבת באירועים, בחגים ובשמחות. שלושת האחים ששרדו ללא משפחה הקימו משפחות לתפארת וראו כיצד המשפחות גדלות ומתרחבות. זאת הנקמה הכי מתוקה על מה שהם חוו.

כאחת שהייתה קרובה לאבא ושימשה אוזן קשבת לו, אבא היה פותח בפניי את סגור ליבו ומספר לי מרחשי ליבו בכל מצב, בעיקר את מה שעבר עלי באותם ימים של מלחמה. הדברים עלו בכל מיני הזדמנויות, תוך כדי שאבא ואני היינו מדברים, ואני אהבתי לשמוע את סיפוריו והייתי מעודדת אותו בכל מיני שאלות כולל שאלות של אמונה, כמו "איך חזרת להיות אדם מאמין, אדם דתי, אחרי כל מה שעברת?" אבא לא ברח משאלות קשות, הוא ענה לי בכנות רבה ומעומק מחשבה. אהבתי את הזמנים שהיו לנו יחד והיו לנו הרבה הזדמנויות כאלה כשעבדנו בשדה, בחצר, או כשישבנו סתם ופטפטנו בינינו על כוס תה בנחת, או בעונת קילוף הפקאנים, או בשולחן שבת וחג. הזיכרונות היו תמיד צפים ועולים.

הרבה פעמים היה כאילו אומר-שואל "במה זכיתי והם לא" כשהוא מתכוון להוריו יקיריו ושאר בני משפחתו שלא שרדו. לאבא היו תחושות אשמה ונקיפות מצפון על כך שנשאר בחיים והיה אומר "אני לא יודע למה אני נשארתי" או "מה הזכות שלי שלאחרים לא הייתה, למה אני ניצלתי והם לא". מחשבות אלו היו מטרידות אותו פעמים רבות. יחד עם זאת אבא היה אדם אופטימי, מאמין, שמח ומאושר במה שהשיג ובמה שיש לו. "זכיתי להיות חייל במדינת ישראל, מי היה מאמין ש'מוזלמן' כמוני ילבש מדוי חייל ישראלי! זכיתי לעלות לארץ, להקים יישוב, לגדל משפחה ולראות נכדים, מי ישווה לי".

הפעם הראשונה שהזדמן לאבא לספר את סיפורו האישי בפני אחרים הייתה כשהייתי בכיתה י' בתיכון בו למדתי. ימים לפני "יום הזיכרון לשואה ולגבורה" פנתה אליי המורה ושאלה: "האם אבא שלך יהיה מוכן לבוא ולספר בפני כל הכיתה מה עבר עליו בתקופת השואה?"

יש לציין שבאותם ימים לא למדו את נושא השואה בשיעורי היסטוריה. כששאלתי את אבא מה דעתו, אבא חשב, היסס מעט, אך במהרה הסכים. הופתעתי ושתקתי, לעצמי ידעתי שלא יהיה לו קל.

ואכן, אבא הגיע לבית הספר, נכנס לכיתה עם המורה וכולנו עמדנו לכבודו (כך היה נהוג, לעמוד לפני כל תחילת שיעור). המורה הציגה את אבא והוא התחיל לספר את סיפורו. הוא היה נרגש מאוד, ואנחנו התלמידות היינו מהופנטות וצמאות לשמוע. הדממה בכיתה הייתה כזאת שאם היה זבוב עף בחדר היה זה קול מחריש אוזניים. קולו הברור של אבא, שנחנק מדי פעם מחמת דמעות, היה הקול היחידי שנשמע.

הוא סיפר על התלאות שעבר וכולן הקשיבו בקשב רב ובעניין. אבא עמד בכיתה מול שלושים בנות, רובן בנות עדות המזרח שכל הנושא היה רחוק מהן מאוד, וכולנו הקשבנו בשקיקה לדבריו שהכו אותנו בהלם ובכאב. את הצלצול להפסקה ולתחילת שיעור חדש אפילו לא שמענו, אף אחת מאתנו לא זזה ולא נעה. המורה התחלפה במורה אחר, בהתאם למערכת השעות,

ואבא המשיך לספר. כך נמשך עוד שיעור ועוד אחד. במשך שלוש שעות רצופות אבא סיפר את סיפורו המרגש וקורע הלב, בפעם הראשונה שלא במסגרת המשפחה, ואף אחד לא הפסיק אותו. לבסוף כשסיים, התיישב, לגם מכוס התה שהתקדר כבר מזמן, נתן זמן לשאלות וענה לכל אחת ואחת. היה זה אירוע מכונן לקראת העתיד לבוא.

מאז, הוזמן אבא לספר את עדותו בפני תלמידים ותלמידות בבתי ספר רבים - ישיבות, אולפנות וחטיבות ביניים שבהם למדו בני משפחה וחברים, ואף מול בני הנוער במושב. כמו כן, הוזמן ל"בית העדות" בניר גלים לדבר בפני משלחות של נוער כהכנה ליציאה למסעות לפולין. אבא ראה זאת כשליחות ומצא בכך חשיבות רבה. הוא היה חוזר מאירועים אלו מותש נפשית אך שמח לשתף ולקיים את הציווי - לספר לכולם, שחלילה לא ישכחו את מה שקרה. קיום הנדר הזה היה חשוב לו כאילו ציוו עליו אותו אלו שלא שרדו.

ביום רביעי, שבוע לפני שנפטר, אבא הוזמן לספר את סיפורו האישי לפני משלחת נוער ב"בית העדות" בניר גלים כאיש עדות שבאותה עת כבר היה מוכר לכל האנשים במקום הזה. כאשר שמעו שנפטר זמן קצר אחר כך, ההלם והכאב היו גדולים.

מאז שאבא איננו עבר הלפיד כאילו בלי כוונה ותכנון אליי. מדי שנה, לקראת "יום הזיכרון לשואה ולגבורה", היו פונים אליי מכל ענפי המשפחה המורחבת. כל מי שרצה לדעת ולשמוע עוד פרטים על המעט שירדעו. גם הנכדים היו פונים אליי, כשהתבקשו להכין עבודת שורשים על המשפחה ובהזדמנויות רבות אחרות. וכך גם לפני מסעות לפולין. "בשבוע הבא אני טס עם משלחת לפולין למסע בעקבות שורשי העם היהודי 'את אחי אנוכי מבקש', ספרי לי על הסבים והסבתות, איפה היו. שאוכל להגיד 'קדיש', באילו מחנות היו..."; "מה היו השמות של ההורים של סבא וסבתא?"; "אפשר רשימה של בני משפחה שנרצחו באושוויץ שאוכל להקריא שם?" הפניות מבני הדור הראשון, השני והשלישי לפני כל משימת חקר או

יציאה למסע שכזה היו מעין תזכורת עבורי שיש לי משימה ועליי לקיים אותה. אמרתי לעצמי שחובה עליי לאסוף את כל המידע, לתעד ולכתוב למען המשפחה ולמען הדור הנוכחי והדורות הבאים. לאבא היה הדבר מעין בקשה-צוואה בלתי כתובה לספר לכולם, לזכור ולעולם לא לשכוח! והחלטתי שאני אמשיך לשאת את לפיד צוואתו הבלתי כתובה.

גם בבית הספר בו הייתי מורה ומחנכת במשך עשרות שנים, נפל בחלקי לערוך את טקס "יום השואה והגבורה" שנים רבות. "כי אם לא את, מי יעשה אותם הכי מרגש ומיוחד? זה רק את," היו חוזרים ומנמקים מדוע זה תפקידי. אכן צדקו, הטקסים האלו היו עבורי המשך קיום הנדר של אבא, המשך נשיאת לפיד הזיכרון וקיום ההבטחה "לזכור ולעולם לא לשכוח!", הם היו טקסים מרגשים ומשמעותיים מאוד עבור כל סגל ההוראה, ההורים והתלמידים, ועבור שורדי השואה שגרו בשכנות לבית הספר, השתתפו בטקסים, התרגשו וחוו אותם ביראה ובכבוד רב. הדבר גרם לי לסיפוק רב, בשל הידיעה שאני ממשיכה את הדרך של אבא.

בבואי לתעד ולאסוף את כל הידוע לי למסמך חשוב זה כספר, חשוב היה לי להרחיב את התמונה המשפחתית, את סיפורם של האחים ששרדו ולא רק את סיפורו של אבא.

ראשית, אבא וברוך היו יחד במלחמה ועברו מסלול חיים קשה. בזכות ה"ביחד" הם ניצלו ושרדו, ואמרו שתמיד עזרו ותמכו זה בזה. ברור היה לי שהסיפור של אבא יהיה שזור עם הסיפור של ברוך, בתוספת מה שעבר על ברוך מרגע שנפרדו דרכיהם בחורף 1945 ועד עלייתו לארץ באפריל 1972. ברוך, שיבדל לחיים ארוכים, מטבעו אינו איש של מילים. חייו אחרי מלחמת העולם השנייה המשיכו במסלול קשה נוסף שכלל שירות כחייל בצבא הרוסי ואחר כך תקופת מעצר בסיביר. הוא לא זכר הכול בדיוק ובפירוט, לפעמים פרטי מידע היו מתערבבים זה בזה, או שפה ושם נשכחו פרטים. הוא לא תמיד רצה לספר על העבר כי היה זה כמו לחיות מחדש את הקשיים. אבל בעזרת שכנוע והתמדה מצאתי דרך לליבו והוא שיתף

אותי בשמחה ושמח על כל מפגש שלנו שאפשר לו להמשיך ולספר את כל מה שעבר. ערכתי איתו כמה וכמה מפגשים וראיונות על חייו המורכבים והקשים, הרבה פעמים היה מתרגש, נחנק ומשתנק מצער על הסבל שחוה כלא מאמין "מה שעברנו זה לא נורמלי", ומתנחם במה שיש, במה שהשיג בחייו. הוא היה אומר "זאת הנקמה שלי", ומצביע על תמונה שבה נמצאים הילדים, הנכדים והנינים שזכה לראות בחייו עד כה. משפחה נפלאה, מורחבת וענפה, אוהבת ומחבקת, הם וכולנו באים לבקרו לעיתים קרובות עד היום.

חשוב היה לי גם לשמוע את בניומין וסיפורו האישי, ולהוסיף אותו לכאן. לא היה קל לדובב את בניומין, הוא לא איש של סיפורים, הוא איש מעשי ורציונאלי שאת העבר הכניס עמוק לתוך מקום אחורי בראשו ולא הרבה להזכיר את שעבר באותה תקופה. בניומין היה ממעט לדבר אך אני הצלחתי לראיינו ולשמוע את סיפורו, התעקשתי ולא ויתרתי ומרגע שהצלחתי לשכנע אותו לספר, והוא הבין כמה זה חשוב ומעניין אותי, הוא שמח לספר ולשתף את שעבר עליו.

דבר נוסף שעזר לי רבות היה משימה שקיבלנו, אסתר (בתו של בניומין) ואני, כעבודת גמר לסיום השתלמות בנושא השואה, שבסופה גם יצאנו למסע לפולין. בחרנו לערוך ראיון אישי שיתמקד בעולם היהודי שהתקיים לפני מלחמת העולם השנייה ונכחה, כמסמך עדות אישית. המרואיינים היו בניומין, אבא יוסל וברוך. כל אחד בנפרד סיפר על החיים לפני המלחמה, על המשפחה, הילדות, ההווי בבית, ואף על המנהגים. נושא המנהגים היה חשוב לנו, כי לעיתים קרובות היה עולה מפי שלושתם המשפט האולטימטיבי "אצלנו בבית היו עושים כך וכך..." או "אצלנו בבית לא עשו..." רצינו לתעד גם את המאכלים המיוחדים של המשפחה בחגים ויש הרבה כאלה ב"ה. זהו מסמך נהדר שעזר לי רבות בתיאור התקופה שלפני המלחמה וכל קורא יכול לדמיין בזכותו את הווי "השטעטל היהודי" באירופה של פעם. קיבצנו הכול יחד, כולל תיאור חיי היהודים לפני המלחמה ובתוספת סיפור התלאות

וההישרדות של כל אחד מהם בזמן המלחמה, מנקודת מבטו. אני אסירת תודה שזיכני הקב"ה ושהצלחתי לעמוד בהבטחתי לכל בני המשפחה הפרטית שלי, שעודדו כל הזמן, תמכו וסייעו לי בדברים קטנים שהם גדולים ובמיוחד בעניינים טכנולוגיים. תודה למשפחה המורחבת שעודדה ודחפה אותי בכל פעם לכוון למטרה, לתעד ולספר למען כולם. אני שמחה בעיקר בעצמי, שהצלחתי להגשים את החלום ולקיים את ההבטחה שלי לעצמי ולכולם, ספק בצחוק ספק ברצינות, שבתקופת הפנסיה, כשיהיה לי זמן, יהיה זה פרויקט הדגל שלי. ואכן, בשעה טובה ומוצלחת הגעתי לקיום והגשמת המשימה ולהשלמת הספר שבידכם.

אני רוצה להודות לאחיי, שמואל ויצחק היקרים, שתמכו וסייעו בדרכם בהוצאת הרעיון מהכוח אל הפועל וגילו עניין רב בכל התהליך. ושוב תודה מעומק הלב לאבא יוסל, לדוד בנימין ולדוד ברוך, על ששרדתם ועל שעזרתם לי לאורך כל הדרך ושיתפתם פעולה עמי. פתחתם את פצעיכם הכואבים שוב ושוב. תודה על הסבלנות שלכם, על שאפשרתם לי לראיין אתכם, לתעד, לשמוע ולשכתב את כל העדויות שלכם לכדי ספר אישי משפחתי ומסמך עדות חשוב זה.

ולכם הקוראים, כולי תקווה שלאחר שתקראו תבינו כמה חשוב לדעת את העבר כדי לחיות את ההווה וכדי לכוון למטרותנו לעתיד. שנאמר: "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם..." המשיכו את הנדר, ספרו לעולם כולו שידע, מה שהיה אסור שיקרה שוב. לזכור ולעולם לא לשכוח!
עם ישראל חי!

דבורה ויס שוימר, תשפ"ו 2025, בית גמליאל.

תמונה טיפוסית של יוסל, מדבר ומסביר.

קולו של יוסל (יוסף) ויס משרטט את דיוקנו של עולם שנמחה. מן הבית החם בקאלניק, עיירה קטנה במחוז זקרפטיה שבאוקראינה, מחיי משפחה חמים ומשק חי קטן ופסטורלי, לימודים ב"חיידר" ונוף של חורפים מושלגים ונהרות קפואים, נסחפו יוסל ואָחיו אל תוך מעגלי הרדיפה בתקופת מלחמת העולם השנייה: גזרות, גירושים, עבודות כפייה ומחנות השמדה. שם, בתוך מערבולת האלימות, עמדו מול שאלה פשוטה ואכזרית כאחת - איך ממשיכים לחיות ולשרוד עוד יום ועוד יום?

הספר נערך על בסיס עדות שמסר יוסל ל"יד ושם" בשנת 1994, בשילוב עדויות של אחיו בניומין וברוך. זהו סיפורם של שלושה אחים ששרדו ודבקו זה בזה במשך כל חייהם, ושל יקיריהם שלא שבו מן התופת. בהיותו מסמך אישי וכן המשקף את הקולקטיבי, מאפשר הספר לדורות הבאים מגע ישיר ככל שניתן עם החוויה הפרטית של מי שהכול נלקח מהם, והצליחו, למרות כל הקשיים, להגשים את חלומם ולהגיע לארץ ישראל.

בשנת 2000 הלך יוסל ויס לעולמו. מתוך רצון לשמר את דבריו, בחרה משפחתו להוציא לאור את עדותו - לא רק כסיפור אישי ומשפחתי, אלא כמסמך המפקיד בידינו את החובה לזכור ולא לשכוח.